

Interfacultair samenwerkingsverband Gezondheid en Recht
Vrije Universiteit Amsterdam
&
Wetenschappelijk onderzoek- en documentatiecentrum
Ministerie van Justitie

Slachtoffers en aansprakelijkheid

Een onderzoek naar behoeften, verwachtingen en ervaringen van slachtoffers en hun naasten
met betrekking tot het civiele aansprakelijkheidsrecht

Deel II

Affectieschade

Prof. mr. A.J. Akkermans
Mr. J.E. Hulst, B.Sc.
Drs. E.A.M. Claassen
Drs. A. ten Boom
Drs. N.A. Elbers
Mr. dr. K.A.P.C. van Wees
Dr. D.J. Bruinvels

Inhoudsopgave

Samenvatting	1
Summary	5
Hoofdstuk 1 Inleiding	
1.1 Over dit rapport	9
1.2 Achtergrond en probleemstelling	10
1.2.1 Voorgeschiedenis van het wetsvoorstel	10
1.2.2 Het debat over het wetsvoorstel affectieschade	11
1.2.3 De resultaten van Terreinverkenning	14
1.3 De onderzoeksvragen van dit vervolgonderzoek Affectieschade	17
1.4 Opzet van het vervolgonderzoek Affectieschade	18
1.5 Uitbreiding geweldsmisdrijven	19
Hoofdstuk 2 Vragenlijstonderzoek	
2.1 Inleiding	21
2.2 Methode vragenlijstonderzoek	21
2.2.1 Deelnemers vragenlijstonderzoek	21
2.2.2 Materialen (screeningsinstrument en vragenlijst)	26
2.2.3 Het onderzoeksverloop	33
2.3 Resultaten van het vragenlijstonderzoek	34
Onderzoeksvraag 1	34
Onderzoeksvraag 2	38
Onderzoeksvraag 3	45
Onderzoeksvraag 4	50
Onderzoeksvraag 5	52

Hoofdstuk 3 Ervaringen met de vergoeding van affectieschade in België

3.1	Inleiding	57
3.2	Vergoeding van ‘affectieschade’ in België	57
3.3	Onderzoeksmethode	58
3.3.1	Deelnemers	58
3.3.2	Het interviewschema	60
3.3.3	Procedure interviews	60
3.3.4	Analysemethode	61
3.4	Resultaten interviews	62
3.4.1	Ervaring van de vergoeding van morele/genegenheidschade	63
3.4.2	Wijze van vaststellen van morele/genegenheidschade	64
3.4.3	Wijze van aanbieden van vergoeding van morele/genegenheidschade	66
3.4.4	Besteding van de vergoeding van morele/genegenheidschade	67
3.5	Conclusies	68

Hoofdstuk 4 Conclusies

4.1	Inleiding	69
4.2	Beantwoording van de onderzoeksvragen	69
	Onderzoeksvraag 1	69
	Onderzoeksvraag 2	71
	Onderzoeksvraag 3	74
	Onderzoeksvraag 4	81
	Onderzoeksvraag 5	85

Bijlagen

Bijlage 1	Geraadpleegde literatuur	87
Bijlage 2	Beschrijving screening en alle steekproeven voor het vragenlijstonderzoek	89
Bijlage 3	Kwaliteitsbewaking TNS NIPO panel	95
Bijlage 4	Samengestelde totaallijst vragenlijstonderzoek	99
Bijlage 5	Het verloop van het onderzoek	137
Bijlage 6	Interviewschema (Belgische nabestaanden en naasten)	139
Bijlage 7	De begeleidingscommissie	143
Bijlage 8	De projectgroep	144

Samenvatting

Dit rapport bevat het verslag van het tweede deel van het onderzoek 'Slachtoffers en aansprakelijkheid' dat in opdracht van het Ministerie van Justitie is uitgevoerd door het Interfacultair samenwerkingsverband Gezondheid en Recht (IGER) van de Vrije Universiteit Amsterdam in samenwerking met het WODC. Het eerste deel van dit onderzoek, de 'Terreinverkenning', had een meer algemeen karakter en werd in 2007 afgerond. Dit tweede deel beoogt specifiek antwoord te geven op een aantal vragen dat speelt rond het wetsvoorstel affectieschade dat in behandeling is bij de Eerste Kamer. In dit wetsvoorstel wordt een recht op smartengeld toegekend aan een aantal categorieën naasten (van slachtoffers die ernstig en blijvend letsel hebben opgelopen) en nabestaanden (van slachtoffers die zijn overleden) als gevolg van een gebeurtenis waarvoor een ander aansprakelijk is. Deze vergoeding voor zogenaamde 'affectieschade' moet worden betaald door de aansprakelijke partij, in de praktijk betekent dat bijna altijd door een particuliere aansprakelijkheidsverzekeraar. De hoogte van het bedrag zal bij nadere regeling worden vastgesteld, waarbij vooralsnog wordt gedacht aan € 10.000. Het doel is in de eerste plaats om erkenning en genoegdoening aan naasten en nabestaanden te verschaffen. Compensatie staat op de achtergrond.

Het mogelijk maken van een vergoeding voor affectieschade wordt breed gesteund. Wel zijn vanuit de Tweede en Eerste Kamer en in de juridische literatuur kritische kanttekeningen geplaatst bij sommige aspecten van het wetsvoorstel, waaronder het voornemen om met een vast bedrag te werken. Mede om deze reden is besloten tot het verrichten van dit onderzoek. Bij de behandeling van het wetsvoorstel op 12 september 2006 bleek de Eerste Kamer de resultaten te willen afwachten van dit onderzoek, waarvan de eerste fase op dat moment ongeveer halverwege was. Naar aanleiding van dat debat is ook de vraag onderzocht of aan vergoeding van affectieschade daadwerkelijk behoefte bestaat.

Het doel van dit onderzoek is dus om informatie te verschaffen die nodig is om het wetgevingstraject voort te kunnen zetten. Daartoe werden de volgende onderzoeksvragen geformuleerd:

1. In welke mate bestaat er onder naasten (van ernstig gewonde slachtoffers) en nabestaanden (van slachtoffers die zijn overleden) behoefte aan het recht op vergoeding van affectieschade?
2. Kan het vergoeden van affectieschade een positieve bijdrage leveren aan de bevrediging van bij naasten en nabestaanden levende immateriële behoeften?
3. Welke elementen uit het wetsvoorstel dragen bij aan de bevrediging van immateriële behoeften en welke niet (vast bedrag, hoogte van bedrag)?
4. Welke aspecten zijn van belang bij de daadwerkelijke uitkering van de vergoeding, uitgaande van de bevrediging van immateriële behoeften (manier en moment van aanbieden)?
5. In hoeverre hangen de belangrijkste uitkomsten samen met:
 - persoonlijke kenmerken (demografische variabelen waaronder financiële positie);
 - kenmerken van de relatie met het slachtoffer;
 - kenmerken gebeurtenis (bijv. mate van verwijt);
 - de tijd die sinds de gebeurtenis verlopen is?

Het onderzoek vond plaats door een vragenlijstonderzoek onder naasten en nabestaanden in Nederland, alsmede door interviews met veertien naasten en nabestaanden in België die onder Belgisch recht een met vergoeding van affectieschade vergelijkbare uitkering ontvingen. In totaal hebben 462 personen die behoorden tot de doelgroep (de kring van gerechtigden volgens het wetsvoorstel) de vragenlijst ingevuld. Het ging om 391 naasten en 72 nabestaanden.

Met betrekking tot de eerste onderzoeksvraag wijzen de resultaten van het onderzoek uit dat naasten en nabestaanden in meerderheid een duidelijke behoefte hebben aan vergoeding van affectieschade. Er zijn op dit punt geen significante verschillen gevonden tussen naasten en nabestaanden.

Wat betreft de tweede onderzoeksvraag, of vergoeding van affectieschade een positieve bijdrage kan leveren aan de bevrediging van immateriële behoeften, blijkt uit het onderzoek dat een grote meerderheid zo'n positief effect inderdaad verwacht. Ook op dit punt zijn geen significante verschillen gevonden tussen naasten en nabestaanden. Nog belangrijker voor hun verwerking van het gebeurde dan de vergoeding van affectieschade vond men een soepele afwikkeling van de financiële schade, dat de financiële schade wordt vergoed en dat de verantwoordelijke partij zijn fout erkent (inclusief excuses/medeleven dader). Naasten en nabestaanden menen voorts dat vergoeding van affectieschade eraan zal bijdragen dat behoeften worden vervuld die als zodanig (nog) hoger worden aangeslagen (waaronder dat de verantwoordelijke partij zijn fout erkent) dan de behoefte aan vergoeding van affectieschade zelf. In zoverre ziet men vergoeding van affectieschade meer als een middel tot een doel, dan als een doel op zichzelf. Dit sluit goed aan bij de doelstelling van het wetsvoorstel affectieschade, dat immers in de eerste plaats beoogt erkenning en genoegdoening te verschaffen.

Met betrekking tot de derde onderzoeksvraag, in welke mate elementen uit het wetsvoorstel zoals het vaste bedrag en de voorgenomen hoogte van € 10.000 kunnen bijdragen aan de bevrediging van immateriële behoeften, geven de resultaten van het onderzoek het volgende beeld. De meeste respondenten willen dat rekening wordt gehouden met hun individuele omstandigheden bij de vaststelling van het bedrag voor vergoeding van affectieschade, en geven de voorkeur aan een variabel of genormeerd bedrag boven een vast bedrag. Dit ondanks het besef dat dit aanleiding kan geven tot lastige discussies en een langduriger afwikkeling. Naasten en nabestaanden verschillen op dit punt niet significant van elkaar. In zoverre sluit het voornemen van de wetgever om te werken met één vaste vergoeding voor alle gevallen, dus niet aan bij de voorkeuren van de meeste naasten en nabestaanden. Tegelijkertijd vond men een soepele en vlotte afwikkeling van de financiële schade het belangrijkste van allemaal, en gaf men aan dat lastige discussies over de hoogte van het bedrag hun verwerking zouden belemmeren. Deze uitkomst staat op gespannen voet met de vorige, omdat variatie in bedragen zoals gezegd tot lastige discussies en een langduriger afwikkeling aanleiding kan geven.

Indien sprake is van een vast bedrag staat 45% van de respondenten neutraal tegenover een hoogte van € 10.000, ruim 28% vond dit te laag en 8,5% te hoog. Ruim 13% koos ervoor bij deze vraag geen antwoord in te vullen. Op dit punt doen zich wél significante verschillen tussen nabestaanden en naasten voor: nabestaanden vonden € 10.000 vaker te laag in vergelijking met naasten. Antwoorden op een open vraag naar een passende vergoeding voor de eigen situatie ondersteunden dit. Naasten vulden gemiddeld een bedrag tussen € 10.000 en € 25.000 in en nabestaanden gemiddeld een bedrag tussen € 50.000 en € 100.000. Deze resultaten in hun onderling verband kunnen de conclusie dragen dat, in het licht van de omstandigheid dat het geleden immaterieel nadeel zich nu eenmaal slecht leent om in een geldbedrag uit te drukken, de voorgenomen hoogte van € 10.000 door een meerderheid niet als ongepast zal worden opgevat, al liggen de eigen voorkeuren gemiddeld wel wat hoger. Dit althans voor wat betreft de categorie naasten. Voor nabestaanden lijkt dit enigszins anders te liggen.

Indien bij nadere gedachtevorming over de modaliteiten van de vergoeding voor affectieschade zou worden overwogen om een hoger bedrag toe te kennen aan nabestaanden dan aan naasten, dan zouden de uitkomsten van het onderzoek daarvoor steun bieden. Geen steun werd gevonden voor een eventueel onderscheid tussen verschillende categorieën affectieve relaties (zoals ouders en kinderen, partners over een weer, broers en zussen). Er bleken geen significante verschillen

tussen deze relatiecategorieën, althans niet bij naasten. Het is niet uitgesloten dat deze verschillen voor nabestaanden wél relevant zijn. Maar dit kon niet worden onderzocht, omdat de groep nabestaanden te klein was om dit statistisch te kunnen toetsen. Over een eventueel onderscheid op basis van de leeftijd van het slachtoffer bieden de onderzoeksresultaten geen uitsluitsel. Voorts werd geen steun gevonden voor een eventueel onderscheid gebaseerd op de mate van impact van het letsel op het functioneren van het slachtoffer (bijvoorbeeld al of niet hulpbehoevend), noch voor een eventueel onderscheid gebaseerd op de mate van verwijt aan de verantwoordelijke persoon/dader. Zowel een grotere impact van het letsel als een sterker verwijt aan de verantwoordelijke persoon bleek wél gepaard te gaan met een grotere behoefte aan de vergoeding van affectieschade en een grotere verwachte bijdrage aan de verwerking. Maar deze factoren (impact letsel en verwijt) hadden geen invloed op de mate waarin een vast bedrag van € 10.000 te laag of te hoog werd gevonden, noch op het bedrag dat respondenten zelf invulden als geschikt bedrag.

Met betrekking tot de vierde onderzoeksvraag, welke aspecten van belang zijn bij de daadwerkelijke uitkering van de vergoeding, luidt de conclusie dat een vergoeding voor affectieschade haar doel voorbij schiet indien zij niet op een doordachte wijze wordt aangeboden. De uitkomsten van de Belgische interviews laten zien hoe pijnlijk een strikt zakelijke afhandeling voor de betrokkenen is. Men heeft behoefte aan een persoonlijke manier van aanbieden met een toonzetting waaruit medeleven blijkt, en dat men zich bewust is dat het hier om een mens gaat en niet om een geval van blikshade. Over de wijze van aanbieding levert het onderzoek de volgende aanbevelingen op:

- Om de doelstelling van de vergoeding van affectieschade veilig te stellen dient zij plaats te vinden in een context van zorgvuldige communicatie met de gerechtigden.
- Trefwoorden daarbij zijn een persoonlijke toonzetting waaruit medeleven blijkt, dat betreurt wordt dat er een fout is gemaakt/misdrijf is begaan, en het besef dat het om een schadepost gaat met een bijzonder karakter.
- Voorts zou tot uitdrukking moeten worden gebracht dat de vergoeding slechts een symbolisch karakter heeft omdat zij nu eenmaal geen echte compensatie kan bieden voor het geleden immateriële nadeel.
- Schriftelijke communicatie lijkt hiervoor in het algemeen voldoende te zijn, maar afhankelijk van de situatie kan een en ander ook door middel van een huisbezoek.
- Een brief van degene die persoonlijk verantwoordelijk is voor het ontstaan van de schade wordt in het algemeen positief gewaardeerd, een huisbezoek echter niet. Naasten en nabestaanden van slachtoffers van een geweldsmisdrijf stellen echter ook een brief van de dader niet op prijs.
- Aanbieding van de vergoeding dient plaats te vinden binnen een specifiek daarvoor te definiëren periode vanaf de datum van het ongeval.
- De afwikkeling van affectieschade dient bij voorkeur plaats te vinden in een apart traject, los van de eventuele afwikkeling van financiële schade.

In het kader van de vijfde onderzoeksvraag werd onderzocht wat de invloed was van een groot aantal variabelen zoals persoonlijke kenmerken (geslacht, leeftijd, opleiding, financiële positie), relatiecategorieën (slachtoffer was kind, partner of ouder van respondent), ongevals categorieën (verkeer, arbeid, medisch, geweld), de mate van verwijt aan de dader en de tijd die sinds de gebeurtenis verlopen is.

Er werden géén significante effecten van inkomenspositie en van geslacht gevonden op de behoefte aan vergoeding van affectieschade, de verwachte bijdrage van de vergoeding van affectieschade aan de verwerking, noch op de beantwoording van de vragen over de hoogte van de vergoeding. Naarmate respondenten lager opgeleid waren, bleek de behoefte aan vergoeding van affectieschade en de verwachte bijdrage daarvan aan de verwerking iets groter (dit effect deed

Samenvatting

zich voor onafhankelijk van inkomen). Ook bleek dat naarmate respondenten ouder waren, de verwachte bijdrage van de vergoeding van affectieschade aan de verwerking iets hoger was, en een bedrag van € 10.000 iets vaker te laag werd gevonden.

Binnen de groep naasten werden geen significante groepsverschillen gevonden tussen relatiecategorïeën, noch tussen ongevals categorieën, met betrekking tot de belangrijkste uitkomstmaten. Voor nabestaanden kon dit niet worden onderzocht, omdat de groep nabestaanden te klein was om dit onderscheid te kunnen maken. Zowel voor naasten als voor nabestaanden bleek een sterker verwijt aan de verantwoordelijke persoon/dader gepaard te gaan met een grotere behoefte aan vergoeding van affectieschade en een grotere verwachte bijdrage daarvan aan de verwerking. Voor naasten bleek daarnaast dat een grotere impact van het letsel op het functioneren van het slachtoffer gepaard ging met een grotere behoefte aan vergoeding van affectieschade en een grotere verwachte bijdrage daarvan aan de verwerking. Voor de overige verklarende variabelen (tijdsverloop sinds het ongeval, aantal zorguren door naaste, omvang financiële schade, hechtheid relatie ten tijde van het ongeval) werden geen significante effecten gevonden.

Summary

This report encompasses the results of the second part of the study ‘Victims and liability’ which was commissioned by the Dutch Ministry of Justice and carried out by the Interdisciplinary Centre for Law and Health (IGER) of VU University Amsterdam in cooperation with the Research and Documentation Centre of the Dutch Ministry of Justice. The first part of this study, the ‘Exploration of the field’ (*Terreinverkenning*), was of a more general nature and was published in 2007. The aim of this second part is to formulate answers to a number of questions in relation to a legislative proposal on ‘affectionate damage’ (*wetsvoorstel affectieschade*), momentarily under discussion in the First Chamber of Dutch Parliament. In this proposal, a right to compensation for non-pecuniary loss is awarded to a narrowly drafted circle of secondary victims in the case a loved one is severely injured or has died as a result of an event for which a third party is liable. Secondary victims are relatives who stand in a close family, or comparable, relationship to the primary victim. This compensation for ‘affectionate damage’ must be paid by the liable person, although in practice payment will often be made by a private liability insurance company. The amount of damages will be laid down in an administrative order. The present intention is to set down a fixed sum of € 10.000. The primary goal of the proposal is to offer acknowledgement and satisfaction to relatives. Compensation is only a secondary objective.

The intention to introduce compensation for affectionate damage is broadly supported. However, in both Chambers of Parliament and in legal literature, critical remarks have been made about certain elements of the proposal, including the intended fixed sum of € 10.000. This critique was one of the reasons to initiate this study. When it debated the proposal on 12 September 2006, the First Chamber decided to await the results of this study, which at that moment was half way into its first phase. As a result of the debate in the First Chamber the pre-question, whether close relatives actually have a need for compensation of affectionate damage, was included in the examination.

The aim of this study is to provide the information needed to proceed with the legislative process. To this purpose the following research questions were formulated:

1. To what extent relatives of severely injured persons and relatives of persons who have died, have a need for the right to claim compensation of affectionate damage?
2. Will compensation of affectionate damage contribute to the fulfillment of immaterial needs of relatives?
3. Which elements in the proposal will positively affect the fulfillment of immaterial needs of relatives, and which elements will not (fixed sum, amount)?
4. Which aspects of the mode of offering of the compensation are important with respect to the fulfillment of immaterial needs (manner and timing of offering)?
5. To what degree do the most important outcomes relate to:
 - personal characteristics (demographic variables such as financial position);
 - characteristics of the relationship with the victim;
 - characteristics of the event (e.g. blameworthiness of the wrongdoer);
 - the time interval since the event?

This study involved questionnaire research among secondary victims in The Netherlands, and interviews with fourteen secondary victims in Belgium who had received compensation for types of damages comparable with affectionate damage. A total of 462 persons (falling within the range of persons entitled to compensation of affectionate damage under the proposal) filled out the questionnaire. This group consisted of 391 relatives of injured persons and 72 relatives of persons who died (surviving relatives).

Summary

With regard to the first research question the results of the study showed that the majority of relatives felt a clear need for compensation of affectionate damage. No significant differences were found between relatives of injured persons and surviving relatives in this respect.

With regard to the second research question (does compensation of affectionate damage contribute to the fulfillment of immaterial needs), the results of the study showed that the vast majority of respondents did expect a beneficial effect of the compensation of affectionate damage on the fulfillment of their emotional needs. Relatives of injured persons and surviving relatives did not differ significantly in this respect. Respondents regarded it even more important for their recovery that the pecuniary damage is settled smooth and swiftly, that pecuniary damage is indeed compensated, and that the responsible party acknowledges its fault (including apologies/empathy). Outcomes further indicated that the compensation for affectionate damage will contribute to fulfillment of several needs that were rated (even) higher (e.g. that the responsible party acknowledges its fault) than the need for compensation of affectionate damage as such. In this respect, compensation of affectionate damage is viewed more as a means to an end than as an end in itself. This fits well with the goal of the proposal, which primary aim is to offer acknowledgement and satisfaction.

With regard to the third research question (to what extent the elements in the proposal, such as the fixed sum and the intended amount of € 10.000, may contribute to the fulfillment of the immaterial needs of relatives), the results showed the following. Most respondents preferred their individual circumstances to be taken into account in the determination of the amount of compensation for affectionate damage, and favor variable or standardized amounts rather than a fixed sum. This in spite of their understanding that this may involve painful discussions and lengthier settlement procedures. Relatives of injured persons and surviving relatives did not differ significantly in this respect. It appears that the legislator's intention to apply a fixed sum for all cases does not fit well with the preferences of most relatives. However, at the same time respondents valued a smooth and swift settlement of the pecuniary damage above all other things. They also expressed that painful discussions about the adequate amount would hinder their process of coming to terms with what has happened. The latter findings conflict with the earlier one because variation of amounts can lead to painful discussions and a lengthier settlement procedure.

When confronted with a fixed sum, 45 % of the respondents took a neutral standpoint towards the amount of € 10.000. 28% valued this amount too low, and 8,5% too high. Over 13% of respondents chose not to answer this question. On this point significant differences between relatives of injured persons and surviving relatives were identified: surviving relatives more often than relatives of injured persons valued the amount of € 10.000 as too low. This finding was supported by the results to the open question what they considered an appropriate amount in their own personal situation. Relatives of injured persons on average indicated an amount between € 10.000 and € 25.000. Surviving relatives on average indicated an amount between € 50.000 and € 100.000. Together these results can support the conclusion that, in view of the fact that it remains quite troublesome to value the emotional loss suffered in money terms, the intended amount of € 10.000 will not be perceived as inappropriate by the majority of relatives, although their own preferences are, on average, somewhat higher. This at least where relatives of injured persons are concerned. For surviving relatives the situation seems to be somewhat different.

When in the course of further deliberation on the modalities of the compensation of affection damage, it would be considered to award a higher sum to surviving relatives than to relatives of injured persons, this suggestion would be supported by the outcomes of this research. No support was found for distinguishing between different categories of affectionate relationships (e.g. parents and children, partners in between each other, brothers and sisters). No significant

differences were found between these categories, at least not among relatives of injured persons. It is quite possible these differences are relevant to surviving relatives, but this could not be tested statistically as their number was too small. In regard of variation according to the age of the primary victim, the research outcomes do not provide a definite outcome. No support was found for distinguishing according to the level of impact of the injuries on the victim's daily functioning (e.g. whether or not constant care is needed), nor for distinguishing according to the amount of blame attributed to the wrongdoer. Both a higher level of impact of the injuries and a larger amount of blame related to a higher need for compensation of affectionate damage and a higher expected contribution to recovery. Yet these factors did not involve significant differences in the appreciation of the fixed sum of € 10.000, nor significant differences in the answers to the open question as to what respondents considered to be an appropriate amount.

Regarding the fourth research question (which aspects of the mode of offering of the compensation are important with regard to fulfillment of immaterial needs), the conclusion is that compensation for affectionate damage will fail to meet its goal if not offered in a well-thought-out way. The interviews in Belgium revealed how painful a purely matter-of-fact approach can be to relatives. A personal and compassionate mode of offering is required, which acknowledges that the loss suffered is of a human nature and quite different from something like damage to the bodywork of a car. With regard to the mode of offering, the outcomes of this study allow the following recommendations:

- To ensure that the compensation of affectionate damage meets its goals, its offering should take place in a context of careful communication with the recipients.
- Keywords in this context are a personal and compassionate mode of offering, the expression of regret that a fault has been made/an offence has been committed, and the acknowledgement that a type of damage is concerned of a special nature.
- Also it should be expressed that the compensation is of no more than a symbolic nature, as it cannot truly compensate the non-pecuniary loss suffered.
- Generally, written communication seems to be sufficient for these purposes. Yet depending on the circumstances, a house call can also be appropriate.
- A letter from the person who caused the damage is generally valued positively, a house call, however, is not. Yet relatives of victims of crime do not appreciate a letter from the offender either.
- The compensation should be offered within a specifically defined time interval from the day of the accident.
- The offering of the compensation should be organized separately from any settlement of pecuniary damages.

With regard to the fifth research question the influence of a large number of variables was examined, including demographic characteristics (age, gender, education, financial position), categories of relationships (victim was child, partner, parent of the respondent), categories of accidents (traffic, industrial, medical, violence), the amount of blame attributed to the wrongdoer and the time passed since the damaging event.

No significant effects were found of income and gender on the need for compensation of affectionate damage, on the expected contribution of such compensation to the fulfillment of immaterial needs, or on the answers concerning the amount of compensation. A lower level of education was related to a moderate increase in the need for compensation of affectionate damage and the expected contribution of such compensation to recovery. Also some indication was found that as respondents were older, the expected contribution was higher and an amount of € 10.000 was more often valued too low.

Summary

Within the group of relatives of injured persons no significant differences were found between categories of relationships, nor between categories of accidents in relation to the most important outcome measures. This could not be examined for surviving victims because the group was too small to test these distinctions. For both relatives of injured persons and surviving relatives the outcomes show that a higher amount of blame attributed to the wrongdoer correlates with an increased need for compensation of affectionate damage and a higher expected contribution of such compensation to recovery. Furthermore, for relatives of injured persons a higher level of impact of the injuries on victim's daily functioning showed a correlation with an increased need for compensation of affectionate damage and a higher expected contribution to recovery. For the other explaining variables (time interval since the accident, number of hours of care spend by the relative of the injured, total amount of pecuniary damage, affectionate quality of the relation at the time of the accident) no significant effects were found.

Hoofdstuk 1

Inleiding

1.1 *Over dit rapport*

Dit rapport bevat het verslag van het tweede deel van het onderzoek 'Slachtoffers en aansprakelijkheid' dat in opdracht van het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum (WODC) van het Ministerie van Justitie is uitgevoerd door het Interfacultair samenwerkingsverband Gezondheid en Recht (IGER) van de Vrije Universiteit Amsterdam. Doel van dit tweede deel is antwoord te geven op een aantal vragen dat speelt rond het wetsvoorstel affectieschade dat momenteel in behandeling is bij de Eerste Kamer.¹ In 2007 is de rapportage van het eerste deel van het onderzoek uitgekomen.² Dat deel had een terreinverkenkend karakter, en richtte zich de behoeften, verwachtingen en ervaringen van slachtoffers en hun naasten met betrekking tot de afwikkeling van letselschade in het algemeen. In het vervolg van dit rapport zal Deel I ook wel worden aangeduid als de 'Terreinverkenning' en het onderhavige Deel II als het 'Onderzoek Affectieschade'.

Zoals gezegd heeft dit Deel II tot doel antwoord te geven op een aantal vragen dat speelt rond het wetsvoorstel affectieschade. Dit wetsvoorstel strekt ertoe een wettelijke regeling tot stand te brengen voor de vergoedbaarheid van zogenaamde affectieschade. Een aantal nader omschreven categorieën naasten van slachtoffers die ernstig letsel hebben opgelopen of zijn overleden als gevolg van een gebeurtenis waarvoor een ander aansprakelijk is, wordt daarin een recht op smartengeld toegekend. Dat moet dan worden betaald door de aansprakelijke partij, in de praktijk betekent dat bijna altijd door een particuliere aansprakelijkheidsverzekeraar. De hoogte van het bedrag zal bij nadere regeling (een zogenaamde Algemene Maatregel van Bestuur, AMvB) worden vastgesteld, waarbij de Minister vooralsnog denkt aan € 10.000.³ Het wetsvoorstel beoogt op deze wijze erkenning en genoegdoening aan naasten te verschaffen.

Hoewel het in het leven roepen van een wettelijke regeling als zodanig breed werd ondersteund, zijn er vanuit de Tweede en Eerste Kamer en in de juridische literatuur⁴ de nodige kanttekeningen geplaatst bij de vormgeving van het wetsvoorstel, onder andere bij het voornemen met een vaste vergoeding te werken. De kritiek kwam er kort gezegd op neer dat men betwijfelde of bepaalde in het wetsvoorstel gemaakte keuzes zich wel goed lenen voor de verwezenlijking van de gestelde doelen. In dit verband werd er ook op gewezen dat de betreffende keuzes niet gebaseerd zijn op empirisch en rechtsvergelijkend onderzoek.

Tijdens de plenaire behandeling op 12 september 2006 bleek de Eerste Kamer, alvorens over het wetsvoorstel te willen stemmen, de resultaten te willen afwachten van dit onderzoek, dat op dat moment ongeveer halverwege de eerste fase was. Naar aanleiding van dat debat heeft de Minister van Justitie de onderzoekers verzocht de vraagstelling te verruimen, zodat ook de voorvraag aan de orde kwam in welke mate aan vergoeding van affectieschade eigenlijk behoefte bestaat. De Terreinverkenning werd in het voorjaar van 2007 afgerond. Het ging daar om zogenoemd 'kwalitatief' onderzoek, dat primair dient om meer inzicht te krijgen in de materie. Omdat bij de Terreinverkenning maar een relatief kleine groep naasten werd ondervraagd, konden op grond

¹ Voluit het wetsvoorstel 'Aanpassing van het Burgerlijk Wetboek, het Wetboek van Strafvordering en de Wet schadefonds geweldsmisdrijven in verband met de vergoedbaarheid van schade als gevolg van het overlijden of ernstig en blijvend letsel van naasten' (dossier 28781).

² Huver, Van Wees, Akkermans & Elbers, 2007.

³ Kamerstukken II 2002/03, 28781, nr. 3, p. 7.

⁴ Zie paragraaf 1.2.2.

1. Inleiding

daarvan nog geen algemeen geldende uitspraken worden gedaan. Daarvoor is zogenoemd ‘kwantitatief’ onderzoek nodig, waarbij aanzienlijk meer deelnemers betrokken zijn. Dit kwantitatieve onderzoek maakt een belangrijk onderdeel uit van het onderhavige Deel II. Het doel van dit Deel II is om de extra informatie te verschaffen die nodig is om het wetgevingstraject voort te kunnen zetten.

Dit Deel II van het onderzoek richt zich specifiek op vragen die betrekking hebben op de vergoeding van affectieschade zoals voorgesteld in het wetsvoorstel affectieschade. Het gaat dan om de vraag of er behoefte bestaat aan die vergoeding, de vraag of die een bijdrage kan leveren aan de verwerking, en vragen over de modaliteiten van die vergoeding en van de wijze van uitkering daarvan. Ook wordt onderzocht of er een samenhang bestaat tussen de antwoorden op deze vragen en een aantal aspecten zoals persoonlijke kenmerken, kenmerken van de relatie met het slachtoffer, kenmerken van de schadeveroorzakende gebeurtenis, en de tijd die sinds de gebeurtenis is verlopen.

De opbouw van dit rapport is als volgt. In dit eerste hoofdstuk worden de achtergrond, de probleemstelling en de opzet van dit onderzoek nader toegelicht. Hoofdstuk 2 geeft de resultaten weer van het vragenlijstonderzoek dat is verricht onder naasten en nabestaanden in Nederland. Hoofdstuk 3 bevat de resultaten van interviews die zijn gehouden onder naasten en nabestaanden in België, waar reeds van oudsher een vergoeding bestaat die vergelijkbaar is met de vergoeding die het Nederlandse wetsvoorstel beoogt te introduceren. In hoofdstuk 4 worden op basis van deze onderzoeksresultaten antwoorden geformuleerd op de onderzoeksvragen. Ten behoeve van de leesbaarheid van het rapport zijn de hoofdstukken relatief beknopt en is veel nadere informatie geplaatst in de bijlagen.

1.2 *Achtergrond en probleemstelling*

1.2.1 **Voorgeschiedenis van het wetsvoorstel affectieschade**

De term ‘affectieschade’ ziet op leed en verdriet waarmee men wordt geconfronteerd wanneer een dierbare ernstig gewond raakt of komt te overlijden als gevolg van een ongeval, medische fout of geweldsmisdrijf. In de meer juridische bewoordingen van de Memorie van Toelichting van het wetsvoorstel wordt affectieschade omschreven als ‘nadeel dat niet in vermogensschade bestaat en dat men lijdt doordat een persoon waarmee men een affectieve relatie heeft, ernstig gewond raakt of overlijdt als gevolg van een gebeurtenis waarvoor een ander aansprakelijk is’.⁵ Deze vorm van immateriële schade komt tot dusver in het Nederlandse recht niet voor vergoeding in aanmerking. Naasten hebben in Nederland geen recht op smartengeld.

De beslissing om deze schade niet-vergoedbaar te laten zijn was bij de totstandkoming van het Burgerlijk Wetboek een bewuste keuze van de wetgever. Daartoe werden destijds, kort aangeduid, de volgende argumenten aangevoerd:⁶

- Hoe schrijnender het leed, hoe groter de weerstand tegen de gedachte dat dit op enigerlei wijze met geld zou kunnen worden goedge maakt. Dit spreekt nog het sterkst in geval van verdriet om een ander.
- Vergoedbaarheid van dit soort schade zou leiden tot ‘commercialisering’ van verdriet, waarbij bijvoorbeeld een weduwe tijdens de procedure het verdriet ‘op peil’ moet houden en om die reden onder meer geen nieuwe relatie zal moeten aangaan.
- Vergoedbaarheid van dit soort schade zou leiden tot onsmakelijke procespraktijken omdat de gedaagde er belang bij heeft de kwaliteit van de affectieve relatie in twijfel te trekken.

⁵ Kamerstukken II 2002/03, 28781, nr. 3, p. 1.

⁶ Kamerstukken II 2002/03, 28781, nr. 3, p. 3.

- Vergoedbaarheid compliceert de juridische afwikkeling van de gevolgen van een ongeval en leidt daardoor tot een zwaardere belasting van de rechterlijke macht. De vaststelling van de kring van gerechtigden en de hoogte van het toe te kennen bedrag zou de rechter voor buitengewoon moeilijke afwegingen stellen.
- De toename van het aantal risico-aansprakelijkheden in het (nieuwe) Burgerlijk Wetboek noodzaakt tot terughoudendheid ten aanzien van de omvang van de schadevergoeding.

Deze keuze was ook destijds niet onbetwist. Vooral ook in de Eerste Kamer waren over de niet-vergoedbaarheid van dit soort schade kritische geluiden te horen.⁷ Sindsdien is het feit dat affectieschade naar huidig recht niet voor vergoeding in aanmerking komt, in toenemende mate op kritiek gestuit. Dit komt onder andere tot uitdrukking in pogingen van burgers om de bestaande grenzen van het aansprakelijkheidsrecht op dit punt te verkennen en te verleggen.⁸ In toenemende mate wordt het ontbreken van een recht op vergoeding van affectieschade als een pijnlijke lacune in het Nederlandse recht ervaren.⁹ Naar aanleiding van o.a. het zogenaamde Baby Joost-arrest¹⁰ uit 2000 besloten de Kamerleden Vos (VVD), Santi (PvdA) en Dittrich (D66) een motie¹¹ in te dienen waarin het kabinet werd verzocht een wetsvoorstel naar de Kamer te sturen.

Naast wetsystematische argumenten (aanmerkelijk minder ernstige vormen van leed zoals een bedorven vakantie of de ondergang van een bedrijf kunnen naar bestaand recht wel aanleiding geven tot vergoeding van immateriële schade) wordt ter verdediging van vergoedbaarheid van affectieschade aangevoerd dat:¹²

- affectieschade een reële schadepost betreft in de immateriële sfeer die net als andere schadeposten in die sfeer erkenning verdient;
- een recht op vergoeding van affectieschade een therapeutisch effect kan hebben doordat het erkenning en genoegdoening biedt aan naasten.

Voorst is er op gewezen dat alle in de parlementaire geschiedenis genoemde argumenten tegen vergoeding van affectieschade te ondervangen zijn door een wettelijke regeling met een vaste kring van gerechtigden en gefixeerde bedragen.

1.2.2 Het debat over het wetsvoorstel affectieschade

In februari 2003 stuurde de Minister van Justitie het wetsvoorstel affectieschade naar de Tweede Kamer.¹³ Het wetsvoorstel komt er in hoofdlijnen op neer dat door aanpassing van artikel 6:107 en artikel 6:108 van het Burgerlijk Wetboek een aantal nader omschreven personen zowel in geval van overlijden als in geval van ernstig en blijvend letsel van een naaste een recht op vergoeding van affectieschade wordt toegekend. Het wetsvoorstel kent de volgende kring van uitdrukkelijk beschreven gerechtigden:

- de ten tijde van de gebeurtenis niet van tafel en bed gescheiden echtgenoot of geregistreerde partner van de gekwetste/overledene;
- de levensgezel van de gekwetste/overledene, die ten tijde van de gebeurtenis duurzaam met deze een gemeenschappelijke huishouding voert;

⁷ PG Boek 6, p. 1272 (VV I Inv.).

⁸ Kamerstukken II 2002/03, 28781, nr. 3 p. 4.

⁹ Zo gingen ook in de literatuur steeds meer stemmen op voor ingrijpen van de wetgever op dit punt. Zie o.a. Lindenbergh 1998 en Verheij 2002.

¹⁰ HR 8 september 2000, NJ 2000, 734. In deze zaak werd door de Hoge Raad geen smartengeld toegekend aan de ouders van een kind dat door een medische fout een ernstige hersenbeschadiging had opgelopen en daardoor zowel lichamelijk als geestelijk gehandicapt was geraakt.

¹¹ Kamerstukken II 2000/01, 27400 VI, nr. 31.

¹² Hartlief 2003, p. 128.

¹³ Kamerstukken II 2002/03, 28781, nr. 1-3.

1. Inleiding

- de ouder of adoptiefouder van een ten tijde van de gebeurtenis minderjarige, of met die ouder of adoptiefouder in gezinsverband wonende meerderjarige gekwetste/overledene;
- een ten tijde van de gebeurtenis minderjarig kind of minderjarig geadopteerde of met de gekwetste in gezinsverband wonende meerderjarig kind of meerderjarig geadopteerde van de gekwetste/overledene;
- degene die ten tijde van de gebeurtenis duurzaam in gezinsverband de zorg voor de gekwetste/overledene heeft;
- degene voor wie de gekwetste/overledene ten tijde van de gebeurtenis duurzaam in gezinsverband de zorg heeft.

Het gaat bij deze categorieën dus om een relatief beperkte kring van personen, in vergelijking met hetgeen bijvoorbeeld geldt in België.¹⁴ Het draait om echtgenoten/partners/levensgezellen over en weer, om ouders en minderjarige kinderen over en weer, en om gezinsgenoten waartussen een daadwerkelijke verzorgingsrelatie bestaat over en weer. Broers en zussen van gekwetste of overleden personen vallen buiten de wettelijke definitie,¹⁵ en ook ouders en kinderen nadat de laatsten meerderjarig zijn geworden en zelfstandig zijn gaan wonen.

Het bedrag dat de bedoelde personen ter vergoeding van affectieschade kunnen vorderen zal bij Algemene Maatregel van Bestuur (AMvB) worden vastgesteld. Zoals gezegd denkt de Minister daarbij aan € 10.000.¹⁶ Het werken met een vast bedrag wordt gemotiveerd met de achterliggende doelstelling van het wetsvoorstel. Het beoogt in de eerste plaats erkenning en genoegdoening te verschaffen. Compensatie is slechts een motief op de achtergrond, omdat het wegnemen van het betreffende leed door schadevergoeding hooguit op gebrekkige wijze kan worden verwezenlijkt.¹⁷ Verder is de Minister van mening dat het vooral bij deze vorm van schade in het belang van alle betrokkenen is om van meet af aan duidelijkheid te bieden over de schadevergoeding teneinde conflicten daarover te voorkomen.

De meeste Tweede Kamer fracties vertegenwoordigd in de vaste commissie voor Justitie stemden in algemene zin in met het wetsvoorstel.¹⁸ Wel werden door de diverse fracties een aantal kanttekeningen geplaatst bij de wijze waarop het wetsvoorstel is vormgegeven,¹⁹ meer in het bijzonder bij de daarin opgenomen beperkingen in de kring van gerechtigden en het voornemen om met een vaste vergoeding te werken. De kritiek kwam er kort gezegd op neer dat men betwijfelde of bepaalde in het wetsvoorstel gemaakte keuzes zich wel goed lenen voor de verwezenlijking van de doelstellingen van het wetsvoorstel: erkenning en genoegdoening te verschaffen aan naasten. In dit verband werd er op gewezen dat de gemaakte keuzes in elk geval niet gebaseerd zijn op empirisch en rechtsvergelijkend onderzoek.²⁰

De kritische kanttekeningen vanuit politiek en wetenschap hebben de Minister ertoe gebracht op het punt van de kring van gerechtigden een hardheidsclausule toe te voegen. Deze houdt in dat naast de uitdrukkelijk in de wet genoemde personen ook een recht op vergoeding toekomt aan 'een ander persoon die in een zodanig nauwe persoonlijke relatie tot de gekwetste/overledene staat dat uit de eisen van redelijkheid en billijkheid voortvloeit dat hij voor toepassing van lid 1 onder b als naaste wordt aangemerkt.'²¹

¹⁴ Zie voor de situatie in België paragraaf 3.2.

¹⁵ Tenzij sprake is van de bedoelde verzorgingsrelatie.

¹⁶ Kamerstukken II 2002/03, 28781, nr. 3, p. 7.

¹⁷ Kamerstukken II 2002/03, 28781, nr. 3, p. 2.

¹⁸ Kamerstukken II 2002/03, 28781, nr. 5, p. 1-3.

¹⁹ Ook in de literatuur zijn bij het wetsvoorstel vele kritische kanttekeningen geplaatst. Zie o.a. Hartlief 2003; Verheij 2005; Lindenbergh 2005.

²⁰ Zie o.a. Verheij 2005 en Du Perron 2003.

²¹ Kamerstukken II 2004/05, 28781, nr. 9.

Hoewel ook het voornemen te werken met een vast bedrag van € 10.000 is bekritiseerd, houdt de Minister daar vooralsnog aan vast.²²

Het wetsvoorstel werd in de Tweede Kamer op 22 maart 2005 met algemene stemmen aangenomen.²³

Ook bij de behandeling in de Eerste Kamer werden kritische kanttekeningen geplaatst bij het wetsvoorstel.²⁴ Zo werd onder andere de vraag opgeworpen of het toekennen van één vast bedrag voor alle denkbare gevallen aansluit bij de wensen en behoeften van betrokkenen en de samenleving.²⁵ De Minister antwoordde dat het voornemen te werken met een gefixeerd bedrag wordt ingegeven door de overweging conflicten over de schadevergoeding zoveel mogelijk voorkomen.²⁶ Bij de vergoeding van affectieschade gaat het per definitie om de meest ingrijpende gebeurtenissen. Vooral bij dergelijke emotionele gebeurtenissen dienen conflicten volgens de Minister zoveel mogelijk vermeden te worden en is het van groot belang dat men tevoren weet waar men aan toe is. Een stelsel dat de naasten dwingt om langdurig met de veroorzaker te debatteren en mogelijk zelfs een rechterlijke procedure te beginnen, werkt naar de inschatting van de Minister averechts ten opzichte van wat met de vergoeding van affectieschade wordt beoogd, namelijk erkenning en genoegdoening voor naasten met zo min mogelijk juridisering en rompslomp. Niet alleen omdat het de deur zou openzetten om op een onsmakelijke manier te debatteren over de kwaliteit van de affectieve relatie en de intensiteit van het leed, maar vooral ook omdat de meeste benadeelden een langdurig schaderegelingsproces en een rechterlijke procedure als een zware emotionele belasting ervaren, die hen telkens ingrijpend herinnert aan de schadeveroorzakende gebeurtenis. Dit zal in veel gevallen de verwerking van het leed juist in de weg staan, aldus de Minister.²⁷

Het door critici aangevoerde argument dat het voorstel geen recht doet aan de bijzondere omstandigheden van ieder individueel geval, gaat volgens de Minister aan dit alles voorbij. Naar zijn inschatting zijn naasten niet gebaat bij een gedifferentieerd stelsel, dat weliswaar de individuele rechtvaardigheid hoog in het vaandel heeft staan, maar hen wel dwingt tot het moeten doorlopen van een emotioneel belastend schaderegelingsproces. Waar – zoals bij affectieschade – het slachtoffer vooral genoegdoening en erkenning zoekt, is hij het meest gebaat bij een kort en duidelijk traject, waarbij de hoogte van de vergoeding uiteindelijk een factor is die minder van belang is, aldus de Minister.²⁸

Voorts werd vanuit de Eerste Kamer de vraag gesteld of er gegevens van sociaal-wetenschappelijk onderzoek beschikbaar zijn ter ondersteuning van de aannames van het wetsvoorstel.²⁹ Deze roep om empirische onderbouwing³⁰ is voor de Minister (mede) aanleiding geweest om onderzoek te laten verrichten naar de verwachtingen die slachtoffers en hun naasten van het aansprakelijkheidsrecht hebben, dus ook in meer brede zin dan enkel ten aanzien van

²² Hoewel er ook veel kritiek was op het voornemen te werken met een vast bedrag werd een door Kamerlid Luchtenveld (VVD) voorgestelde motie waarin de regering werd verzocht de AMvB zo op stellen dat gerechtigden worden toegelaten het bewijs te leveren dat in hun specifieke geval de vergoeding van affectieschade op een hoger bedrag dient te worden vastgesteld, uiteindelijk niet ingediend. Dit, nadat de minister had aangegeven dat in de AMvB de hoogte van de bedragen kan worden gevarieerd. TK 2004/05, nr. 60 p. 3881-82.

²³ Handelingen II 2004/05, nr. 62, p. 3984.

²⁴ Kamerstukken I 2005/06, 28781, B.

²⁵ Kamerstukken I 2005/06, 28781, B, p. 3.

²⁶ Kamerstukken I 2005/06, 28781, C, p. 4 e.v.

²⁷ Kamerstukken I 2005/06, 28781, C, p. 4. In kringen van slachtofferhulp spreekt men in dit verband over 'secundaire victimisatie'.

²⁸ Kamerstukken I 2005/06, 28781, C, p. 5.

²⁹ Kamerstukken I 2005/06, 28781, B, p. 2.

³⁰ Ook in de literatuur was reeds op het ontbreken van empirische onderbouwing gewezen. Zie o.a. Du Perron 2003 en Verheij 2005.

1. Inleiding

affectieschade, en wat in deze hun behoeftes zijn (dit betreft het onderzoek ‘Slachtoffers en aansprakelijkheid’ waarvan dit rapport het verslag van Deel II is). Voorts heeft de Minister aangevoerd dat er bewust voor is gekozen om de hoogte van de vergoeding niet vast te leggen in het wetsvoorstel zelf, maar deze te regelen bij Algemene Maatregel van Bestuur. Dat schept de mogelijkheid om alsnog voor een ander stelsel te kiezen zonder dat daarvoor een wetswijziging nodig zou zijn. Indien er sterke aanwijzingen komen, bijvoorbeeld naar aanleiding van het onderzoek ‘Slachtoffers en aansprakelijkheid’, dat een ander stelsel dan één vast bedrag de voorkeur verdient, zal dit serieus worden overwogen, aldus de Minister.³¹

Tijdens de plenaire behandeling op 12 september 2006 waren opnieuw kritische geluiden te horen.³² Door enkele fracties werden zelfs twijfels geuit over de vraag of er überhaupt wel behoefte bestaat aan een recht op vergoeding van affectieschade. De Eerste Kamer bleek, alvorens over het wetsvoorstel te willen stemmen, de resultaten te willen afwachten van het inmiddels door de Minister geïnitieerde onderzoek. Zoals gezegd heeft de Minister naar aanleiding van dat debat de onderzoekers verzocht de vraagstelling te verruimen, zodat behalve een aantal modaliteiten van het wetsvoorstel ook de voorvraag wordt onderzocht in welke mate überhaupt aan de vergoeding van affectieschade behoefte bestaat.

De resultaten van het eerste deel van het dit onderzoek, de Terreinverkenning, zijn op 6 juli 2007 naar de Eerste en Tweede Kamer gestuurd.³³ Zoals gezegd richtte de Terreinverkenning zich op de meer algemene vraag wat slachtoffers en naasten willen bereiken met het letselschadeproces en welke afwegingen zij in dat kader maken, en daarnaast op een aantal concrete vragen dat speelt rond het wetsvoorstel affectieschade. Door de verkennende en kwalitatieve aard van dat eerste deel van het onderzoek zijn de resultaten daarvan niet generaliseerbaar. Daarvoor was Deel II van het onderzoek nodig, waarvan in dit rapport verslag wordt gedaan. Omdat Deel I uiteraard het belangrijkste uitgangspunt voor dit Deel II heeft gevormd zullen hieronder eerst de bevindingen van de Terreinverkenning worden besproken.

1.2.3 De resultaten van de Terreinverkenning

De Terreinverkenning was gebaseerd op literatuuronderzoek, interviews met 43 slachtoffers en tien naasten van slachtoffers die ernstig gewond zijn geraakt en acht nabestaanden van slachtoffers die zijn overleden, en twee focusgroepen met experts op het gebied van de afwikkeling van personenschade.

Slachtoffers, naasten en nabestaanden in het algemeen

Uit het onderzoek verrees het algemene beeld dat er tussen de behoefte aan financiële compensatie en immateriële wensen zoals erkenning en genoegdoening, geen tegenstelling bestaat. Beide behoeften zijn vaak nauw met elkaar verweven. Bepalend voor de behoefte aan financiële compensatie lijkt vooral de mate waarin de gevolgen van het ongeval de financiële bestaanszekerheid bedreigen. Slachtoffers willen hun leven weer op de rails krijgen, en het veiligstellen van de financiële bestaanszekerheid is daarvoor een onmisbare eerste voorwaarde. Daarnaast speelden bij alle geïnterviewde slachtoffers en naasten/nabestaanden immateriële behoeften een belangrijke rol. Centraal staat in dit verband het begrip ‘erkenning’. Hoewel deelnemers het woord ‘erkenning’ niet altijd uit zichzelf in de mond namen, bleek een behoefte die als zodanig kan worden aangeduid meestal wel degelijk te bestaan, zij het dat deze voor verschillende mensen verschillende vormen aannam. Het begrip erkenning werd onder meer in verband gebracht met de behoefte aan erkenning van de aansprakelijkheid van de wederpartij;

³¹ Kamerstukken I 2005/06, 28781, C, p. 7.

³² Handelingen I 2005/06, nr. 38, p. 1853.

³³ Kamerstukken II 2006/07, 28718, nr. 13.

erkenning door de wederpartij en door de eigen sociale omgeving van wat er gebeurd is; het door de wederpartij toegeven een fout gemaakt te hebben en te voelen wat daarvan de consequenties voor het slachtoffer zijn; en de behoefte aan meeleven en excuses. Andere immateriële behoeften zijn het te weten komen wat er precies gebeurd is, het verkrijgen van gerechtigheid, en het willen voorkomen dat een ander hetzelfde overkomt. De immateriële behoeften die uit het onderzoek naar voren kwamen zijn weergegeven in onderstaand schema.

Immateriële behoeften van slachtoffers en naasten	
1. 'Erkenning'	A. Specifiek door de wederpartij <ul style="list-style-type: none"> • dat deze een fout heeft gemaakt • dat deze zich de consequenties voor het slachtoffer realiseert • door het aanbieden van excuses • doordat deze de situatie zo draaglijk mogelijk maakt
	B. Door de wederpartij, de buitenwereld en de eigen sociale omgeving <ul style="list-style-type: none"> • van hetgeen men is overkomen • door serieus te worden genomen • dat niet het slachtoffer, maar de wederpartij verantwoordelijk is • dat de wederpartij aansprakelijk is
	C. Door het ontvangen van financiële compensatie
2. Willen weten wat er precies gebeurd is 3. Ter verantwoording roepen van de wederpartij 4. Niet willen boeten voor de fout van een ander 5. Willen verkrijgen van gerechtigheid 6. Willen voorkomen dat een ander hetzelfde overkomt	

De bevindingen van de Terreinverkenning sluiten aan bij een aantal psychologische theorieën waarmee de impact van een letselschadeproces in termen van therapeutische en antitherapeutische effecten wordt aangeduid.³⁴ De Terreinverkenning bevestigt de uitkomst van eerdere onderzoeken op dit terrein in het buitenland.

Secundaire victimisatie

Naast het letsel of het leed en verdriet waar een slachtoffer onder lijdt als gevolg van het schadeveroorzakend gebeuren, kan het letselschadeproces belastend zijn in de zin dat een slachtoffer zich een speelbal voelt van ontwikkelingen waar hij geen vat op heeft, waarvan bepaalde elementen door hem als belastend, grievend of zelfs vernederend worden ervaren. Dit wordt wel aangeduid met de term secundaire victimisatie. Dit kan in relatie tot het aansprakelijkheidsrecht worden omschreven als hernieuwd slachtofferschap als gevolg van het letselschadeproces. Men spreekt in dit verband wel van 'de ramp na de ramp' of 'ongeluk op ongeluk'. Dit fenomeen kan leiden tot een stagnering van het herstelproces of tot verergering van de gevolgen van het ongeval. Het gaat dan om zaken als een gebrek aan adequate informatie; het gevoel geen regie te hebben over het afwikkelingsproces, en al of niet in samenhang daarmee, soms ook niet meer over het eigen leven; een negatieve ervaring van de bejegening door de

³⁴Huver, Van Wees, Akkermans & Elbers, 2007, p. 30 e.v.

1. Inleiding

wederpartij; en een beleving van die wederpartij als onpersoonlijk, kil, cynisch, en enkel erop uit om de schadevergoeding zoveel mogelijk te minimaliseren.

Secundaire ziekte winst

Behalve door de psychische belasting van de procedure kan het aansprakelijkheidsproces ook antitherapeutisch werken doordat het verwickeld zijn in het afwikkelingsproces een stimulans vormt om ziek te blijven. Het proces trekt claimanten in een strijd van verwijten waarin hetgeen een slachtoffer is overkomen voor hem een legitimatie wordt om de eigen verantwoordelijkheid om iets van het leven te maken af te schuiven naar het ongeluk, de aansprakelijke partij, of, meer algemeen, aan 'ze'. Sommige benadeelden kunnen zó in hun slachtofferrol kruipen dat ze geen andere mogelijkheden meer lijken te hebben dan fulltime slachtoffer te zijn. In verband dit soort mechanismen wordt vooral in medische kring wel gesproken van secundaire ziekte winst. Met deze term wordt dan de veelal onbewuste neiging van mensen aangeduid om, geconfronteerd met potentieel gewin van financiële, sociaal-psychologische aard, hun symptomen uit te vergroten. Overigens spelen persoonlijke kenmerken en die van de eigen sociale omgeving hierbij een belangrijke rol.

Procedurele rechtvaardigheid

Een andere belangrijke psychologische invalshoek is die van de 'procedurele rechtvaardigheid'. Mensen worden in hun rechtvaardigheidsoordeel sterk beïnvloed door procesmatige aspecten en de wijze waarop beslissingen tot stand komen. De uitkomst van de procedure is daarbij minder bepalend dan algemeen wordt aangenomen. Het gaat mensen daarbij om de gelegenheid tot het vertellen van het eigen verhaal; participatie in het beslissingsproces; eerlijkheid, respect, gepaste vragen, vriendelijkheid, vertrouwen, openheid, motivering door de wederpartij van dien eigen handelen; en als een derde moet oordelen: vertrouwen in de neutraliteit van de beslisser. De determinanten van procedurele rechtvaardigheid blijken in elke context steeds in essentie dezelfde, al wordt hun concrete verschijningsvorm uiteraard wel door die context bepaald. Voor het letselschadep proces is dit van belang omdat, zoals bekend, het overgrote deel van letselschade zaken buitengerechtelijk wordt afgehandeld. Het lijkt geen twijfel dat de inzichten uit het onderzoek naar procedurele rechtvaardigheid ook voor de buitengerechtelijke afwikkeling geldig zijn. De specifieke vorm die de determinanten van procedurele rechtvaardigheid in deze context krijgen zijn eerlijkheid, respect, gepaste vragen, vertrouwen, vriendelijkheid, openheid en rechtvaardiging door de wederpartij van diens handelen in de interactie.

Naasten en nabestaanden en het wetsvoorstel affectieschade

In 18 diepte-interviews met naasten en nabestaanden van slachtoffers werd ook ingegaan op een aantal vragen in relatie tot het wetsvoorstel affectieschade. Naasten van slachtoffers met ernstig letsel werd gevraagd naar overwegingen die zij hadden gehad in hun keuze om het slachtoffer al dan niet zelf te verzorgen. Met deze naasten en met nabestaanden van slachtoffers die zijn overleden werd besproken wat zij ervan hadden gevonden als zij recht zouden hebben gehad op een vergoeding voor affectieschade. Vervolgens werd aandacht besteed aan wat zij een geschikte hoogte van de vergoeding vonden en wat voor- en nadelen zouden zijn van het werken met een vast bedrag.

De resultaten van de Terreinverkenning op deze punten laten zich als volgt samenvatten.³⁵

- Een aantal naasten voelde de behoefte aan een vorm van vergoeding van affectieschade. Zij wijzen daarbij onder andere op de ongelijkheid in het recht op vergoeding van immateriële schade tussen slachtoffers enerzijds en naasten anderzijds: "Je verliest een vinger en dan krijg je het wel. Je verliest een persoon, dan krijg je het niet".
- Anderen hadden juist geen behoefte om tegemoetgekomen te worden in affectieschade en werden liever op een andere manier erkend, bijvoorbeeld in de vorm van een attentie

³⁵ Huver, Van Wees, Akkermans & Elbers, 2007, p. 75-78 en p. 88-90.

van de wederpartij of doordat een arts op zijn fouten werd gewezen. Of zij hadden liever gehad dat de afwikkeling van de materiële schade soepeler was verlopen.

- Een deel van de voorstanders zou een vergoeding voor immateriële schade overigens verwelkomen om hen te compenseren in hun materiële schade. Ook leken naasten die goed konden rondkomen, minder behoefte te hebben aan de vergoeding van affectieschade.
- Ook over het vergoeden van affectieschade in de vorm van een vast bedrag waren de meningen verdeeld. Datzelfde gold voor de hoogte van het bedrag. Diverse naasten verklaarden eigenlijk geen antwoord te kunnen geven op deze vraag omdat ze het moeilijk vonden hun immateriële schade in geld uit te drukken.
- Voorts bleek dat de houding ten aanzien van het wetsvoorstel en de voorgestelde vaste vergoeding van € 10.000 kan afhangen van iemands persoonlijke situatie. Het is denkbaar dat de geschikt geachte hoogte van de vergoeding toeneemt naarmate mensen er financieel zwakker voorstaan, zij dichterbij het slachtoffer stonden en het letsel van het slachtoffer ernstiger is of het slachtoffer is overleden.
- Tot slot bleek de manier van presenteren van de vergoeding van belang. Daarbij spelen twee aspecten een rol.

Enerzijds bleek dat de manier waarop een vergoeding gepresenteerd wordt van belang kan zijn voor de wijze waarop deze wordt gewaardeerd en voor de mate waarin het met deze vergoeding beoogde doel kan worden bereikt. Naasten en nabestaanden die in eerste instantie geen behoefte zeiden te hebben aan een vergoeding van affectieschade, of een vergoeding zelfs een belediging zeiden te vinden of het gevoel hadden ermee te profiteren van het leed van het slachtoffer, werden soms positiever in hun oordeel als werd uitgelegd dat een tegemoetkoming van de aansprakelijke partij nu eenmaal uitsluitend een financiële vorm kon aannemen en dat ze het bedrag ook zouden kunnen besteden aan doeleinden van immateriële aard, bijvoorbeeld door het weg te schenken aan een goed doel of door het te besteden aan een gedenkteken voor hun overleden naaste.

Anderzijds kan de wijze van uitkeren van het bedrag van invloed zijn op de behoefte aan een vergoeding voor affectieschade. Zo bevestigde een nabestaande die een vergoeding voor shockschade toegekend had gekregen dat de manier waarop het uiteindelijke bedrag wordt gepresenteerd aandacht moet krijgen, omdat het louter op een rekening gestort krijgen van het bedrag pijnlijk kan zijn. Dit sluit aan bij een bezwaar dat in de discussie over het wetsvoorstel affectieschade is uitgesproken tegen het werken met een vaste vergoeding. Dit zou namelijk leiden tot het zonder verdere plichtplegingen overboeken van het bedrag en zou daarmee een tegenovergesteld effect dan het beoogde teweeg brengen, zodat erkenning noch genoegdoening wordt verschaft.³⁶

1.3 De onderzoeksvragen van dit vervolgonderzoek Affectieschade

De Terreinverkenning vormde het belangrijkste uitgangspunt voor dit tweede deel van het onderzoek. De verkennende aard van Deel I maakte het mogelijk voor Deel II toegespitste onderzoeksvragen te formuleren. Ingegeven door de bovenbeschreven resultaten van de Terreinverkenning, en door de vragen die werden gesteld tijdens de parlementaire behandeling van het wetsvoorstel affectieschade, werden de volgende onderzoeksvragen geformuleerd:

³⁶ Eykman 1981.

1. Inleiding

1. In welke mate bestaat er onder naasten (van ernstig gewonde slachtoffers) en nabestaanden (van slachtoffers die zijn overleden) behoefte aan het recht op vergoeding van affectieschade?³⁷
2. Kan het vergoeden van affectieschade een positieve bijdrage leveren aan de bevrediging van bij naasten en nabestaanden levende immateriële behoeften?
3. Welke elementen uit het wetsvoorstel dragen bij aan de bevrediging van immateriële behoeften en welke niet (vast bedrag, hoogte van bedrag)?
4. Welke aspecten zijn van belang bij de daadwerkelijke uitkering van de vergoeding, uitgaande van de bevrediging van immateriële behoeften (manier en moment van aanbieden)?³⁸
5. In hoeverre hangen de belangrijkste uitkomsten samen met:
 - persoonlijke kenmerken (demografische variabelen waaronder financiële positie);
 - kenmerken van de relatie met het slachtoffer;
 - kenmerken gebeurtenis (bijv. mate van verwijt);
 - de tijd die sinds de gebeurtenis verlopen is?

1.4 Opzet van het vervolgonderzoek Affectieschade

Deel II van het onderzoek bestaat uit twee gedeelten, namelijk een kwantitatief onderzoek (vragenlijstonderzoek) in Nederland en een kwalitatief onderzoek (interviews) in België.

Om de onderzoeksvragen te beantwoorden werd een vragenlijstonderzoek gehouden onder naasten en nabestaanden in Nederland uit het deelnemersbestand van TNS NIPO en aanvullend geworven nabestaanden.

Parallel aan het vragenlijstonderzoek werden interviews gehouden met Belgische ‘ervaringsdeskundigen’ (naasten en nabestaanden die smartengeld ontvingen). Doel hiervan was gegevens te verzamelen die van waarde kunnen zijn voor de eventuele inrichting van het voorgestelde Nederlandse systeem van vergoeding van affectieschade. Het Belgische rechtssysteem kent namelijk van oudsher een vergoeding voor naasten en nabestaanden van slachtoffers die vergelijkbaar is met de in Nederland voorgestelde vergoeding.³⁹ De verwachting was dat de inzichten uit dit kwalitatieve onderzoek een zelfstandige waarde zouden hebben voor het beantwoorden van de onderzoeksvragen, en tevens een extra mogelijkheid zouden bieden om de gegevens die in het kwantitatieve onderzoeksdeel worden verkregen, te valideren en interpreteren.⁴⁰

Een dergelijk, zogenaamd ‘mixed methods’ onderzoeksontwerp heeft verschillende voordelen. De combinatie van kwantitatieve en kwalitatieve methoden maakt het mogelijk het wetsvoorstel vanuit inhoudelijk verschillende invalshoeken (ex ante) te evalueren. In het Nederlandse onderzoek kunnen uit de aard der zaak slechts hypothetische vragen worden gesteld met betrekking tot de vergoeding van affectieschade (‘wat zou u ervan hebben gevonden indien’), terwijl in het Belgische onderzoek kan worden geleerd van daadwerkelijke ervaringen met het daar bestaande systeem van vergoeding. Daarnaast biedt het combineren van kwantitatief en

³⁷ De Eerste Kamer heeft tijdens de plenaire behandeling op 12 september 2006 expliciet verzocht om in het onderzoek ook de vraag te betrekken of bedoelde uitkering alleen moet worden toegekend bij overlijden of ook bij ernstig letsel. Handelingen I 2005/06, nr. 38, p. 1852.

³⁸ Al bij het aanbieden van de Terreinverkenning aan de voorzitter van de Tweede Kamer, stelde de Minister van Justitie dat in het vervolgonderzoek aandacht moest worden besteed aan de manier waarop een vergoeding voor affectieschade gepresenteerd wordt. Kamerstukken II 2006/07, 28718, nr. 13, p. 4.

³⁹ Zie paragraaf 3.2.

⁴⁰ Murphy e.a. 1998.

kwalitatief onderzoek ook zuiver onderzoekstechnische voordelen. In het algemeen komt het de validiteit van resultaten ten goede als bevindingen bevestigd kunnen worden door het vergelijken en controleren van onderzoeksgegevens verkregen met behulp van verschillende dataverzamelmethode. Het combineren van onderzoeksmethoden staat bovendien toe dat rijkere data verkregen worden.⁴¹

Van het kwantitatieve onderzoeksdeel (vragenlijstsonderzoek in Nederland) wordt verslag gedaan in hoofdstuk 2. Van het kwalitatieve onderzoeksdeel (interviews met naasten en nabestaanden in België) wordt verslag gedaan in hoofdstuk 3.

1.5 *Uitbreiding geweldsmisdrijven*

In de Terreinverkenning was de onderzoeksopzet beperkt gebleven tot naasten/nabestaanden van slachtoffers van verkeers-, arbeids- en medische ongevallen. Dit in verband met de nadruk die in dit eerste deel van het onderzoek lag op het civiele aansprakelijkheidsrecht. Echter ook de naasten en nabestaanden van slachtoffers van geweldsdelicten vallen onder het wetsvoorstel affectieschade en zijn derhalve een relevante onderzoeksgroep. Daarom werd voor Deel II van het onderzoek de onderzoekspopulatie uitgebreid met naasten en nabestaanden van slachtoffers van geweldsmisdrijven.

Omdat de Terreinverkenning niet onder naasten en nabestaanden van geweldsmisdrijven had plaatsgevonden, en er niet zonder meer van kan worden uitgegaan dat de behoeften en verwachtingen van ‘strafrechtelijke’ naasten en nabestaanden overeenkomen met die van ‘civielrechtelijke’ naasten en nabestaanden, werd een klein vooronderzoek gedaan. Dit vooronderzoek bestond uit het vergelijken van hetgeen bekend is uit eerder onderzoek naar behoeften van slachtoffers, naasten en nabestaanden van geweldsdelicten⁴², met de resultaten van de terreinverkenning. Concreet doel was om na te gaan op welke punten de vragenlijst zoals ontwikkeld voor het kwantitatieve onderzoek onder ‘civielrechtelijke’ naasten en nabestaanden, aangepast diende te worden voor bevraging van naasten en nabestaanden van slachtoffers van geweldsdelicten.⁴³ In paragraaf 2.2.2. worden de verschillen tussen beide vragenlijsten besproken.

⁴¹ Johnson e.a. 2007.

⁴² In belangrijke mate gebaseerd op een recente systematische literatuurstudie naar behoeften van slachtoffers (waaronder ook nabestaanden) van delicten van Ten Boom & Kuijpers (2008).

⁴³ Op basis van zowel de Terreinverkenning (Huver, Van Wees, Akkermans & Elbers, 2007) als de literatuurstudie met betrekking tot behoeften van slachtoffers en nabestaanden van delicten (Ten Boom & Kuijpers 2008), werd aangenomen dat de inhoudelijke behoeften van naasten en nabestaanden over het algemeen overeenkomen met de behoeften van de slachtoffers zelf, voor zover althans van toepassing (een behoefte die bijvoorbeeld voor naasten niet van toepassing is, is ‘eerste hulp bij letsel’). Ten Boom & Kuijpers signaleerden wel enkele *praktische* behoeften die enkel door nabestaanden worden geuit en niet door slachtoffers, maar zij troffen geen wezenlijke behoeften (denk aan erkenning, informatie en financiële compensatie) aan die wel door slachtoffers en niet door nabestaanden werden geuit. Verschillen liggen mogelijk eerder in de *mate waarin* ze ervaren worden dan in het vóórkomen van de behoeften zelf. Overigens lijkt het erop dat puur over behoeften van *naasten* van slachtoffers van geweldsdelicten geen literatuur bestaat. Het is doorgaans óf het slachtoffer zelf dat wordt onderzocht óf de nabestaande.

Hoofdstuk 2

Vragenlijstonderzoek

2.1 Inleiding

In totaal 726 naasten en nabestaanden van slachtoffers hebben een vragenlijst ingevuld die speciaal voor dit onderzoek is ontworpen. In dit hoofdstuk wordt eerst de manier besproken waarop dit vragenlijstonderzoek is uitgevoerd (paragraaf 2.2) en daarna de resultaten (paragraaf 2.3).

2.2 Methode vragenlijstonderzoek

In deze eerste paragraaf wordt achtereenvolgens beschreven hoe de deelnemers voor dit vragenlijstonderzoek zijn geworven (paragraaf 2.2.1), hoe de vragenlijst tot stand is gekomen en op welke manier hierin de onderzoeksvragen zijn geoperationaliseerd (paragraaf 2.2.2), hoe het vragenlijstonderzoek praktisch verliep (paragraaf 2.2.3) en hoe de onderzoeksuitkomsten zullen worden geanalyseerd (paragraaf 2.2.4).

2.2.1 Deelnemers vragenlijstonderzoek

Deelnemers aan het vragenlijstonderzoek moesten binnen de kring van gerechtigden van het wetsvoorstel affectieschade vallen. Dat het moeilijk zou zijn om voldoende deelnemers te vinden voor een onderzoek als het onderhavige, was op voorhand duidelijk. Het aantal naasten van slachtoffers met ernstig, blijvend letsel en het aantal nabestaanden van overleden slachtoffers binnen de Nederlandse bevolking is relatief gering. Bovendien werd verwacht dat de bereidheid tot deelname aan onderzoek over een traumatische gebeurtenis in het verleden laag zou zijn. Ook bij de Terreinverkenning was de werving van slachtoffers en naasten en nabestaanden uiterst moeizaam verlopen. In paragraaf 6.5. van de Terreinverkenning werden verschillende mogelijkheden voor werving voor het vervolgonderzoek besproken. Uiteindelijk is gekozen voor de daar gesuggereerde alternatieve aanpak, namelijk het werven van deelnemers via een bestaande algemene onderzoekspopulatie, te weten het panel van TNS NIPO. Het TNS NIPO panel is het grootste in zijn soort in Nederland. Het bestaat uit ongeveer 220.000 mensen (verdeeld over circa 48.000 huishoudens) die beschikbaar zijn voor onderzoek. Werving via het TNS NIPO panel bood daarmee de meeste kans om een steekproef van voldoende omvang te kunnen trekken voor dit vragenlijstonderzoek.

Of daadwerkelijk voldoende naasten en vooral nabestaanden van slachtoffers zouden kunnen worden opgespoord via het TNS NIPO panel was vooraf onbekend, vanwege een aantal onzekere factoren.⁴⁴ Vooral het aantal nabestaanden van (overleden) slachtoffers binnen de Nederlandse bevolking is relatief beperkt, en daarmee dus ook het aantal nabestaanden dat via

⁴⁴ Op grond van schattingen van Weterings (1999) van het aantal slachtoffers van verkeersongevallen, arbeidsongevallen en medische fouten per jaar, werd berekend hoeveel naasten en nabestaanden van slachtoffers in potentie via het TNS NIPO panel zouden kunnen worden bereikt. Maar dit was ook onzeker omdat de schattingen van Weterings niet goed aansluiten bij de criteria van het wetsvoorstel affectieschade. Zo moesten van de geschatte aantallen van Weterings onbekende aantallen worden afgetrokken van slachtoffers van ongevallen waarvoor geen derde partij aansprakelijk was. Bovendien leek de door Weterings gehanteerde definitie van letsel ruimer dan die van het wetsvoorstel affectieschade.

2. Vragenlijstonderzoek

het TNS NIPO panel zou kunnen worden geworven.⁴⁵ De gemaakte keuze voor TNS NIPO kwam neer op het nemen van een beredeneerd risico, ingegeven door de conclusie dat werving op deze wijze van alle mogelijkheden uiteindelijk toch de meeste kans op succes bood.

Uiteindelijk is het, zelfs via het TNS NIPO panel, heel moeilijk gebleken om voldoende deelnemers te vinden. De wervingsstrategie moest herhaaldelijk worden bijgesteld en uitgebreid. De dataverzameling heeft daardoor aanzienlijk meer tijd in beslag genomen dan was verwacht, en alle betrokken partijen, de Vrije Universiteit, TNS NIPO en het WODC, hebben in de vorm van extra inspanningen een duik in het zakje gedaan om het onderzoek toch te laten slagen. Ook de actieve steun van Slachtofferhulp Nederland – in een later stadium erbij gevraagd toen bleek dat er uit het TNS NIPO bestand onvoldoende nabestaanden konden worden geworven – was hiervoor onontbeerlijk.

Reeds de screening binnen het TNS NIPO panel wees erop dat het moeilijk zou worden om voldoende naasten en – vooral - nabestaanden te vinden.⁴⁶ Alle huishoudens uit het TNS NIPO panel werden aangeschreven via een hoofd van het huishouden (48.382 aangeschrevenen). Hiervan vulden 47.073 mensen het screeningsinstrument in. Daaronder bevonden zich slechts 495 naasten en nabestaanden die binnen de doelgroep vielen (één procent van de invullers) (zie Bijlage 2).

Maar ook in het vervolgtraject verliep de werving van naasten en nabestaanden zeer moeizaam. Van de (495) personen die via de screening waren geselecteerd (en dus binnen de doelgroep leken te vallen), bleek bij een controle op de doelgroepcriteria alsnog een aanzienlijk deel af te vallen. Daarom werd een tweede steekproef uitgezet, namelijk onder de gezinsleden⁴⁷ van de 495 via de screening geselecteerde personen. En toen zowel de eerste als de tweede steekproef in het TNS NIPO panel tegenvallende resultaten opleverden, werd nog een derde steekproef in het TNS NIPO panel uitgezet. Bij die derde steekproef werd onder meer een deel van de afvallers uit de eerste steekproef aangeschreven. Met extra screeningsvragen over de aansprakelijkheid van een derde (een van de items van de screening), bleek daarvan alsnog een aanzienlijk deel binnen de doelgroep te vallen. Een nadere beschrijving van de steekproeven is te vinden in Bijlage 2.

Gelijktijdig werd ook via alternatieve kanalen geprobeerd om potentiële deelnemers te werven die binnen de kring van gerechtigden van het wetsvoorstel vallen. Dit gebeurde vooral omdat het aantal nabestaanden dat via TNS NIPO kon worden bereikt, onvoldoende bleek.⁴⁸

Zo werd Slachtofferhulp Nederland bereid gevonden om aan 450 nabestaanden van overleden slachtoffers uit haar adressenbestand een verzoek tot deelname aan het vragenlijstonderzoek te zenden. Daarnaast werden via een aantal belangenbehartigers (letselschade advocaten) aanvullend deelnemers geworven. Tenslotte werden drie lotgenotenorganisaties van naasten en nabestaanden

⁴⁵ Zie schattingen van Weterings (1999) van het aantal slachtoffers van verkeersongevallen, arbeidsongevallen en medische fouten per jaar.

⁴⁶ In de onderzoeksopzet was gekozen voor een zogenaamd disproportioneel stratificatie-ontwerp. Beoogd was voor elk type ongeval (verkeersongeval, arbeidsongeval, medische fout) een groep naasten en nabestaanden te onderscheiden. Hierbij ging het om zes groepen (zogenoemde ‘cellen’) van elk 50 personen. Het vaste aantal van 50 is niet in proportie tot de mate waarin de betreffende categorie daadwerkelijk voorkomt in de totale bevolking in Nederland (die totale aantallen lopen zeer uiteen), vandaar de benaming ‘disproportioneel’. Na uitbreiding van het onderzoek met geweldsmisdrijven, werd afgesproken hieraan nog eens twee cellen van elk 50 personen toe te voegen, namelijk naasten en nabestaanden van geweldsmisdrijven. Na de tegenvallende screeningsuitkomsten werd geconcludeerd dat er niets anders opzat dan deze opzet voor nabestaanden bij te stellen naar slechts één cel van 50 nabestaanden. Tenminste één cel van minstens 50 nabestaanden was onmisbaar om de onderzoeksvragen naar het verschil tussen naasten en nabestaanden te kunnen beantwoorden.

⁴⁷ Zie voetnoot 119 waarin wordt uiteengezet dat als deze gezinsleden buiten de analyses werden gelaten, dit geen afwijkende resultaten opleverde.

⁴⁸ Dat wil zeggen (zelfs) te gering om één cel van 50 personen mee te kunnen vullen.

van geweldsmisdrijven bereid gevonden om deelnemers te werven voor dit vragenlijstonderzoek. Ook deze steekproeven worden nader beschreven in Bijlage 2.

Uit het feit dat de werving van deelnemers zo moeizaam verliep, mag niet worden afgeleid dat er weinig behoefte aan vergoeding van affectieschade bestaat onder naasten en nabestaanden. Bij de werving – maar ook bij de start van het invullen van de vragenlijst – werd namelijk niet prijsgegeven dat het onderzoek gericht was op affectieschade (alleen dat het ging om behoeften van naasten van slachtoffers, zie verder 2.2.3). Dit werd gedaan om de antwoorden zo min mogelijk te sturen. De gevraagde personen wisten dus niet wat het onderwerp van het onderzoek zou zijn. De moeizame werving zal veeleer het gevolg zijn van het beperkte aantal naasten en nabestaanden, en van de omstandigheid dat het animo voor deelname aan een onderzoek waarvoor traumatische ervaringen moeten worden opgerakeld, relatief gering zal zijn.

Wat hebben al die inspanningen nu opgeleverd? In totaal hebben 726 personen de vragenlijst ingevuld. Hiervan behoorden 463 personen tot de doelgroep (de kring van gerechtigden onder het wetsvoorstel). Deze 463 personen - waarvan 391 naasten en 72 nabestaanden – zijn geïnccludeerd in het onderzoek.

In Tabel 1 is te zien hoe deze 463 respondenten verdeeld waren over de verschillende ongevals categorieën.

Tabel 1. Totaal aantal geïnccludeerde respondenten (die vragenlijst invulden en binnen doelgroep vielen) uit alle steekproeven

Soort ongeval	Aantal naasten	Aantal nabestaanden
Verkeersongeval	238	40
Arbeidsongeval	68	6
Medische fout	42	16
Geweldsmisdrijf	43	10
Totaal	391	72

Bron: TNS NIPO 2008

Alle in Tabel 1 genoemde naasten en 55% van de nabestaanden die de vragenlijst hebben ingevuld, waren afkomstig uit het panel van TNS NIPO. De resterende 45% van de nabestaanden zijn verkregen door aanvullende werving. Onder de geïnccludeerde respondenten bevonden zich dus aanzienlijk minder nabestaanden dan naasten, maar binnen de Nederlandse bevolking en het panel van TNS NIPO is de verhouding nabestaanden-naasten nog (fors) schever dan binnen de respondentengroep. Om toch de onderzoeksvragen naar het verschil tussen naasten en nabestaanden te kunnen beantwoorden, moesten daarom ook extra wervingskanalen worden aangeboord teneinde voldoende nabestaanden te vinden.

Een cruciale vraag is uiteraard hoe representatief de respondenten zijn voor de totale populatie van naasten en nabestaanden in Nederland. Bij gebrek aan demografische gegevens over precies die groep, moeten we het doen met algemene bevolkingsgegevens. In Tabel 2 zijn hiertoe demografische gegevens opgenomen van de totale Nederlandse bevolking⁴⁹, van het voor dit onderzoek relevante deel van het TNS NIPO deelnemersbestand,⁵⁰ en van het totaal aantal geïnccludeerde respondenten aan het vragenlijstonderzoek (TNS NIPO en aanvullend geworven).

⁴⁹ Gebaseerd op de Gouden Standaard van het Centraal Bureau voor de Statistiek, 2006

⁵⁰ De eerste drie kolommen zijn gebaseerd op cijfers uit 2006. Voor alle gebruikte steekproeven werd gebruik gemaakt van het hier beschreven 'CASIP' deel van het TNS NIPO panel. Ook de naasten en nabestaanden van

2. Vragenlijstonderzoek

Tabel 2. Demografische gegevens van de totale Nederlandse bevolking, het TNS NIPO panel en het totaal aantal geïncludeerde respondenten

	Landelijk (bron: Gouden standaard CBS) *	TNS NIPObase (CASI deel)*	Respondenten (TNS NIPO en aanvullend)	respondenten (TNS NIPO en aanvullend)
	%	%	%	Aantal (n=463)
Geslacht				
Man	49,1	49,3	43,6	202
Vrouw	50,9	50,7	56,4	261
Leeftijdsklasse				
n				
18-34	29,2	26,9	21,9	101
35-49	30,2	34,5	33,1	153
50+	40,6	38,7	45,0	208
Opleidingsklassen				
Lager	23,3	13,9	11,9	55
Middelbaar	48,4	57,0	54,5	251
Hoger	28,0	28,5	33,5	154
Nielsen				
Drie grote steden	15,4	12,2	9,7	45
Rest West	28,9	31,7	31,6	145
Noord	10,5	11,0	10,7	49
Oost	20,8	20,9	18,7	86
Zuid	24,4	24,1	29,2	134
Gezinsgrootte				
1 persoon	19,2	8,6	8,5	39
2 personen	36,0	38,3	32,3	149
3 personen	16,8	16,7	21,0	97
4 personen	18,4	24,6	23,2	107
5+ personen	9,5	11,8	15,0	69

*Bron TNS NIPO 2006

Uit Tabel 2 valt af te lezen dat de demografische gegevens van de geïncludeerde respondenten (TNS NIPO en aanvullend geworven) grotendeels vergelijkbaar zijn met die van het TNS NIPO panel (waaruit het merendeel van de respondenten afkomstig was). De groep respondenten verschilde licht in de verhouding mannen/vrouwen en in de verdeling over de leeftijdsklassen ten opzichte van het TNS NIPO panel, maar ook binnen de totale populatie van naasten en nabestaanden in de Nederlandse bevolking zullen er mogelijk meer vrouwen en meer ouderen

slachtoffers van geweldsmisdrijven uit het TNS NIPO panel waren hieruit afkomstig ook al werd deze groep uiteindelijk via een 'CAWI' methode aangeschreven. Het gaat hier om een technisch verschil zonder inhoudelijke consequenties.

zijn dan in de totale Nederlandse bevolking.⁵¹ Uit Tabel 2 (eerste drie kolommen) volgt verder dat de demografische gegevens van het TNS NIPO panel voor geslacht, leeftijd en regionale verdeling redelijk vergelijkbaar zijn met die van de Nederlandse bevolking, maar dat lager opgeleiden en alleenstaanden ondervertegenwoordigd zijn in het TNS NIPO panel. Dit is ook het geval in de (geïnccludeerde) groep respondenten.⁵²

Het probleem van over- of ondervertegenwoordiging van bepaalde groepen (selectiviteit) is deels ondervangen, omdat ook via de hiervoor beschreven alternatieve kanalen deelnemers aan het vragenlijstonderzoek zijn geworven. In dit verband moet worden bedacht dat elke praktisch haalbare wijze van werving een bepaalde selectiviteit meebrengt. Het probleem zou zich bijvoorbeeld ook hebben voorgedaan als gebruik zou zijn gemaakt van een ander bestaand panel dan dat van TNS NIPO. Uiteraard neemt TNS NIPO ook zelf veel maatregelen om te bewerkstelligen dat het TNS NIPO panel zoveel mogelijk representatief is voor de Nederlandse bevolking en om selectiviteit van de respons binnen het TNS NIPO panel te beperken (zie Bijlage 3).

Al met al is met de gebruikte wervingsmethode de meest representatieve groep respondenten verkregen die praktisch gesproken mogelijk was. Deze representativiteit is voldoende om op basis van het onderzoek algemeen geldende uitspraken te doen over de categorieën van personen die vallen binnen doelgroep van het wetsvoorstel affectieschade.

⁵¹ Aannemende dat mannen vaker het slachtoffer worden van geweldsmisdrijven, arbeidsongevallen en mogelijk ook verkeersongevallen en als uitgegaan wordt van ouders en partners van slachtoffers (die zijn overleden of ernstig, blijvend letsel opliepen), waaruit de steekproef voor meer dan 80% bestond.

⁵² Overigens zijn demografische gegevens van de populatie naasten en nabestaanden binnen de Nederlandse bevolking niet bekend, maar onder nabestaanden zal de gezinsgrootte kleiner zijn.

2.2.2 Materialen (screeningsinstrument en vragenlijst)

Naasten en nabestaanden vulden screeningsvragen in (het zogenaamde ‘screeningsinstrument’) en de vragenlijst die speciaal voor dit onderzoek werd ontwikkeld (hierna: ‘de vragenlijst’). Deze materialen worden besproken in deze subparagraaf.

Screeningsinstrument

Het screeningsinstrument diende om personen op te sporen die zouden vallen binnen de kring van gerechtigden van het wetsvoorstel (zie Bijlage 4⁵³). Dit zijn naasten of nabestaanden van slachtoffers die zijn overleden of ernstig blijvend letsel opliepen door (i) een gebeurtenis waarvoor een derde aansprakelijk was of (ii) een geweldsmisdrijf. Ongevallen/misdrijven die plaatsvonden tussen 1 januari 1990 en 31 december 2006 werden geïncludeerd.⁵⁴ Het screeningsinstrument bestond uit items met nominale antwoordcategorieën.

Vragenlijst

Totstandkoming

Om de onderzoeksvragen van dit onderzoek te beantwoorden werd een vragenlijst ontwikkeld. Bij de constructie van deze vragenlijst werd aangesloten bij de resultaten van de Terreinverkenning (waarin zowel de behoeften, verwachtingen en ervaringen met betrekking tot het civiele aansprakelijkheidsrecht in het algemeen als de behoefte aan vergoeding van affectieschade was onderzocht).⁵⁵ Voor elke onderzoeksvraag werden aparte items en schalen opgesteld door een multidisciplinaire groep bestaande uit juristen en psychologen. Vervolgens werden de items en de schalen van de vragenlijst in meerdere rondes door alle leden van de onderzoeksgroep – bestaande uit personen met expertise op medisch, (medisch-) psychologisch en methodologisch gebied - beoordeeld op relevantie voor de onderzoeksvragen, meetprocedure en de daaruit voortvloeiende beslissingen. Ook enkele externe experts op het gebied van letselschade werd op dit punt om een oordeel gevraagd. Voorts werden concepten voor de vragenlijst in twee sessies met de leden van de begeleidingscommissie van het onderzoek (zie bijlage 7) besproken. Diverse items werden op basis van inzichten van experts gewijzigd, geschrapt en toegevoegd. Ten slotte werden zes proefafnamen uitgevoerd op basis van een papieren versie van de vragenlijst met drie naasten en drie nabestaanden uit de doelgroep. Ook dit leidde tot een aantal bijstellingen van de vragenlijst.

Operationalisering van de onderzoeksvragen in de vragenlijst (versie verkeer, arbeid, medisch)

De vragenlijst bestond in totaal uit 99 items voor naasten en 90 items voor nabestaanden (Bijlage 4). De meeste items konden op een zeven punts antwoordschaal met verbale omschrijvingen worden beantwoord, variërend van 1 (*zeeker niet*) tot 7 (*zeeker wel*), waarnaast ook een antwoordcategorie *geen antwoord/niet van toepassing* was opgenomen. In het navolgende worden per onderzoeksvraag de in de vragenlijst gekozen operationalisaties van de te meten uitkomstmaten besproken. Waar deze onderdelen items bevatten die op een andere wijze werden beantwoord dan met voornoemde zeven punts schaal, wordt dat aangegeven.

De **behoefte aan vergoeding van affectieschade** (onderzoeksvraag 1) werd gemeten met de schaal **BEHOEFTE AFFECTIESCHADE** bestaande uit zes items⁵⁶, waarvan één item contra-indicatief is voor de betreffende schaal.⁵⁷ De schaal werd geconstrueerd op basis van inzichten uit de

⁵³ Vragen 3010, 3020, 3030, 73050, 6030 t/m 6121, 3070, 3071 van Bijlage 4.

⁵⁴ Alleen dan werd de vragenlijst aangeboden.

⁵⁵ Zie Huver, Van Wees, Akkermans & Elbers, 2007.

⁵⁶ Vragen 1230, 1240, 1260, 1270, 1280, 1290 van Bijlage 4.

⁵⁷ Vraag 1280 (*‘De mogelijkheid van smartengeld voor naasten roept bij mij vooral negatieve gevoelens op’*) werd opgenomen om na te gaan of de vergoeding ook negatieve associaties opwekt (denk aan discussies over bloedgeld). De formulering van het item (zonder ontkenning) brengt mee dat wie positief staat tegenover het onderwerp niet aan de rechterkant van

Terreinverkenning en van experts. Een overbodig item werd uit de schaal verwijderd.⁵⁸ Er werd geen factoranalyse uitgevoerd. De betrouwbaarheid van deze schaal is hoog (Cronbach's alpha 0,848). Een voorbeelditem is: *'Ik mis een financiële tegemoetkoming voor de emotionele gevolgen van het ongeval voor mijzelf als naaste.'*

Bij de opbouw van de schaal BEHOEFTE AFFECTIESCHADE moest uiteraard rekening worden gehouden met de mogelijke geneigdheid van mensen om een in het vooruitzicht gestelde vergoeding over het algemeen positief te beoordelen. Daarom werd eerst gevraagd of respondenten gemist hadden dat binnen het schade afwikkelingsproces werd stilgestaan bij de emotionele gevolgen voor henzelf als naaste, en vervolgens of zij een financiële tegemoetkoming voor de emotionele gevolgen van het ongeval voor henzelf hadden gemist. Pas daarna werd het wetsvoorstelkort geïntroduceerd (waarbij in de vragenlijst de beschrijving 'smartengeld voor naasten' werd gebruikt en werd aangegeven dat in het wetsvoorstel wordt benadrukt dat geld voor het betreffende nadeel geen echte compensatie kan bieden). Vervolgens werden nog enkele vragen gesteld over de behoefte aan smartengeld. Op deze wijze werd de respondenten gevraagd om aan te geven in hoeverre zij een recht op vergoeding van affectieschade hadden gemist, nog voor dat zij waren geconfronteerd met het feit dat er een wetsvoorstel affectieschade is dat deze vorm van schadevergoeding beoogt te introduceren. Dit om zoveel mogelijk te voorkomen dat informatie over het wetsvoorstel de antwoorden over dit eventuele gemis (en over de immateriële behoeften, zie hieronder) zou sturen.

De bijdrage van affectieschade aan de bevrediging van immateriële behoeften

(onderzoeksvraag 2) werd gemeten met een schaal WAARDERING AFFECTIESCHADE bestaande uit dertien items, waarvan één item contra-indicatief is voor deze schaal.⁵⁹ Ook deze schaal is geconstrueerd op basis van inzichten uit de Terreinverkenning en van experts. Het meest overlappende item werd uit de schaal verwijderd.⁶⁰ Ook twee items die de onderzoekers achteraf minder gelukkig geformuleerd vonden, werden verwijderd.⁶¹ Er werd geen factoranalyse uitgevoerd. De betrouwbaarheid van de schaal WAARDERING AFFECTIESCHADE is eveneens hoog (Cronbach's alpha 0,918). Een voorbeelditem uit deze schaal is: *'Ik vind smartengeld voor naasten een geschikte manier om aandacht te geven aan de emotionele gevolgen voor naasten.'*

In de items van de schaal WAARDERING AFFECTIESCHADE werd respondenten gevraagd of vergoeding van affectieschade tegemoet kan komen aan immateriële behoeften van naasten. De immateriële behoeften van naasten die als mogelijkheden in de items werden opgenomen, waren ontleend aan de uitkomsten van de Terreinverkenning. Een deel van de items uit de schaal WAARDERING AFFECTIESCHADE bevat vragen naar de mate waarin vergoeding van affectieschade tegemoet zou komen aan de (persoonlijke) behoeften van de respondent (zoals *'Smartengeld voor naasten zou kunnen bijdragen aan de verwerking van de emotionele gevolgen van het ongeval voor mij'* en *'Een recht op smartengeld voor naasten betekent voor mijzelf een stuk erkenning'*). Een ander deel van de items uit deze schaal is iets abstracter geformuleerd (zoals *'Een recht op smartengeld voor*

deze antwoordschaal (Zeker wel), maar aan de linkerkant (Zeker niet) zijn antwoordcategorie moet zoeken. De antwoorden op dit item werden omgescoord voor de analyses.

⁵⁸ Op basis van hoge inter-item correlaties (met andere items uit de schaal) werd vraag 1250 verwijderd. De overige items uit de schaal correleerden minder dan .7 met elkaar.

⁵⁹ Vragen 1300, 1310, 1330, 1340, 1350, 1370, 1371, 1372, 1373, 1381, 1385, 1390, 1391 van Bijlage 4.

⁶⁰ Vraag 1381 werd verwijderd. Ook de twee resterende vragen over de betekenis van een recht op smartengeld voor het Nederlandse rechtssysteem (1381 en 1385) correleerden onderling .77, hetgeen erop wijst dat voor respondenten deze items inhoudelijk overeenkomen. Er werd voor gekozen deze items niet te verwijderen. Ten eerste omdat de items 1381 en 1385 inhoudelijk verschillend werden geacht door de onderzoekers. En ten tweede omdat de betekenis voor het Nederlandse rechtssysteem anders ondervertegenwoordigd zou zijn in de schaal, omdat deze schaal ook vier items over de betekenis van een recht op smartengeld voor de verantwoordelijke partij en twee items over de betekenis van een recht op smartengeld voor de sociale omgeving omvat die allen onderling minder dan .66 correleerden.

⁶¹ Vragen 1320 en 1392.

2. Vragenlijstonderzoek

naasten betekent dat de verantwoordelijke partij erkent een fout te hebben gemaakt) of gaat over de vraag of vergoeding van affectieschade tegemoet zou komen aan behoeften van naasten in het algemeen (zoals *Een recht op smartengeld voor naasten zou betekenen dat het Nederlandse rechtssysteem naasten rechtvaardig behandelt*). Hiervoor werd gekozen omdat de respondenten nu eenmaal nog geen persoonlijke ervaring hebben met de vergoeding van affectieschade.

In de vragenlijst werd eerst uitgelegd dat het smartengeld in de praktijk niet zou worden betaald door de voor het ongeval/misdrijf verantwoordelijke persoon maar door diens verzekeraar,⁶² voordat de items over de betekenis van een recht op vergoeding van affectieschade in relatie tot de dader, het Nederlands rechtssysteem en de sociale omgeving werden aangeboden.

Een separaat onderdeel van de vragenlijst (*Immateriële behoeften/belangrijke aspecten voor verwerking*) bestond uit 20 items, waarmee (daadwerkelijk ervaren) immateriële behoeften van naasten/nabestaanden van slachtoffers in kaart werden gebracht. Doel hiervan was om de behoefte aan vergoeding van affectieschade en de bijdrage van deze vergoeding aan de verwerking te kunnen plaatsen in de context van andere behoeften die mensen op zo'n moment voelen. Dit werd voor een valide beantwoording van de probleemstelling van belang gevonden. Deze items werden voorafgaand aan de items van de eerste en tweede onderzoeksvraag aangeboden, om te voorkomen dat de items van deze onderzoeksvragen zouden worden vertekend door de (immateriële) behoeften en ervaringen van de respondent. Voor de categorieën van (immateriële) behoeften en de items op dit punt werd aangesloten bij de uitkomsten van de Terreinverkenning. Ook de rol van de verzekeraar van de verantwoordelijke persoon werd hierbij meegenomen.

Voor 17 items gold dat elk item een stelling bevatte over een mogelijke (immateriële) behoefte (bijvoorbeeld *Degene die verantwoordelijk is voor het ongeval heeft excuses aangeboden*) en bestond uit twee onderdelen.⁶³ In het eerste onderdeel beantwoordde de individuele respondent of deze stelling op zijn/haar eigen situatie van toepassing was (*ja, nee, weet ik niet*). Hiermee werd gevraagd of de behoefte al dan niet vervuld was. In het tweede onderdeel werd afhankelijk van het eerste antwoord bij 'ja' gevraagd of dit een bijdrage had geleverd aan de verwerking en bij 'nee' en 'weet ik niet' of dit een bijdrage zou hebben kunnen leveren aan de verwerking. Hiermee werd gevraagd naar het belang dat de respondent toekent aan deze (al dan niet vervulde) behoefte voor de verwerking. Hierbij werden de standaard zeven punts antwoordschalen gebruikt.

De andere drie van de in totaal 20 items van dit onderdeel werden afwijkend vormgegeven. In twee items werd gevraagd of er nog andere aspecten waren die hebben bijgedragen (ervaring) en zouden kunnen bijdragen (opvatting) aan verwerking. Respondenten konden antwoorden met 'nee' of 'ja' en dan dat aspect invullen. In een laatste item van dit onderdeel werd de volledige lijst met immateriële behoeften aangeboden en moest elke individuele respondent hieruit een top drie samenstellen van aspecten die hij of zij het meest belangrijk vond voor zijn/haar verwerking. Hierbij geeft de eerste plaats de meest belangrijke behoefte weer, de tweede plaats de op een na belangrijkste behoefte, de derde plaats de op twee na belangrijkste, en zijn de niet in de top drie opgenomen behoeften niet nader gerangschikt. Ter aanvulling werd een item opgenomen waarin de bijdrage aan de verwerking van een recht op vergoeding van affectieschade voor naasten moest worden afgezet tegen de zojuist gekozen individuele top drie. Het recht op vergoeding van affectieschade kon de eerste, tweede en derde plaats innemen, of als laatste worden genoemd. Indien de respondent het recht op vergoeding van affectieschade op de eerste plaats zou zetten,

⁶² Of het Schadefonds Geweldsmisdrijven bij geweldsmisdrijven.

⁶³ Overigens was sprake van een technische verandering bij de aanbidding van de twee onderdelen van de items over immateriële behoeften. Waar voor de eerste tot en met de derde steekproef uit het TNS NIPO deelnemersbestand de twee onderdelen van deze items op twee schermen werden aangeboden, werden deze onderdelen bij de extern geworven nabestaanden en voor alle invullers van de Geweldsvragenlijst aangeboden op één scherm.

hield het antwoord in dat deze vergoeding meer zou bijdragen aan de verwerking dan de andere drie aspecten, en als het recht op vergoeding van affectieschade als laatste werd genoemd betekende dit dat het volgens de respondent minder zou bijdragen dan de andere drie aspecten.

Het onderdeel **Elementen wetsvoorstel** (onderzoeksvraag 3) bestond uit twee onderdelen, te weten bepaling bedrag en hoogte bedrag. De voorkeur voor de bepalingvorm van het bedrag werd gemeten door een item waarin respondenten konden aankruisen welke van de drie bepalingvormen (*vast, variabel of genormeerd bedrag*) het meest zou hebben bijgedragen aan hun eigen verwerking. Hierbij kon ook worden geantwoord met *geen mening*.⁶⁴ Dit item werd voorafgegaan door gerandomiseerd aangeboden beschrijvingen van de drie bepalingvormen (met de belangrijkste voor- en nadelen van elke vorm), waarna per vorm een of twee items (met de standaard antwoordcategorieën) zijn opgenomen met stellingen over relevante aspecten van die bepalingvorm.⁶⁵

De mening over de hoogte van het bedrag werd gemeten met twee items.⁶⁶ Het eerste item werd gescoord op een zeven punts schaal variërend van 1 (*veel te laag*) tot 7 (*veel te hoog*), waarnaast tevens een antwoordcategorie *geen antwoord* werd opgenomen.⁶⁷ Het tweede item bevat een open vraag naar een passende hoogte van het bedrag. De ingevulde bedragen worden ingedeeld in oplopende categorieën (om er analyses mee te kunnen uitvoeren).

Het onderdeel **Aanbiedingsmodaliteiten** (onderzoeksvraag 4) bestond uit twaalf items.⁶⁸ Hiermee werd gemeten welke waarde wordt toegekend aan diverse modaliteiten bij de aanbieding van een vergoeding voor affectieschade (zoals een persoonlijke brief of een bezoek van de verzekeraar of de verantwoordelijke persoon, het benadrukken van het symbolische karakter en het doen van bestedingssuggesties). Van deze twaalf items werden tien items gescoord op een zeven punts schaal variërend van 1 (*geheel mee oneens*) tot 7 (*geheel mee eens*), waarnaast tevens een antwoordcategorie *geen antwoord* werd opgenomen.⁶⁹ De overige twee items betreffen open vragen naar belangrijke aspecten bij de aanbieding en te ontvangen bestedingssuggesties. In aanvulling hierop werd voorts gevraagd waaraan de respondent een vergoeding zou besteden.⁷⁰

De **verklarende variabelen** die een rol spelen voor onderzoeksvraag 5, werden deels in de vragenlijst zelf en deels aanvullend verkregen.

Om de *ernst en blijvendheid van het letsel* te objectiveren werd de schaal IMPACT geconstrueerd.⁷¹ Hierin werd voor naasten gevraagd naar de gevolgen van het ongeval voor het functioneren van het slachtoffer (normale werk- of schoolactiviteiten), de mate waarin de naaste het slachtoffer moet ondersteunen (dagelijkse verzorging en emotioneel) en de gevolgen voor de kwaliteit van de relatie. Een overlappend item werd verwijderd uit de schaal IMPACT⁷² evenals twee items die

⁶⁴ Vraag 1460 van Bijlage 4.

⁶⁵ Vragen 1413, 1416, 1423, 1426, 1430 van Bijlage 4.

⁶⁶ Vragen 1470, 1480 van Bijlage 4.

⁶⁷ Een maximale score (7) wijst erop dat € 10.000 als vast bedrag veel te hoog wordt bevonden en minimale score (1) geeft aan dat voormeld bedrag veel te laag wordt bevonden.

⁶⁸ Vragen 1490, 1491, 1492, 1493, 1494, 1500 (open vraag), 1510, 1511, 1520, 1521, 1522, 1530 (open vraag) van Bijlage 4.

⁶⁹ Een hoge score (7) op elk afzonderlijk item betekent dat de in het betreffende item beschreven aanbiedingsmodaliteit als passend wordt gezien en een lage score (1) dat de betreffende aanbiedingsmodaliteit als niet passend wordt gezien.

⁷⁰ Vragen 1400, 1401, 1402, 1403, 1404, 1405 van Bijlage 4.

⁷¹ Vragen 1030, 1060, 1070, 1090, 1130, 1150 van Bijlage 4.

⁷² Vraag 1050 werd verwijderd uit deze schaal omdat het te hoog correleerde met Vraag 1060.

2. Vragenlijstonderzoek

onvoldoende bijdroegen aan de betrouwbaarheid van de schaal.⁷³ De betrouwbaarheid van de 6 item-schaal IMPACT is hoog (Cronbach's alpha 0,753).⁷⁴

Daarnaast werd aan naasten gevraagd hoeveel uren per week werden besteed aan zorgtaken voor het slachtoffer (open vraag).

In de vragenlijst zijn verder items over de mate van verwijt aan de verantwoordelijke persoon opgenomen,⁷⁵ een open vraag naar de geschatte financiële schade als gevolg van het ongeval en een vraag over de hechtheid van de relatie ten tijde van het ongeval (voor naasten en nabestaanden).

De datum van het ongeval, de relatie tot het slachtoffer en de ongevalcategorie werden uitgevraagd in het screeningsinstrument.

Demografische variabelen, waaronder financiële positie, waren voor respondenten uit het TNS NIPO panel sowieso beschikbaar, maar moesten bij de aanvullend geworven deelnemers apart worden bevraagd. Hierbij werd gevraagd naar de volgende persoonlijke kenmerken: geslacht, opleidingsniveau, burgerlijke staat, kerkelijke gezindte, gezinsgrootte, bruto jaarinkomen, eigen inkomsten, werk en de beroepsgroep van respondent.⁷⁶

Aanpassingen van de vragenlijst voor geweldsmisdrijven

De hierboven beschreven vragenlijst (versie verkeer, arbeid, medisch) heeft als uitgangspunt gediend voor de versie die is ontwikkeld voor de naasten en nabestaanden van slachtoffers van geweldsmisdrijven.⁷⁷ Het was uiteraard noodzakelijk dat de vragenlijst geweldsmisdrijven zoveel mogelijk overeenkwam met de algemene vragenlijst, zodat vergelijking van de onderzoeksresultaten mogelijk zou zijn. Wel werd de nodige terminologie aangepast: in plaats van bijv. 'verkeersongeval' kwam 'misdrijf', in plaats van 'verantwoordelijke persoon' kwam 'dader' en in plaats van 'de verzekeraar van de verantwoordelijke persoon' werd gewerkt met 'de instantie of persoon die het smartengeld zal storten'. In het navolgende wordt besproken welke wijzigingen, gebaseerd op een gericht vooronderzoek (zie 1.5), voor het overige in de vragenlijst zijn aangebracht.

Enkele vragen zijn toegevoegd om de antwoorden op andere, reeds bestaande vragen, goed te kunnen interpreteren. Het betreft de vragen of bij de respondent bekend is wie de dader van het misdrijf was (vraag 2010) en of dit een bekende van het slachtoffer was (vraag 2015). Daarmee samenhangend kan namelijk een groot verschil in typen behoeften bestaan.⁷⁸ Ook is de vraag toegevoegd of er strafrechtelijk is/wordt vervolgd (vraag 2170). Verder zijn bij de vragen die dienen voor de vaststelling van de mate van verwijt aan de veroorzaker van de schade enkele aanpassingen doorgevoerd. De stelling 'het ongeval had eenvoudig voorkomen kunnen worden' werd niet passend geacht in de context van geweldpleging en dus weggelaten. Toegevoegd is een stelling om een indicatie van de mate van medeverantwoordelijkheid voor het gebeuren van het slachtoffer in ogen van de naaste te verkrijgen (vraag 1025). Dit is ingegeven door de omstandigheid dat bij geweldsdelicten vaak sprake is van medeverantwoordelijkheid in aanloop en/of in escalatie, oftewel diffuus dader-slachtofferschap.⁷⁹ In de uitgaanscontext bijvoorbeeld is

⁷³ Vragen 1040 (gehercodeerd) en 1140.

⁷⁴ In het kader van onderzoeksvraag 5 wordt gekeken hoe de uitkomsten op deze schaal IMPACT samenhangt met belangrijke onderzoeksuitkomsten. Bij onderzoeksvraag 5 wordt overigens ook gekeken naar hoe twee vragen (1030 en 1050) over de beperking van dagelijkse werk- en schoolactiviteiten en zelfstandigheid bij dagelijkse verzorging samenhangen met belangrijke onderzoeksuitkomsten (zonder de gevolgen voor de relatie en ondersteuning door de naaste).

⁷⁵ Vragen 1010 en 1020.

⁷⁶ Vragen 80 t/m 190 van Bijlage 4.

⁷⁷ De vragenlijst verkeer, arbeid, medisch was al grotendeels vastgesteld toen werd besloten tot uitbreiding van het onderzoek met naasten van slachtoffers van geweldsmisdrijven.

⁷⁸ Ten Boom & Kuijpers 2008.

⁷⁹ Zie bijv. Beke e.a., 2001; Rock, 1998.

een kenmerk van veel geweldsincidenten dat pas op grond van de afloop kan worden bepaald wie dader en wie slachtoffer is. De uiteindelijke winnaar van de confrontatie is dan de dader en de verliezer is het slachtoffer.⁸⁰ Het beeld dat de naaste heeft van de mate van 'eigen schuld' van het slachtoffer, kan van invloed zijn op de behoefte aan schadevergoeding van de dader (of diens verzekeraar).

In de vragen met betrekking tot de *behoefte aan vergoeding affectieschade* (onderzoeksvraag 1) zijn geen wijzigingen doorgevoerd.

In de vragen over de *bijdrage van affectieschade aan de bevrediging van immateriële behoeften* (onderzoeksvraag 2), met name het deel dat bedoeld is om een eventuele behoefte aan vergoeding van affectieschade en de bijdrage ervan aan de verwerking in een context te kunnen plaatsen, is een aantal toevoegingen gedaan. Voor naasten en nabestaanden van geweld is namelijk de rol van politie en justitie wezenlijk.⁸¹ Men wil door deze instanties als belanghebbende behandeld worden, geconsulteerd worden, serieus genomen worden/erkend worden, waarbij informatie ook zeer belangrijk is. Het is denkbaar dat politie en justitie hier de 'rol' van de verzekeraar in civiele zaken overnemen: een naaste of nabestaande die zich door de relevante instanties goed bejegend voelt, zou mogelijk minder uit kunnen zijn op financiële genoegdoening, en zich al meer erkend voelen. Voor het vaststellen van het relatieve belang van de verschillende factoren zijn in een set extra vragen (2180 t/m 2185) enkele stellingen over politie, Openbaar Ministerie (OM) en Slachtofferhulp (SH) opgenomen. Uitgevraagd is of men correct behandeld is en voldoende aandacht heeft ervaren voor de emotionele belasting als naaste (politie en OM) en of men goed is ondersteund (SH).

Een groot aantal van de andere behoeften die in dit deel van de vragenlijst worden uitgevraagd (vragen 11610 t/m 11690; 11800 en 11900) zijn voortgekomen uit de terreinverkenning onder slachtoffers/naasten van verkeers- en arbeidsongevallen en medische fouten. Deze worden in vergelijkbare zin geuit door slachtoffers en naasten van geweldsdelicten en zijn dus niet gewijzigd. Zie onderstaand vergelijkend overzicht ter onderbouwing (Tabel 3).

⁸⁰ Beke e.a. 2001.

⁸¹ Ten Boom & Kuijpers 2008; Goodrum 2007; Amick-McMullan et al 1989; Riches & Dawson, 1998.

Tabel 3. Behoeften van slachtoffers en naasten/nabestaanden

Ongevallen, medische fouten (Huver, Van Wees, Akkermans & Elbers 2007)	Geweldsdelicten (Ten Boom & Kuijpers, 2008)
Erkenning door de wederpartij dat deze een fout heeft gemaakt	Wens dat de dader toegeeft wat hij heeft gedaan
Erkenning van de juridische aansprakelijkheid	Dader moet verantwoordelijk worden gesteld ⁸²
Erkenning <i>door</i> het aanbieden van excuses	Een (oprecht) excuus ⁸³
Erkenning <i>door</i> de situatie zo draaglijk mogelijk te maken, medeleven te tonen	Herstel door dader, een excuus
Wens dat de wederpartij zich de consequenties voor slachtoffer/naaste realiseert	Bewustwording consequenties delict door dader, dader moet zich realiseren dat hij slachtoffer heeft laten lijden
Het vrijwillig betalen van een geldbedrag	Compensatie/financieel herstel door dader zelf ⁸⁴
Het willen voorkomen dat een ander hetzelfde overkomt	Wens te voorkomen dat de dader in de toekomst andere misdaden zal begaan; dat wat hun geliefde is overkomen minder waarschijnlijk ook een ander zal gebeuren ⁸⁵
Erkenning dat niet het slachtoffer maar de wederpartij verantwoordelijk is	De behoefte aan rehabilitatie; wens dat de eigen gemeenschap een duidelijk standpunt inneemt in de veroordeling van het delict; wens om erkenning te ontvangen dat hetgeen de geliefde gebeurd is, fout was ⁸⁶

Verder is het gegeven relevant dat de naaste van een slachtoffer van geweld bij de afwikkeling van de schade doorgaans *niet* te maken zal hebben met de verzekeraar van de dader. In het overgrote deel van de gevallen zal bij geweld geen dekking zijn onder de verzekering van de dader zelf. Dit in verband met de zogenaamde opzetclausule. Maar: (1) soms is er tóch dekking, namelijk wanneer het beroep op de opzetclausule wegens een bijzondere toedracht niet slaagt; (2) soms is er dekking onder de verzekering van een ander, bijvoorbeeld een werkgever. Het gaat hier om uitzonderingsgevallen, maar ze zijn voldoende reden om de vragen m.b.t. de verzekeraar niet geheel weg te laten.

Voor wat betreft de schade zal men zich veelal als benadeelde partij met een civiele vordering op de dader voegen in het strafproces. Het wetsvoorstel affectieschade (artikel II) voorziet in een uitbreiding in het Wetboek van Strafvordering zodat ook naasten/nabestaanden zich kunnen voegen. Als het niet lukt de schade langs civielrechtelijke weg of op andere wijze te verhalen, kan men een uitkering van het Schadefonds Geweldsmisdrijven aanvragen (hier geldt echter een plafond van € 9100 voor andere dan vermogensschade). Het wetsvoorstel affectieschade (artikel III) voorziet in aanpassing van de Wet Schadefonds Geweldsmisdrijven.⁸⁷

Er is voor gekozen om in de vragenlijst geweldsmisdrijven eerst te vragen bij wie of welke instantie is geprobeerd de schade vergoed te krijgen (vraag 2190). Voor de betreffende persoon of instantie wordt men dan gevraagd dezelfde stellingen over de eventuele bijdrage van diens handelen aan de verwerking te beantwoorden als de naasten van andere incidenten beantwoorden (vraag 11710 t/m 11746).

⁸² Zie ook Wortman (1997) specifiek over nabestaanden

⁸³ Zie ook Wortman (1997) specifiek over nabestaanden

⁸⁴ Zie bijv. ook Cozijn (1988)

⁸⁵ Zie ook Wortman (1997) specifiek over nabestaanden

⁸⁶ Zie ook Wortman (1997) specifiek over nabestaanden

⁸⁷ Het is ook mogelijk dat men bij geweldsdelicten wat schaderegeling betreft te maken krijgt met de *eigen* verzekeraar (wb letsel), met politie en/of Openbaar Ministerie (in het kader van de schaderegeling/bemiddeling) en met het CJIB (die veelal de incasso uitvoert). Zie voor een compleet overzicht van de mogelijkheden tot schadevergoeding Van Wingerden e.a. (2007).

Bij de vragen over de betekenis voor naasten van een recht op vergoeding van affectieschade (vragen 1370 t/m 1392) is de toelichting gewijzigd. De toelichting in de algemene vragenlijst *‘in de praktijk wordt dit geld niet betaald door de voor het ongeval verantwoordelijke persoon, maar door zijn verzekeraar’* is in de vragenlijst geweldsmisdrijven geworden: *‘het is mogelijk dat dit geld wordt betaald door de dader van het delict, maar ook mogelijk is dat zijn verzekeraar zou betalen of het Schadefonds Geweldsmisdrijven. Dit is een fonds dat gefinancierd wordt door de overheid.’* Bij deze vragen is toegelicht dat men er bij de beantwoording vanuit moet gaan dat de dader of zijn verzekeraar het zou betalen.

In het onderdeel *Elementen van het wetsvoorstel* (onderzoeksvraag 3) zijn geen wijzigingen doorgevoerd. Hetzelfde geldt voor het onderdeel *aanbiedingsmodaliteiten* (onderzoeksvraag 4).

Er werden twee proefafnamen uitgevoerd op basis van een papieren versie van de vragenlijst. Dit leidde tot een aantal bijstellingen.

2.2.3 Het onderzoeksverloop

In Bijlage 5 wordt het verloop van het vragenlijstonderzoek beschreven. Alle respondenten (TNS NIPO panelleden en degenen die aanvullend zijn geworven) vulden de vragenlijst in op hun eigen (huis)computer. Alleen de technologie waarmee dat mogelijk werd gemaakt verschilde voor panelleden en aanvullend geworven respondenten: in het eerste geval ging het om de zogenoemde ‘CASI methode’, in het tweede om de ‘CAWI methode’. Dit technische verschil heeft geen inhoudelijke consequenties. Voor alle respondenten geldt dat ter vermindering van beïnvloeding voorafgaand aan het invullen van de vragenlijst niet werd prijsgegeven dat het onderzoek ging over affectieschade. Er werd slechts aangegeven dat het ging om een onderzoek in opdracht van het Ministerie van Justitie naar de behoeften van naasten en nabestaanden van slachtoffers. Pas halverwege de vragenlijst werd het wetsvoorstel affectieschade geïntroduceerd.

2.3 Resultaten van het vragenlijstonderzoek

In deze paragraaf worden de resultaten van het vragenlijstonderzoek besproken. In de analyses zijn de gegevens gebruikt van 463 personen die de vragenlijst Naasten van slachtoffers ('de vragenlijst') hebben ingevuld en binnen de doelgroep van het wetsvoorstel vallen.⁸⁸ Onder deze 463 geïncludeerde respondenten bevonden zich 391 naasten en 72 nabestaanden van slachtoffers. De resultaten worden per onderzoeksvraag besproken. Zoals bekend zijn dat er vijf (zie paragraaf 1.3). Om dit rapport zo makkelijk mogelijk leesbaar te maken, wordt voor elke onderzoeksvraag eerst een samengevatte beantwoording gegeven (in het grijze kader), gevolgd door een meer uitvoerige beschrijving van de resultaten. De samengevatte beantwoordingen zijn bedoeld om kort en krachtig de uitkomsten weer te geven. De achtergrondinformatie en nuances die daarbij noodzakelijkerwijs verloren gaan, komen in de daaropvolgende uitvoeriger beschrijvingen aan bod.

Onderzoeksvraag 1

De eerste onderzoeksvraag is in welke mate er behoefte is aan vergoeding van affectieschade onder naasten en nabestaanden. Onderzoeksvraag 1 luidt als volgt.

1. In welke mate bestaat er onder naasten (van ernstig gewonde slachtoffers) en nabestaanden (van slachtoffers die zijn overleden) behoefte aan het recht op vergoeding van affectieschade?

De uitkomsten van het vragenlijstonderzoek komen er kort gezegd op neer dat:

- naasten en nabestaanden in meerderheid een duidelijke behoefte hadden aan vergoeding van affectieschade;
- nabestaanden (van overleden slachtoffers) en naasten (van ernstig gewonde slachtoffers) niet significant verschilden in hun behoefte aan vergoeding van affectieschade.

Beschrijving resultaten onderzoeksvraag 1

Onderzoeksvraag 1 wordt hieronder in twee stappen beantwoord. In de eerste stap wordt gekeken in welke mate de totale groep respondenten behoefte heeft aan een recht op vergoeding van affectieschade. In de tweede stap wordt gekeken of en zo ja hoe naasten en nabestaanden verschillen in hun behoefte aan affectieschade.

Stap 1: Behoefte aan affectieschade

Voor beantwoording van onderzoeksvraag 1 werd in de eerste plaats gekeken naar de onderzoeksresultaten op de schaal BEHOEFTE AFFECTIESCHADE bestaande uit zes items van de vragenlijst.⁸⁹

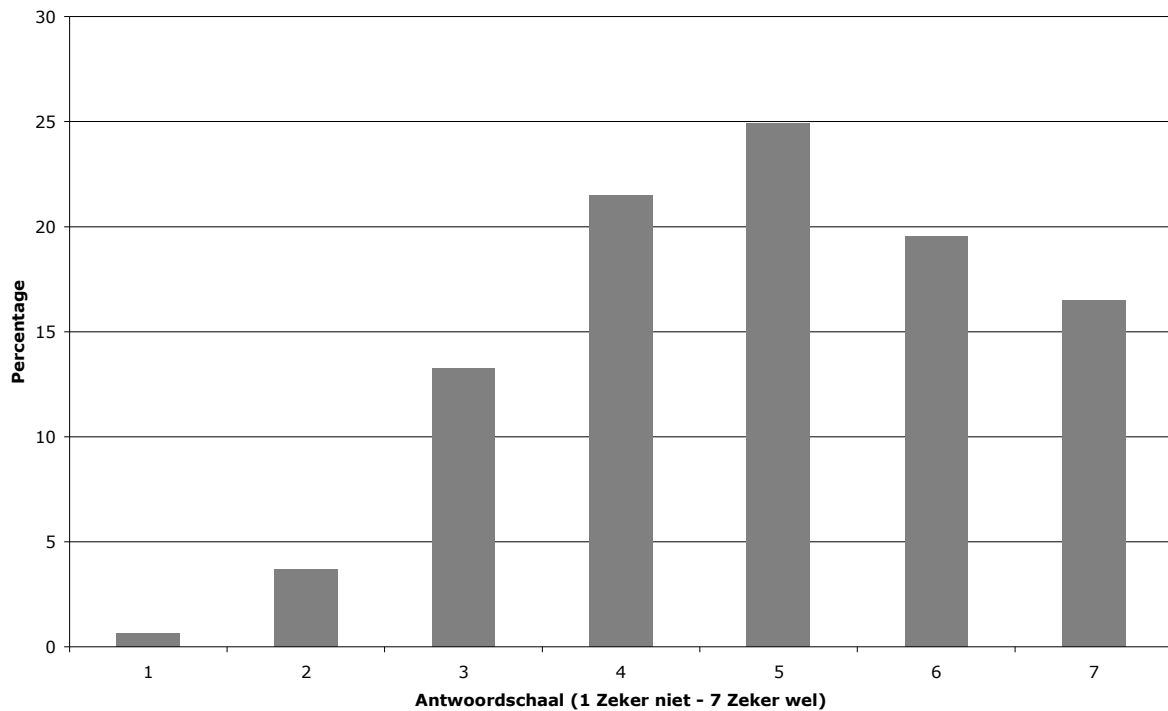
De gemiddelde score op de (items van de) schaal BEHOEFTE AFFECTIESCHADE bedroeg 4,81 met een bijbehorende standaarddeviatie van 1,42. Het scorebereik op de schaal BEHOEFTE

⁸⁸ Bij de analyses zijn niet ingevulde antwoorden buiten beschouwing gelaten. Daarnaast kunnen respondenten ook de antwoordcategorie 'geen antwoord/niet van toepassing' (zoals die bij de meerderheid van de items werd aangeboden), hebben ingevuld. Dit type antwoorden kon niet worden meegenomen in de analyses. Waar relevant, wordt de frequentie van deze antwoorden wel besproken (zie Tabel 4 en 5 en Figuur 5 en 7). Voor de resultaten van de onderzoeksvragen 1, 2 (en 5) is gebruik gemaakt van gemiddelde score op een schaal bestaande uit meerdere items. De gemiddelde score op de schaal werd gebaseerd op de scores op de items die respondenten (wel) hebben ingevuld en niet tot de 'geen antwoord/nvt' categorie behoorden. (Voor respondenten die een of meer items niet of met geen antwoord hadden ingevuld, werden hun scores op de resterende items dus wel meegenomen in de gerapporteerde gemiddelde scores op de schalen BEHOEFTE AFFECTIESCHADE en WAARDERING AFFECTIESCHADE).

⁸⁹ Zie voor een beschrijving van deze schaal en de overige onderdelen van de vragenlijst par. 2.2.2.

AFFECTIESCHADE liep van 1 (*Zeker niet*) - hetgeen wijst op een afwezigheid van behoefte aan affectieschade – tot 7 (*Zeker wel*) - hetgeen wijst op een zeer sterke behoefte aan affectieschade. De gemiddelde score van 4,81 op de schaal BEHOEFTE AFFECTIESCHADE wijkt significant af van het midden van de antwoordschaal (4=neutraal).⁹⁰

Figuur 1 geeft de spreiding is van de gecategoriseerde gemiddelde scores van respondenten op de schaal BEHOEFTE AFFECTIESCHADE weer. Van slechts 4% van de respondenten viel de gemiddelde score op de schaal BEHOEFTE AFFECTIESCHADE binnen de twee laagste antwoordcategoriën.

Figuur 1. Frequentieverdeling gecategoriseerde⁹¹ gemiddelde scores op de schaal BEHOEFTE AFFECTIESCHADE, in percentages

⁹⁰ $t(460)=12,25, p=.00$.

⁹¹ Gecategoriseerde gemiddelde scores tussen 1-1,5: 1; 1,5-2,5: 2; 2,5- 3,5: 3; 3,5- 4,5: 4; 4,5-5,5: 5; 5,5-6,5: 6; 6,5 t/m 7: 7.

2. Vragenlijstonderzoek

Ter nadere illustratie zijn hieronder in Tabel 4 van alle items uit de schaal BEHOEFTE AFFECTIESCHADE de gemiddelde score en bijbehorende standaarddeviatie weergegeven.

Tabel 4. Gemiddelde scores en standaarddeviaties tussen haakjes op afzonderlijke items van schaal BEHOEFTE AFFECTIESCHADE, antwoordschaal 1-7, (n=463)

	Gemiddelde score (standaarddeviatie)	Aantal 'geen antwoord/nvt'
Ik heb gemist dat binnen het schadeafwikkelingsproces ook is stilgestaan bij de emotionele gevolgen voor mij als naaste.	4,89 (1,93)	8
Ik heb wel eens gedacht dat de verantwoordelijke partij een financiële opoffering zou moeten doen voor de emotionele gevolgen van het ongeval voor mij.	4,37 (2,07)	8
Ik mis een financiële tegemoetkoming voor de emotionele gevolgen van het ongeval voor mijzelf als naaste.	4,15 (2,14)	13
Bij mij roept de mogelijkheid van smartengeld voor naasten vooral positieve gevoelens op.	5,04 (1,76)	5
De mogelijkheid van smartengeld voor naasten roept bij mij vooral negatieve gevoelens op (Omgescoord).	5,21* (1,72)	8
Indien smartengeld voor naasten zou bestaan, zou ik dit willen ontvangen.	5,20 (1,72)	9

* Dit contra-indicatieve item werd omgescoord. De gemiddelde score (en de frequentieverdeling) op dit item wijzen erop dat de mogelijkheid van smartengeld voor naasten géén negatieve gevoelens oproept bij respondenten.

Het resultaat van stap 1 is dan ook dat de gemiddelde score op de schaal BEHOEFTE AFFECTIESCHADE en de spreiding daarvan erop wijzen dat onder respondenten inderdaad een behoefte aan de vergoeding van affectieschade bestaat.

Stap 2: Verschillen tussen naasten en nabestaanden in behoefte aan affectieschade

De tweede stap in de beantwoording van onderzoeksvraag 1 is na te gaan of naasten (van slachtoffers met ernstig, blijvend letsel) en nabestaanden (van overleden slachtoffers) onderling verschillen in hun gemiddelde score op de schaal BEHOEFTE AFFECTIESCHADE.

Om verschillen tussen naasten en nabestaanden op de uitkomstmaten voor de onderzoeksvragen 1, 2 en 3 (gedeeltelijk) in één keer te onderzoeken, is een multivariate variantie-analyse (MANCOVA) met de bijbehorende univariate variantie-analyses uitgevoerd op gemiddelde scores op de schaal BEHOEFTE AFFECTIESCHADE, de schaal WAARDERING AFFECTIESCHADE en op de vraag 'Als gekozen wordt voor een vaste vergoeding, wat vindt u dan van € 10.000?'⁹² Daarbij werd gecorrigeerd voor de demografische variabelen geslacht, leeftijd, opleidingsniveau en inkomen.⁹³

Er bleek géén significant verschil tussen naasten en nabestaanden in hun gemiddelde score op de schaal BEHOEFTE AFFECTIESCHADE.⁹⁴ Wel was de richting dat nabestaanden iets hoger scoorden

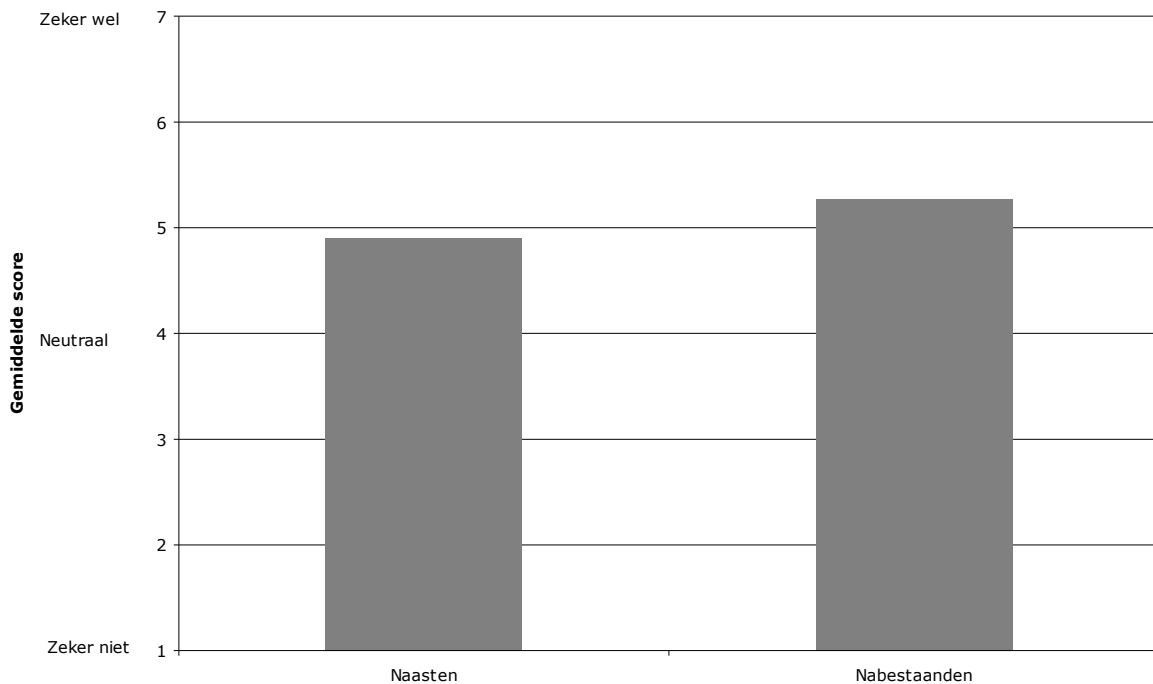
⁹² Variabele 1470. Antwoordcategorieën 1 (veel te laag) t/m 7 (veel te hoog).

⁹³ Voor multivariate variantie-analyses met correctie voor demografische variabelen werd gekozen op advies van een methodoloog uit de begeleidingscommissie.

⁹⁴ Multivariate toetsingsresultaten voor groepsverschil naasten – nabestaanden op de drie afhankelijke variabelen, $F(3,342)=9,14, p<.05$. Univariate toetsingsresultaten voor groepsverschil naasten – nabestaanden in BEHOEFTE AFFECTIESCHADE, $F(1,344)=3,26, p=.072$.

Om ook de gegevens van 99 (van de 463) respondenten die de vraag naar hun inkomen niet hadden beantwoord mee te kunnen nemen in de analyses, werden de analyses nogmaals uitgevoerd zonder te corrigeren voor inkomen (maar met correctie voor geslacht, leeftijd en opleidingsniveau) ($n=442$). Uit die analyses bleek de gemiddelde score van nabestaanden op BEHOEFTE AFFECTIESCHADE wél significant hoger dan die van naasten. Multivariate toetsingsresultaten voor groepsverschil naasten – nabestaanden op drie afhankelijke variabelen, $F(3,435)=8,73, p<.05$. Univariate toetsingsresultaten voor groepsverschil naasten – nabestaanden in BEHOEFTE AFFECTIESCHADE, $F(1,437)=5,20, p<.05$. Geschatte gemiddelde scores gecorrigeerd voor geslacht, leeftijd en opleidingsniveau: naasten 4,82 en nabestaanden 5,24.

op de schaal BEHOEFTE AFFECTIESCHADE dan naasten. Voor nabestaanden was de geschatte gecorrigeerde gemiddelde score op BEHOEFTE AFFECTIESCHADE 5,27 en voor naasten 4,90.⁹⁵ Deze gegevens zijn grafisch weergegeven in Figuur 2.

Figuur 2. Geschatte gecorrigeerde gemiddelde score BEHOEFTE AFFECTIESCHADE naasten en nabestaanden, antwoordschaal 1-7 (n=350)

Het deelantwoord van Stap 2 luidt dat nabestaanden (van slachtoffers die zijn overleden) licht, maar niet significant, hoger scoorden op BEHOEFTE AFFECTIESCHADE dan naasten (van ernstig gewonde slachtoffers). Op grond van deze uitslag moet er dus vanuit worden gegaan dat de behoefte tussen naasten en nabestaanden niet significant verschilt.

⁹⁵ Geschatte gemiddelde scores gecorrigeerd voor geslacht, leeftijd, opleidingsniveau en inkomen (n= 350; 52 nabestaanden, 298 naasten).

Onderzoeksvraag 2

Of vergoeding van affectieschade naar verwachting positief zal bijdragen aan de verwerking van naasten en nabestaanden, is de tweede onderzoeksvraag. Deze vraag is als volgt geformuleerd.

2. Kan het vergoeden van affectieschade een positieve bijdrage leveren aan de bevrediging van bij naasten en nabestaanden levende immateriële behoeften?

De uitkomsten van het vragenlijstonderzoek komen er kort gezegd op neer dat:

- respondenten verwachtten dat een recht op vergoeding van affectieschade een positief effect zou hebben op de bevrediging van bij naasten en nabestaanden levende immateriële behoeften;
- er geen significant verschil bleek tussen naasten en nabestaanden in het verwachte positieve effect van vergoeding van affectieschade op de bevrediging van immateriële behoeften;
- afgezet tegen een recht op vergoeding van affectieschade, naasten en nabestaanden drie (categorieën) andere behoeften nog belangrijker vinden voor hun verwerking. Te weten: een soepele afwikkeling van de financiële schade, dat de financiële schade wordt vergoed en dat de verantwoordelijke partij zijn fout erkent (inclusief excuses/medeleven dader).

Beschrijving resultaten onderzoeksvraag 2

Onderzoeksvraag 2 wordt hieronder in drie stappen beantwoord. In de eerste stap wordt gekeken in welke mate de totale groep respondenten verwacht dat vergoeding van affectieschade een positieve bijdrage levert aan de bevrediging van hun immateriële behoeften⁹⁶ Vervolgens wordt in de tweede stap weer gekeken of en zo ja hoe naasten en nabestaanden verschillen in deze inschatting. De derde stap is bedoeld om de bijdrage van vergoeding van affectieschade aan de bevrediging van immateriële behoeften in de context van andere relevante zaken in nasleep van een ongeval of misdrijf, die *ook* kunnen bijdragen aan verwerking van het gebeurde, te kunnen plaatsen.

Stap 1: Wordt van vergoeding van affectieschade een positief effect verwacht op de bevrediging van immateriële behoeften?

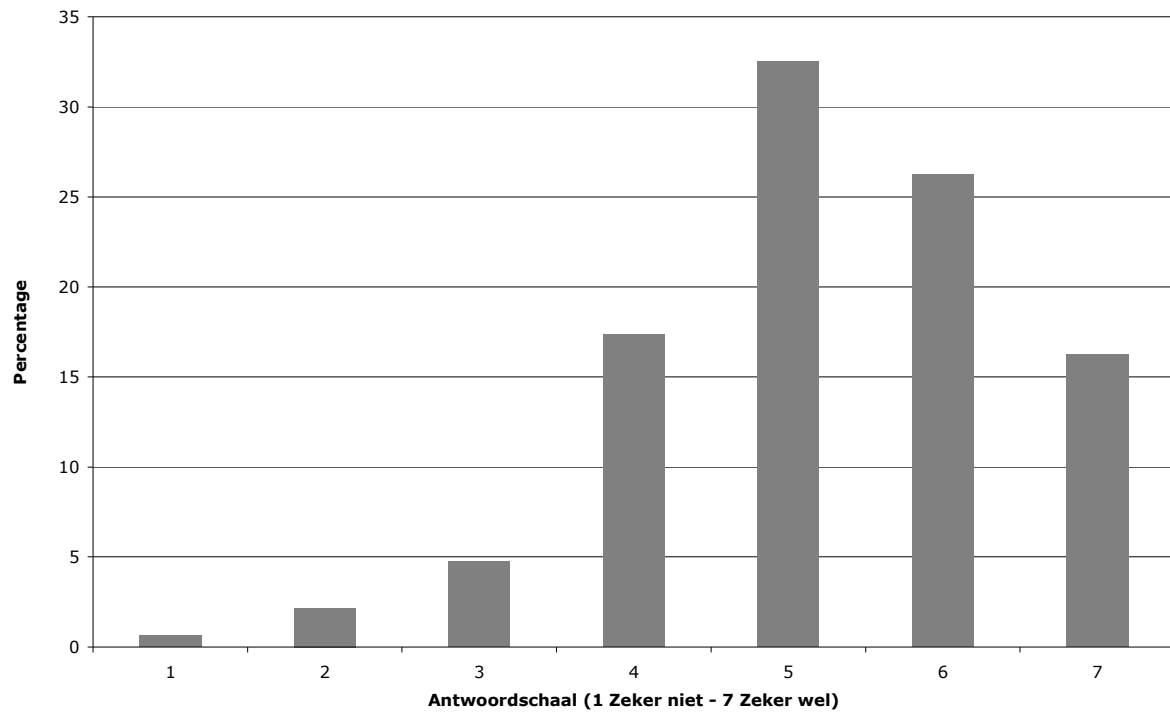
Ter beantwoording van onderzoeksvraag 2 werd in de eerste plaats gekeken naar de onderzoeksresultaten op de schaal WAARDERING AFFECTIESCHADE, bestaande uit dertien items van de vragenlijst.⁹⁷

De gemiddelde score op de schaal WAARDERING AFFECTIESCHADE was 5,22 met een standaarddeviatie van 1,17. Ook voor deze schaal was de minimumscore 1 (*Zeker niet*) - hetgeen wijst op een zeer lage verwachte bijdrage op de bevrediging van immateriële behoeften van de vergoeding van affectieschade - en de maximumscore 7 (*Zeker wel*) hetgeen wijst op een zeer hoge verwachte bijdrage van vergoeding van affectieschade. Voornoemde gemiddelde score van 5,22 op WAARDERING AFFECTIESCHADE wijkt significant af van het midden van de antwoordschaal (4=neutraal).⁹⁸ Uit Figuur 3 valt de spreiding van gecategoriseerde gemiddelde scores van respondenten op de schaal WAARDERING AFFECTIESCHADE af te lezen. Hieruit valt onder meer op te maken dat voor minder dan 3% van de respondenten hun gemiddelde score op de schaal WAARDERING AFFECTIESCHADE in de laagste twee antwoordcategorieën valt.

⁹⁶ Voor de categorieën van immateriële behoeften van naasten en nabestaanden werd aangesloten bij de uitkomsten van de Terreinverkenning.

⁹⁷ Voor een beschrijving van deze schaal en de overige onderdelen van de vragenlijst, zie par. 2.2.2.

⁹⁸ $t(461)=22,29, p=.00$.

Figuur 3. Frequentieverdeling gecategoriseerde⁹⁹ gemiddelde scores op de schaal WAARDERING AFFECTIESCHADE, in percentages

Ter nadere illustratie zijn van alle items uit de schaal WAARDERING AFFECTIESCHADE de gemiddelde score en bijbehorende standaarddeviatie opgenomen in Tabel 5.

⁹⁹ Gecategoriseerd gemiddelde scores tussen 1-1,5: 1; 1,5-2,5: 2; 2,5- 3,5: 3; 3,5- 4,5: 4; 4,5-5,5: 5; 5,5-6,5: 6; 6,5 t/m 7: 7.

2. Vragenlijstonderzoek

Tabel 5. Gemiddelde scores en standaarddeviaties tussen haakjes op afzonderlijke items van schaal WAARDERING AFFECTIESCHADE, antwoordschaal 1-7 (n=463)

	Gemiddelde (Standaarddeviatie)	Hoe vaak 'Geen antwoord/nvt'
Een recht op smartengeld voor naasten betekent voor mijzelf een stuk erkenning.	5,11 (1,77)	12
Smartengeld voor naasten zou kunnen bijdragen aan de verwerking van de emotionele gevolgen van het ongeval voor mij.	4,47 (1,89)	12
Ik vind smartengeld voor naasten een geschikte manier om aandacht te geven aan de emotionele gevolgen voor naasten.	5,0 (1,73)	12
Los van mijn persoonlijke voorkeuren, vind ik het een goed idee dat andere naasten van slachtoffers de mogelijkheid krijgen om smartengeld te ontvangen. ¹⁰⁰	5,52 (1,59)	9
Los van mijn persoonlijke voorkeuren, denk ik dat smartengeld voor naasten, voor andere naasten een bijdrage zou kunnen leveren aan hun verwerking.	5,25 (1,62)	9
Een recht op smartengeld voor naasten... ... betekent dat de verantwoordelijke partij erkent een fout te hebben gemaakt.	5,27 (1,74)	3
... betekent dat de verantwoordelijke partij aansprakelijk is.	5,77 (1,34)	7
... betekent dat de verantwoordelijke partij wordt gedwongen stil te staan bij de emotionele belasting voor naasten.	5,64 (1,56)	5
... betekent dat van de verantwoordelijke partij een opoffering wordt gevraagd.	5,06 (1,77)	7
... zou betekenen dat het Nederlandse rechtssysteem de emotionele gevolgen van het ongeval voor naasten erkent.	5,89 (1,26)	8
... zou betekenen dat het Nederlandse rechtssysteem naasten rechtvaardig behandelt.	5,54 (1,42)	7
... zou eraan bijdragen dat de sociale omgeving de emotionele gevolgen van het ongeval voor naasten erkent.	4,77 (1,71)	11
... zou eraan bijdragen dat de sociale omgeving ziet dat een ander (en niet het slachtoffer) verantwoordelijk is voor het ongeval.	4,74 (1,77)	10

Op grond van deze resultaten luidt het resultaat van stap 1 in de beantwoording van onderzoeksvraag 2 als volgt. De gemiddelde score op de schaal WAARDERING AFFECTIESCHADE wijst erop dat respondenten inderdaad aangeven dat een recht op vergoeding van affectieschade een positieve bijdrage levert aan de bevrediging van bij naasten en nabestaanden levende immateriële behoeften.

Stap 2: Verschillen naasten en nabestaanden in verwacht effect van vergoeding van affectieschade op de bevrediging van immateriële behoeften?

De tweede stap in de beantwoording van onderzoeksvraag 2 is na te gaan of naasten (van slachtoffers met ernstig, blijvend letsel) en nabestaanden (van overleden slachtoffers) onderling verschillen in het verwachte effect van de vergoeding van affectieschade op hun bevrediging van immateriële behoeften.

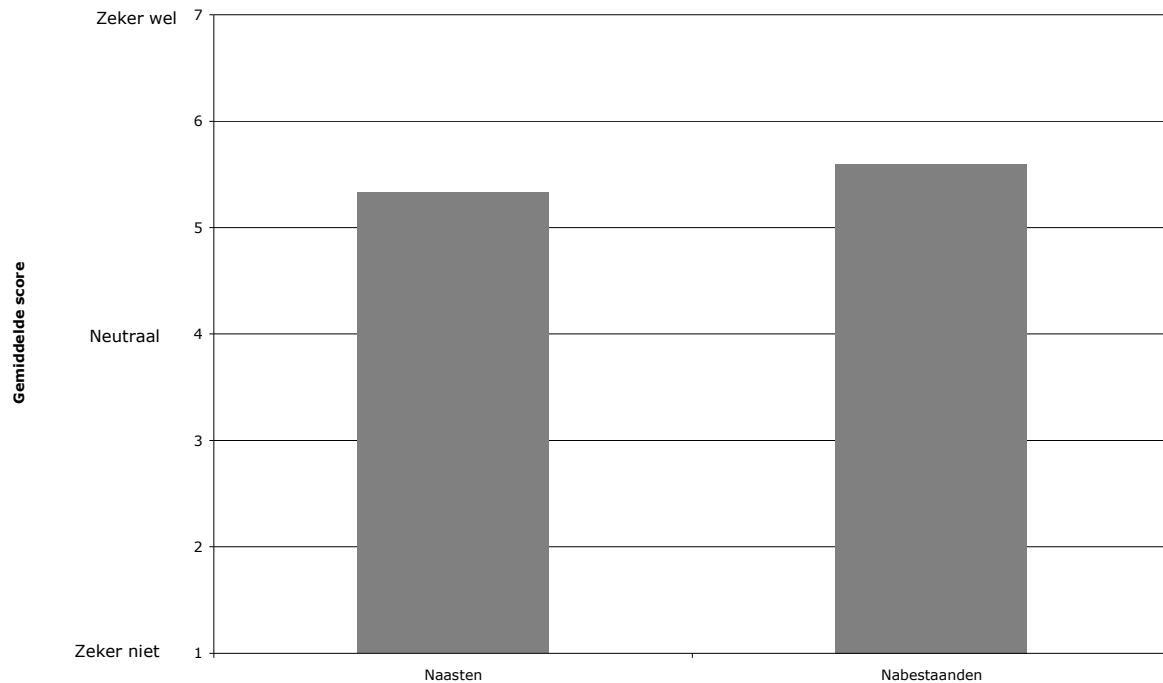
Er bleek géén statistisch significant verschil tussen naasten en nabestaanden in hun gemiddelde scores op de schaal WAARDERING AFFECTIESCHADE (uit de multivariate variantie-analyse en de bijbehorende univariate variantie-analyse).¹⁰¹ Ook hier was de richting dat nabestaanden licht

¹⁰⁰ De correlaties van de twee items die beginnen met 'Los van mijn persoonlijke voorkeuren' met de schaal WAARDERING AFFECTIESCHADE vertonen geen afwijkingen ten opzichte van de gemiddelde correlaties van andere items uit deze schaal met de schaal WAARDERING AFFECTIESCHADE.

¹⁰¹ Multivariate toetsingsresultaten voor groepsverschil naasten – nabestaanden op drie afhankelijke variabelen, $F(3,342)=9,14, p<.05$. Univariate toetsingsresultaten voor groepsverschil naasten – nabestaanden in WAARDERING AFFECTIESCHADE, $F(1,344)= 2,76, p=.1$.

De analyses zijn nogmaals uitgevoerd zonder te corrigeren voor inkomen ($n=442$). Hierbij werd opnieuw geen significant groepsverschil tussen naasten en nabestaanden gevonden in de gemiddelde score op de schaal WAARDERING AFFECTIESCHADE.

hoger scoorden op WAARDERING AFFECTIESCHADE dan naasten. Voor nabestaanden was de geschatte gecorrigeerde gemiddelde score op WAARDERING AFFECTIESCHADE 5,56 en voor naasten 5,29.¹⁰² In Figuur 4 zijn voor naasten en nabestaanden deze geschatte gecorrigeerde gemiddelde scores op WAARDERING AFFECTIESCHADE weergegeven.

Figuur 4. Geschatte gecorrigeerde gemiddelde score WAARDERING AFFECTIESCHADE naasten en nabestaanden, antwoordschaal 1-7 (n=350)

Het deelresultaat van stap 2 is derhalve dat er geen significant verschil bleek tussen naasten en nabestaanden in de gemiddelde scores op de schaal WAARDERING AFFECTIESCHADE.

¹⁰² Gecorrigeerd voor geslacht, leeftijd, opleidingsniveau en inkomen, n= 350; 52 nabestaanden, 298 naasten.

2. Vragenlijstonderzoek

Stap 3: Vergoeding van affectieschade afgezet tegen andere behoeften

Respondenten kozen uit een lijst van behoeften drie aspecten die zij persoonlijk het belangrijkste vonden voor de eigen verwerking. In Tabel 6 zijn de tien aspecten weergegeven die respondenten het meest hebben genoemd (hierin zijn ook antwoorden op open vragen verwerkt). Eerder hadden respondenten al per behoefte aangegeven of deze stelling op de eigen situatie van toepassing was en in welke mate dit heeft of zou kunnen hebben bijgedragen aan de eigen verwerking. Van de negen meest genoemde behoeften is in Tabel 6 weergegeven wat de gemiddelde score op bijdrage aan de verwerking was (met bijbehorende standaarddeviatie) op een schaal van 1 (*Zeker niet*) tot 7 (*Zeker wel*).

Tabel 6. Belangrijkste aspecten voor verwerking respondenten, hoe vaak genoemd in individuele top drie van aspecten die bijdragen aan verwerking¹⁰³, gemiddelde scores en standaarddeviaties tussen haakjes, antwoordschaal 1-7 (n=463)

	Hoe vaak genoemd, in procenten (%)	Gemiddelde (standaarddeviatie)
Dat de verzekeraar van de verantwoordelijke persoon zorgt voor een soepele afwikkeling van de schade	14,7*	5,25 (1,88)
Dat degene die verantwoordelijk is voor het ongeval de fout vlot erkent	11,4**	4,91 (1,97)
Dat de verzekeraar van de verantwoordelijke persoon de financiële schade (verlies aan inkomen en extra uitgaven) vergoedt	11,3	5,06 (1,80)
Dat degene die verantwoordelijk is voor het ongeval zijn excuses aanbiedt	10,0	4,92 (2,07)
Dat degene die verantwoordelijk is voor het ongeval zijn medeleven toont	9,5***	4,96 (2,00)
Dat degene die verantwoordelijk is voor het ongeval zich de gevolgen voor het slachtoffer realiseert	7,2	4,88 (1,85)
Dat de rechter (of een andere instantie) de veroorzaker van het ongeval schuldig beoordeelt	5,9	4,66 (2,00)
Dat degene die verantwoordelijk is voor het ongeval de juridische aansprakelijkheid vlot erkent	5,5	4,93 (1,88)
Dat acties worden ondernomen om soortgelijke ongevallen in de toekomst te voorkomen	5,3	4,59 (1,63)

* 3,6% van deze antwoorden was afkomstig was uit antwoorden op open vragen (naar wat belangrijk was of had kunnen zijn voor de verwerking); ** 1,2 % hiervan was afkomstig uit antwoorden op open vragen; *** 0,6 % van de deze antwoorden was afkomstig was uit antwoorden op open vragen.

Al deze negen meest genoemde aspecten bleken met elkaar samen te hangen.¹⁰⁴

Voor de subgroep van naasten en nabestaanden van slachtoffers van geweldsmisdrijven gold een afwijkende volgorde. Deze subgroep noemde in hun persoonlijke top drie van de belangrijkste aspecten voor de verwerking het vaakst: dat de rechter de dader schuldig beoordeelt, dat de rechter een straf of boete oplegt aan de dader, en dat acties worden ondernomen om soortgelijke ongevallen in de toekomst te voorkomen (zie Tabel 7).¹⁰⁵

¹⁰³ Het aantal malen dat een aspect als belangrijkste, als op een na belangrijkste en als op twee na belangrijkste is genoemd, werd opgeteld en even zwaar gewogen. De volgorde van de negen meest genoemde aspecten bleek nauwelijks te veranderen als werd gekozen voor andere weegcijfers (d.w.z. meer gewicht voor belangrijker/eerder genoemde aspecten dan als op een na belangrijkste of als op twee na belangrijkste genoemde aspecten).

¹⁰⁴ Correlatie-coëfficiënten (r) tussen .24 en .74, alle $ps < .01$. Voorts konden via factoranalyse uitgevoerd over deze top negen van behoeften drie factoren worden onderscheiden: erkenning door voor het ongeval verantwoordelijke persoon, afwikkeling door de verzekeraar en oordeel van de rechter.

¹⁰⁵ Naasten en nabestaanden van geweldslachtoffers kregen ook extra stellingen over de bejegening door politie, Openbaar Ministerie en ondersteuning door Slachtofferhulp voorgelegd. Deze stellingen werden slechts enkele

Tabel 7. Belangrijkste aspecten voor verwerking subgroep naasten en nabestaanden van geweldsslachtoffers, hoe vaak genoemd in top drie van aspecten die bijdragen aan verwerking¹⁰⁶, gemiddelde scores en standaarddeviaties tussen haakjes, antwoordschaal 1t/m 7 (n=53)

	Hoe vaak genoemd, in procenten (%)	Gemiddelde (standaarddeviatie)
Dat de rechter (of een andere instantie) de dader schuldig beoordeelt.	18,1	5,12 (1,78) ¹⁰⁷
Dat de rechter (of een andere instantie) een straf of boete oplegt aan de dader.	17,5	4,67 (2,04) ¹⁰⁸
Dat acties worden ondernomen om soortgelijke ongevallen in de toekomst te voorkomen	9,4	4,87 (1,60)

Vergoeding van affectieschade afgezet tegen persoonlijke top 3 van belangrijkste behoeften voor verwerking

Respondenten werd ook gevraagd om het recht op vergoeding van affectieschade af te zetten tegen de drie aspecten die men eerder had aangemerkt als belangrijkste voor de eigen verwerking. In een kleine minderheid van de gevallen drong het recht op vergoeding van affectieschade dan zelfs door in de individuele top drie, namelijk bij 19% van de naasten, 11% van de nabestaanden en 11% van de subgroep naasten en nabestaanden van geweldsmisdrijven. Bij veruit de meeste respondenten bleef de individuele top 3 ongewijzigd. Hierbij moet worden bedacht dat respondenten bij dit onderwerp tot op zekere hoogte is gevraagd om appels met peren te vergelijken. Items zoals de (soepele) vergoeding van de materiële schade, de vlotte erkenning van schuld en aansprakelijkheid, en het tonen van medeleven dan wel – bij misdrijven – het schuldig oordelen van de dader en het opleggen van straf, zijn doelstellingen die het huidige wettelijke systeem reeds nastreeft of beoogt te bevorderen, of waaraan het huidige systeem tenminste niet in de weg staat. Dat ligt uiteraard anders met de vergoeding van affectieschade die in het huidige systeem niet mogelijk is. Met andere woorden: de hoger geplaatste behoeften worden nu reeds door het bestaande wettelijke stelsel in meer of mindere mate geadresseerd, terwijl dat voor de behoefte aan vergoeding van affectieschade niet geldt. Of dit wenselijk is vormt nu juist een van de kernvragen van dit onderzoek. Deze vraag wordt door de uitkomsten duidelijk bevestigend beantwoord. Maar dat neemt niet weg dat een aantal andere zaken (dat de financiële schade daadwerkelijk wordt vergoed, de afwikkeling daarvan soepel verloopt en dat de dader zijn fout erkent) nog belangrijker wordt gevonden voor de verwerking dan de vergoeding van affectieschade. Dit laatste is ook in lijn met de gemiddelde score van 4,47 op het qua formulering meest overeenstemmende item uit de schaal WAARDERING AFFECTIESCHADE ‘*Smartengeld voor naasten zou kunnen bijdragen aan de verwerking van de emotionele gevolgen van het ongeval voor mij*’ (zie Tabel 5) ten opzichte van de gemiddelde scores (tussen 4,6 en 5,25) op bijdrage aan de verwerking van de belangrijkste andere behoeften (zie Tabel 6).

De in Tabel 5 zichtbaar gemaakte uitkomsten op de items waarin werd gevraagd in hoeverre vergoeding van affectieschade betekent dat de verantwoordelijke partij/dader: ‘*erkent een fout te hebben gemaakt*’ (gemiddelde score 5,27), ‘*aansprakelijk is*’ (gemiddelde score 5,77), ‘*wordt gedwongen*

malen genoemd als een van de drie belangrijkste aspecten voor de verwerking. De gemiddelde scores (op bijdrage aan verwerking) op deze extra items lagen tussen 5,25 en 5,55 (schaal 1-7). Correcte behandeling door de politie. (gem. 5,27, sd. 1,55); Aandacht van de politie voor mijn emotionele belasting als naaste. (gem. 5,41, sd. 1,40); Correcte behandeling door het Openbaar Ministerie. (gem. 5,55, sd. 0,95);

‘Ik heb van het Openbaar Ministerie aandacht ervaren voor mijn emotionele belasting als naaste.’ (gem. 5,40, sd. 1,14); ‘Ik ben goed ondersteund door Slachtofferhulp.’ (gem. 5,18; sd. 1,45).

¹⁰⁶ Het aantal malen dat een aspect als belangrijkste, als op een na belangrijkste en als op twee na belangrijkste is genoemd, werd opgeteld en even zwaar gewogen.

¹⁰⁷ Gebaseerd op 33 van de 53 personen omdat voor de overige personen antwoorden ontbraken.

¹⁰⁸ Idem als vorige voetnoot.

2. Vragenlijstonderzoek

stil te staan bij de emotionele belasting voor naasten (gemiddelde score 5,64)¹⁰⁹, wijzen er voorts op dat vergoeding van affectieschade indirect bijdraagt aan bevrediging van de belangrijke behoefte dat de verantwoordelijke partij zijn fout en de emotionele gevolgen daarvan erkent.

Zoals blijkt uit de gemiddelde score van 5,22 op de schaal WAARDERING AFFECTIESCHADE, verwachtten naasten en nabestaanden van slachtoffers een positief effect van de vergoeding van affectieschade op hun verwerking. Zo wordt vergoeding van affectieschade onder meer opgevat als erkenning (*Een recht op smartengeld voor naasten betekent voor mijzelf een stuk erkenning*) (gemiddelde score 5,11) en *Een recht op smartengeld voor naasten zou betekenen dat het Nederlandse rechtssysteem de emotionele gevolgen van het ongeval voor naasten erkent.* (gemiddelde score 5,89)) en genoegdoening (*Een recht op smartengeld voor naasten betekent dat van de verantwoordelijke partij/ dader een opoffering wordt gevraagd*) (gemiddelde score 5,06).

¹⁰⁹ Items uit de schaal WAARDERING AFFECTIESCHADE.

Onderzoeksvraag 3

De derde onderzoeksvraag probeert in kaart te brengen in hoeverre de voorgenomen vergoedingsvorm van een vast bedrag van € 10.000 bijdraagt aan de bevrediging van immateriële behoeften. Deze onderzoeksvraag luidt als volgt.

3. Welke elementen uit het wetsvoorstel dragen bij aan de bevrediging van immateriële behoeften en welke niet? (vast bedrag, hoogte van bedrag)?

De uitkomsten met betrekking tot deze onderzoeksvraag komen kort gezegd op het volgende neer:

- Vast bedrag: respondenten wilden dat rekening wordt gehouden met hun individuele omstandigheden bij de vaststelling van het bedrag voor vergoeding van affectieschade en geven de voorkeur aan een variabel of genormeerd bedrag boven een vast bedrag. Naasten en nabestaanden verschilden op dit punt niet significant van elkaar.
- Hoogte bedrag: bij een vast bedrag stond 45% van de respondenten neutraal tegenover € 10.000. 28,3% gaf aan het bedrag te laag te vinden en 8,5% te hoog.
- Nabestaanden bleken een bedrag van € 10.000 significant vaker te laag te vinden dan naasten. Ook vulden nabestaanden significant hogere bedragen in dan naasten bij een open vraag naar een passend bedrag (gemiddelde naasten tussen € 10.000 – € 25.000 en gemiddelde nabestaanden tussen € 50.000 - € 100.000).
- Respondenten gaven aan de vergoeding vooral te zullen gebruiken om de basisuitgaven te blijven doen, voor een herdenkingsmonument of aandenken en voor ontspannende activiteiten.

Beschrijving resultaten onderzoeksvraag 3

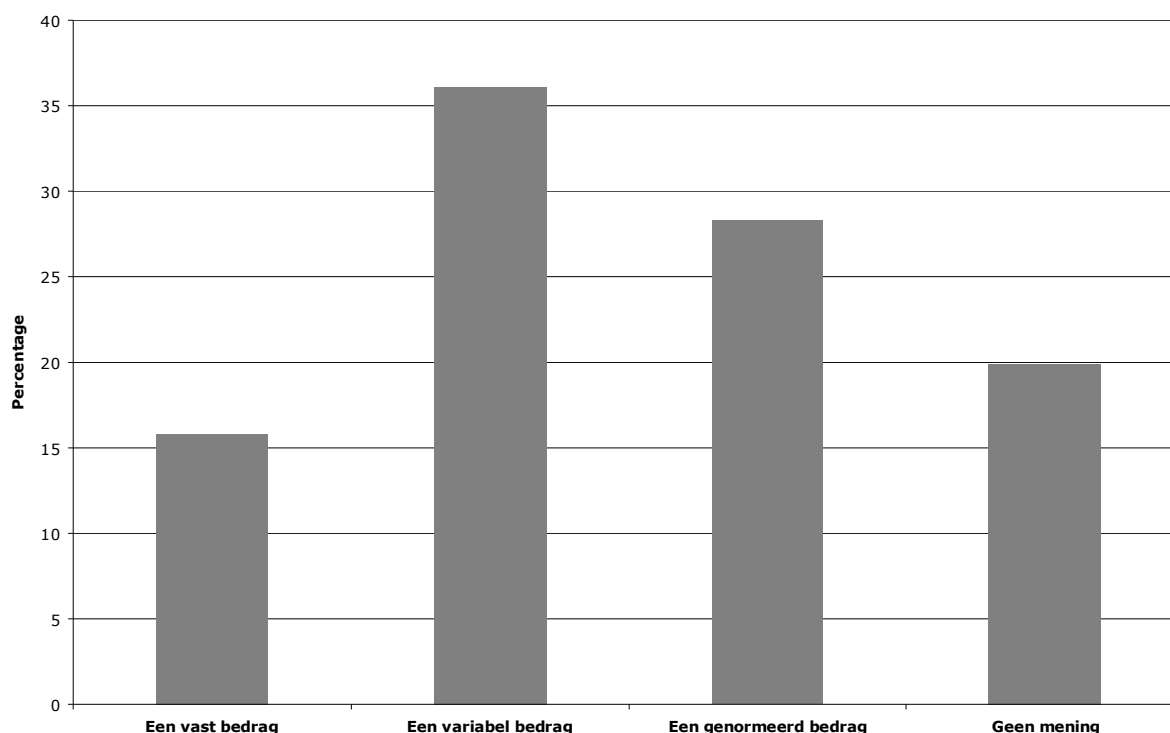
De resultaten van onderzoeksvraag 3 vallen in drie onderwerpen uiteen. In de eerste plaats is gevraagd wat men vond van een vast bedrag voor de vergoeding van affectieschade. Verder werd gevraagd wat men vond van de hoogte van dat bedrag van € 10.000. Bij deze laatste kwestie bleken voorts significante verschillen te bestaan tussen nabestaanden en naasten.

Vast bedrag

De voorkeur voor de wijze van bepalen van het bedrag aan schadevergoeding werd gemeten door een item waarin respondenten konden aankruisen welke van drie alternatieve bepalingsvormen het meest zou hebben bijgedragen aan de eigen verwerking. Daarbij ging het om een *vast* bedrag (zoals voorzien in het wetsvoorstel), een *variabel* bedrag (waarvan de hoogte per individueel geval wordt vastgesteld) of een zogenaamd *genormeerd* bedrag (een tussenvorm waarbij voor de hoogte van het bedrag wordt aangesloten bij een tabel met relatie- en letselcategorieën)

Van de respondenten gaf 36,1% de voorkeur aan een variabel bedrag, 28,3% aan een genormeerd bedrag en 15,8% aan een vast bedrag en 19,9% van de respondenten antwoordde met 'geen mening'. Een en ander is grafisch weergegeven in Figuur 5.

2. Vragenlijstonderzoek

Figuur 5. Antwoorden op de vraag welke vorm (vast, variabel of genormeerd) het meest zou hebben bijgedragen aan de eigen verwerking, in percentages (n=463)

Ook de uitkomsten op de andere items over de vaststelling van het bedrag wijzen erop dat respondenten het belangrijk vonden dat bij de vaststelling rekening wordt gehouden met hun individuele omstandigheden, zoals valt af te lezen uit Tabel 8. Voorafgaand aan de zojuist besproken vraag welke vorm het meest zou hebben bijgedragen aan de eigen verwerking, waren in de vragenlijst de drie bepalingsvormen met de belangrijkste voor- en nadelen daarvan beschreven,¹¹⁰ waarna per vorm een of twee stellingen over die bepalingsvorm werden voorgelegd. De gemiddelde scores en standaarddeviaties op deze stellingen zijn opgenomen in Tabel 8.

Tabel 8. Gemiddelde scores en standaarddeviaties (tussen haakjes) op items over voor- en nadelen vormen bepaling vergoeding (n=463)

	Gemiddelde (standaarddeviatie)
Ik vind het belangrijker dat lastige discussies worden vermeden, dan dat rekening wordt gehouden met individuele omstandigheden.	3,46 (1,99)
Lastige discussies over de hoogte van het smartengeld zouden mijn verwerking hebben belemmerd.	4,71 (1,74)
Ik vind het belangrijker dat rekening wordt gehouden met individuele omstandigheden, zelfs al leidt dit tot lastige discussies en een langere afwikkeling.	5,15 (1,68)
Als rekening zou worden gehouden met mijn individuele omstandigheden bij de hoogte van smartengeld, zou mij dit hebben geholpen bij mijn verwerking.	4,54 (1,75)
Ik vind het een goed idee als via categorieën gedeeltelijk rekening wordt gehouden met individuele omstandigheden.	5,40 (1,43)

Uit Tabel 8 valt af te lezen dat respondenten ook aangeven dat lastige discussies over de hoogte van het smartengeld hun verwerking zouden hebben belemmerd.

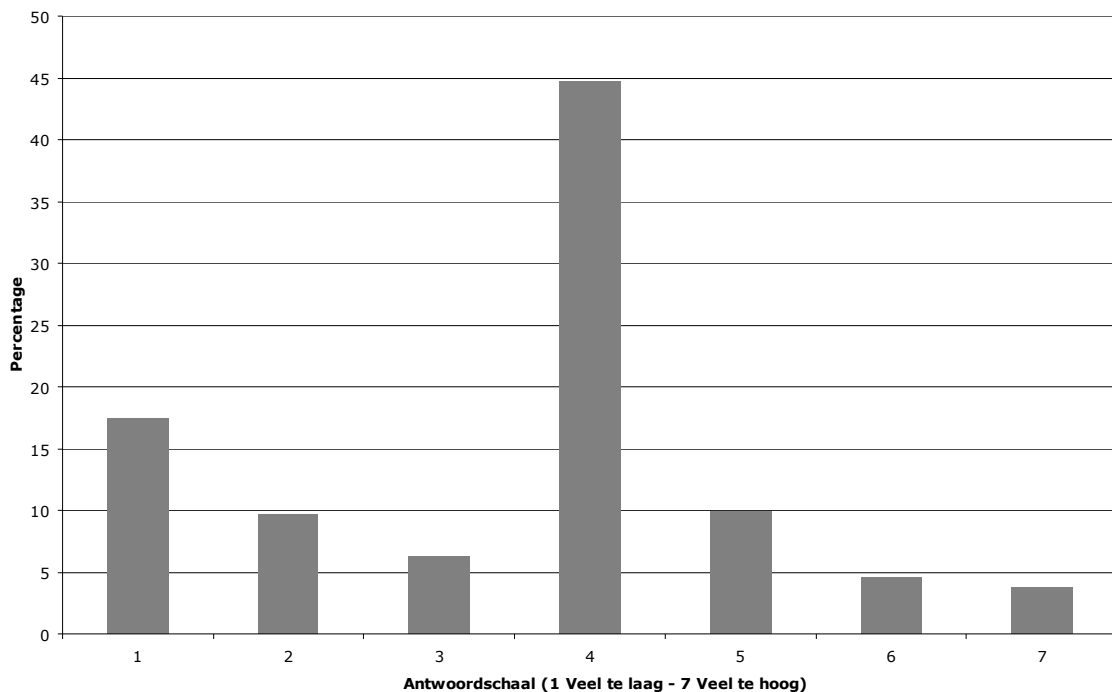
¹¹⁰ De beschrijvingen en vragen over de vormen van vaststelling van het bedrag werden gerandomiseerd aangeboden.

Er bleken géén significante verschillen tussen de antwoorden van naasten en van nabestaanden op de vraag welke vorm (vast, variabel, genormeerd) het meest zou hebben bijgedragen aan hun verwerking.¹¹¹

Hoogte bedrag

Op de vraag ‘Als gekozen wordt voor een vaste vergoeding, wat vindt u dan van € 10.000?’ is de gemiddelde score van respondenten 3,5 met een standaarddeviatie van 1,58 op een schaal van 1 (*veel te laag*) tot 7 (*veel te hoog*). Deze gemiddelde score wijkt significant af van het midden van de schaal.¹¹² Dit betekent dat respondenten een bedrag van € 10.000 aan de lage kant vinden.

Zoals valt af te lezen uit Figuur 6 geeft 45% van de respondenten aan neutraal (*niet te laag en niet te hoog*) te staan ten opzichte een hoogte van € 10.000. Van de resterende respondenten vonden echter meer personen € 10.000 te laag (28,3% koos de twee laagste antwoordcategorieën) dan te hoog (8,5% koos de twee hoogste antwoordcategorieën), zie Figuur 6.

Figuur 6. Antwoorden op de vraag ‘Als gekozen wordt voor een vaste vergoeding, wat vindt u dan van € 10.000?’ in percentages, $n=463$

¹¹¹ $\chi^2(3)=4,37, p=.225$.

¹¹² $t(445)=-6,69, p=.00$.

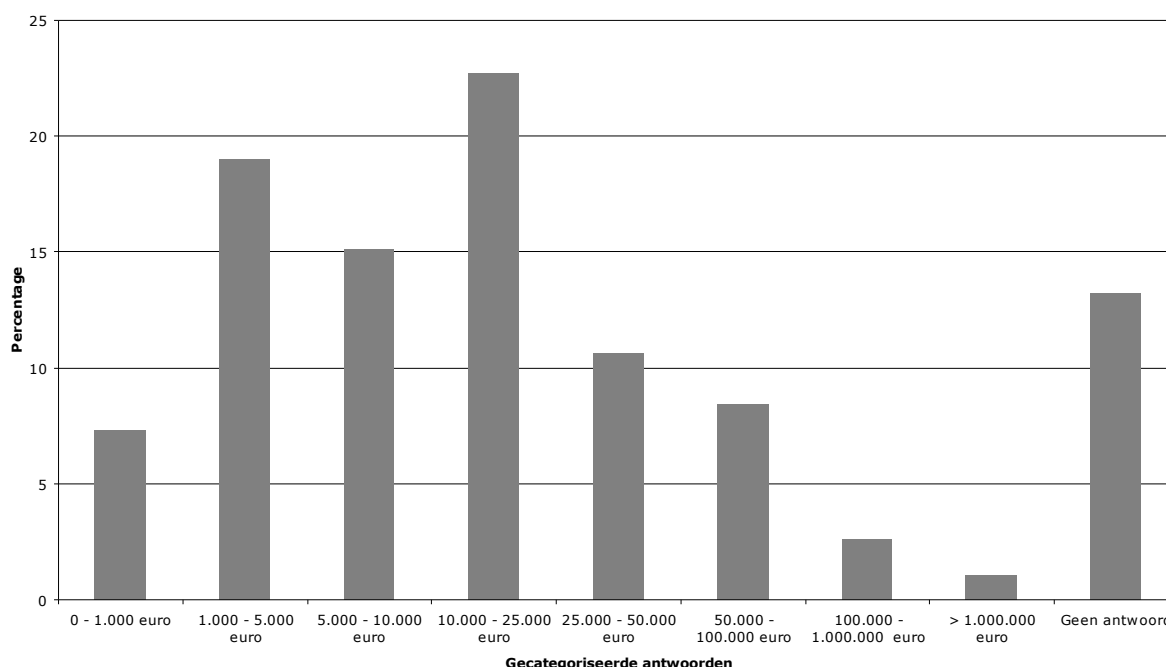
2. Vragenlijstonderzoek

Verschillen tussen naasten en nabestaanden in instemming met bedrag van € 10.000

Naasten en nabestaanden bleken significant te verschillen in hun gemiddelde score op deze vraag (zoals werd getoetst met de multivariate variantie-analyse en bijbehorende univariate variantie-analyses)¹¹³.

Nabestaanden gaven significant vaker dan naasten aan een vergoeding van € 10.000 te laag te vinden. De geschatte gecorrigeerde gemiddelde score op voornoemde vraag was voor nabestaanden 2,51 en voor naasten 3,70 op de schaal van 1 (*veel te laag*) tot 7 (*veel te hoog*) ($n=350$).¹¹⁴

Aan de respondenten is ook gevraagd om aan te geven wat zij in hun situatie een geschikt bedrag zouden vinden. In Figuur 7 zijn de antwoorden gecategoriseerd weergegeven. 13,2% van de respondenten koos ervoor geen antwoord in te vullen. 41,5% van de respondenten vulde een bedrag tot en met € 10.000 in (de eerste drie staven van Figuur 7 opgeteld). 64,1% van de respondenten vulde een bedrag t/m € 25.000 in (cumulatief). Overigens vulde 10,8% van de respondenten een bedrag van (precies) € 10.000 in.

Figuur 7. Antwoorden totale groep respondenten op open vraag naar passend bedrag (gecategoriseerd) ($n=463$)

Naasten (van slachtoffers met ernstig, blijvend letsel) en nabestaanden (van overleden slachtoffers) bleken significant te verschillen in de gemiddelde ingevulde bedragen op de open

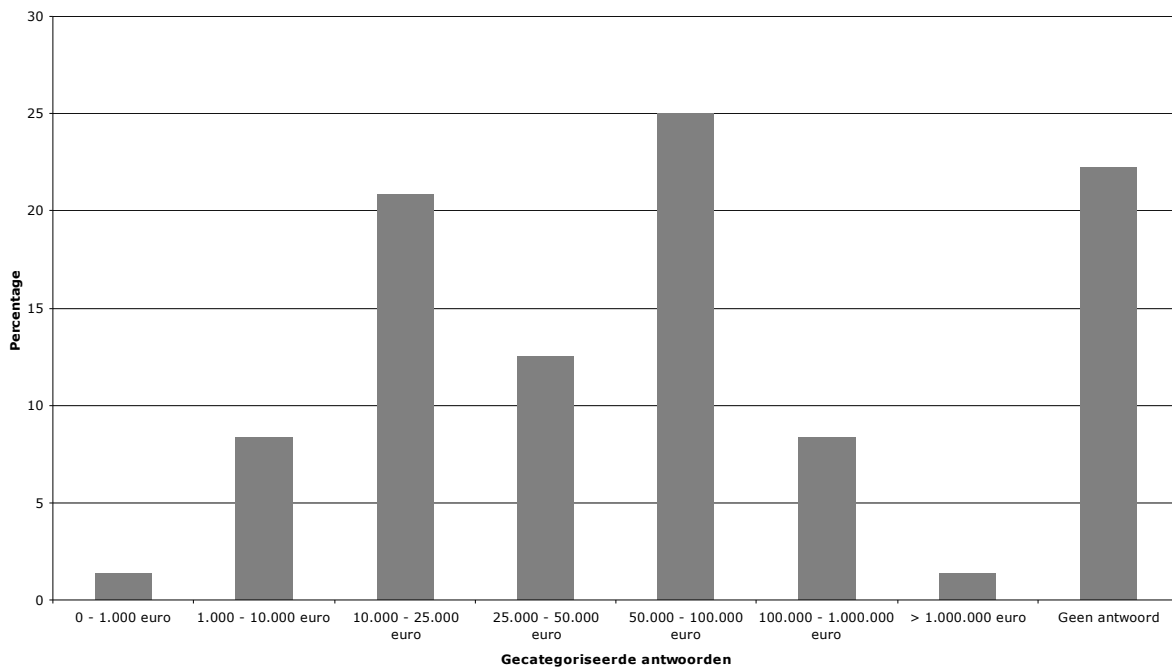
¹¹³Multivariate toetsingsresultaten voor groepsverschil naasten – nabestaanden, $F(3,342)=9,14, p<.05$. Univariate toetsingsresultaten voor groepsverschil naasten – nabestaanden in Instemming met hoogte van € 10.000, $F(1,344)=27,14, p<.05$.

Dit significante verschil tussen naasten en nabestaanden werd ook gevonden als de gegevens van de 99 personen die de vraag naar hun inkomen niet hadden ingevuld werden meegenomen in multivariate en univariate variantie-analyses zonder correctie voor inkomen ($n=442$). Multivariate toetsingsresultaten voor groepsverschil naasten – nabestaanden op drie afhankelijke variabelen, $F(3,435)=8,73, p<.05$. Univariate toetsingsresultaten voor groepsverschil naasten – nabestaanden in instemming met € 10.000, $F(1,437)=25,27, p<.05$. Geschatte gemiddelde scores gecorrigeerd voor geslacht, leeftijd en opleidingsniveau: nabestaanden 2,61 en naasten 3,65.

¹¹⁴Gecorrigeerd voor geslacht, leeftijd, opleidingsniveau en inkomen.

vraag naar een passend bedrag.¹¹⁵ Naasten vulden gemiddeld een bedrag tussen € 10.000 en € 25.000 in en nabestaanden vulden gemiddeld een bedrag tussen € 50.000 en € 100.000 in.¹¹⁶

In Figuur 8 zijn de gecategoriseerde bedragen opgenomen die nabestaanden hebben ingevuld op de open vraag naar een geschikt bedrag. 22% van de nabestaanden vulde geen antwoord in. 9,7% van de nabestaanden vulde een bedrag tot en met € 10.000 in. 20,8% van de nabestaanden vulde een bedrag tussen de € 10.001 en € 25.000 in. 12,5% vulde een bedrag tussen € 25.001 en € 50.000 in. En 25% van de nabestaanden vulde een bedrag tussen € 50.001 en € 100.000 in.

Figuur 8. Antwoorden van nabestaanden op open vraag naar passend bedrag (gecategoriseerd) (n=72)

Besteding

Tot slot is aan de respondenten ook gevraagd hoe zij een vergoeding van affectieschade zouden besteden. Zij gaven aan dat zij de vergoeding vooral zouden gebruiken om de basisuitgaven te blijven doen (gemiddelde score 4,98, standaarddeviatie 1,77), voor een herdenkingsmonument of aandenken (gemiddelde score 4,58, standaarddeviatie 1,78) en voor ontspannende activiteiten (gemiddelde score 4,51, standaarddeviatie 1,76).¹¹⁷

¹¹⁵ Univariaat toetsingsresultaat verschil naasten en nabestaanden, $F(1,358)=37,23, p<.05$. Hierbij werd gecorrigeerd voor de demografische variabelen inkomen, geslacht, leeftijd en opleidingsniveau.

¹¹⁶ De geschatte gemiddelde score gecorrigeerd voor geslacht, leeftijd, opleidingsniveau en inkomen, was voor nabestaanden 6,24 (categorie 6 is t/m € 100.000) en voor naasten 4,35 (categorie 4 is t/m € 25.000) (n= 364; 57 nabestaanden, 307 naasten).

¹¹⁷ Standaard antwoordschaal met scorebereik 1-7. Andere bestedingsdoelen zijn: 'om stappen te ondernemen om soortgelijke ongevallen in de toekomst te voorkomen' (Gem. 4,0, SD 1,60); om te sparen of te beleggen (Gem. 3,96, SD 1,72); voor een goed doel (Gem. 3,55, SD 1,69).

Onderzoeksvraag 4

De manier waarop de vergoeding voor affectieschade het beste zou kunnen worden aangeboden aan naasten en nabestaanden, is het onderwerp van onderzoeksvraag 4. Deze vraag is als volgt geformuleerd.

4. Welke aspecten zijn van belang bij de daadwerkelijke uitkering van de vergoeding, uitgaande van de bevrediging van immateriële behoeften? (manier en moment van aanbieden)?

De uitkomsten met betrekking tot deze onderzoeksvraag komen kort gezegd op het volgende neer:

Bij de aanbieding van een vergoeding voor affectieschade blijken respondenten prijs te stellen op een persoonlijke brief van de verzekeraar waaruit medeleven spreekt, een brief van de verantwoordelijke persoon zelf (maar niet bij geweldsmisdrijven), en dat in een dergelijke brief wordt aangegeven dat smartengeld een symbolisch karakter heeft omdat het geen echte compensatie kan bieden voor de gevolgen van het ongeval.

Beschrijving resultaten onderzoeksvraag 4

In het kader van deze vraag werd onderzocht welke waarde respondenten toekennen aan diverse modaliteiten bij het aanbieden van een vergoeding voor affectieschade. De onderzoeksuitkomsten zijn opgenomen in Tabel 9.

Tabel 9. Modaliteiten bij aanbieden van vergoeding affectieschade met gemiddelde scores (en standaarddeviaties) van de totale groep respondenten (n=463) en van naasten en nabestaanden van slachtoffers van geweldsmisdrijven (n=51)¹¹⁸, antwoordschaal 1t/m 7

	Gemiddel de score (standaard ddeviatie) totale responde tengroep	Gemiddelde score (standaarddeviatie) respondenten geweld
... als de verzekeraar van de verantwoordelijke persoon een persoonlijke brief stuurt voordat het geld wordt gestort, waaruit medeleven blijkt.	5,65 (1,57)	5,45 (1,74)
... als de verzekeraar van verantwoordelijke persoon op bezoek komt voordat het geld wordt gestort, om medeleven te tonen.	4,20 (1,94)	3,27 (2,15)
... als degene die verantwoordelijk is voor het ongeval zelf een brief stuurt.	5,40 (1,76)	3,74 (2,20)
... als degene die verantwoordelijk is voor het ongeval zelf het geld komt aanbieden.	2,96 (1,94)	1,96 (1,71)
... als het geld op een rekening wordt gestort, zonder begeleidende brief of bezoek.	2,63 (1,71)	3,30 (1,98)
... aangeeft dat smartengeld een symbolisch karakter heeft omdat het geen echte compensatie kan bieden voor de emotionele gevolgen van het ongeval voor naasten.	5,45 (1,60)	5,51 (1,49)
... het symbolische karakter van smartengeld benadrukt door suggesties te doen over de manier waarop het smartengeld kan worden besteed.	2,74 (1,75)	2,69 (1,79)
... het geld zou kunnen worden besteed aan het slachtoffer.	5,27 (1,41)	5,58 (1,50)
...van het geld een reis of uitstapje zou kunnen worden gemaakt met familie of vrienden.	3,82 (1,80)	5,00 (1,70)
...het geld aan een goed doel zou kunnen worden geschonken.	3,75 (1,65)	4,26 (1,85)

¹¹⁸ De laatste drie items in deze tabel over mogelijke bestedingsuggesties werden slechts door 177 personen van de totale respondentengroep en door 19 personen uit de geweldsgroep ingevuld, omdat deze items niet werden aangeboden aan respondenten die daarvoor hadden aangegeven dat zij bestedingsuggesties niet zouden waarderen.

Respondenten gaven dus aan dat zij de volgende aanbiedingsmodaliteiten belangrijk vonden:

- een persoonlijke brief van de verzekeraar van de verantwoordelijke persoon/dader, waaruit medeleven spreekt;
- dat in een brief wordt aangegeven dat smartengeld een symbolisch karakter heeft omdat het geen echte compensatie kan bieden voor de gevolgen van het ongeval;
- dat de verantwoordelijke persoon zelf een brief stuurt. Maar naasten en nabestaanden van slachtoffers van geweldsmisdrijven stelden een brief van de dader niet op prijs.

Een deel van de mensen zal er prijs op stellen dat (een vertegenwoordiger van) de verzekeraar van de verantwoordelijke persoon/dader op bezoek komt voordat het geld wordt gestort, om medeleven te tonen. Naasten en nabestaanden van slachtoffers van geweldsmisdrijven stelden een bezoek van de verzekeraar minder op prijs.

Naasten en nabestaanden leken er geen prijs op te stellen dat:

- de voor het ongeval verantwoordelijke persoon of dader op bezoek komt;
- het bedrag voor affectieschade zonder begeleidende brief of bezoek zou worden gestort;
- zij in een brief suggesties ontvangen over de manier waarop de vergoeding van affectieschade zou kunnen worden besteed (om het symbolische karakter van de vergoeding te benadrukken).

Ook de naasten en nabestaanden van slachtoffers van geweldsmisdrijven stelden deze aanbiedingsmodaliteiten niet op prijs.

Onderzoeksvraag 5

De vijfde onderzoeksvraag is welke kenmerken samenhangen met de belangrijkste uitkomsten. Deze vraag is als volgt geformuleerd:

5. In hoeverre hangen de belangrijkste uitkomsten samen met:

- *persoonlijke kenmerken (demografische variabelen waaronder financiële positie);*
- *kenmerken van de relatie met het slachtoffer;*
- *kenmerken gebeurtenis (bijv. ongevals categorie, mate van verwijt);*
- *de tijd die sinds de gebeurtenis verlopen is?*

De uitkomsten met betrekking tot deze onderzoeksvraag komen kort gezegd op het volgende neer:

Met betrekking tot de demografische kenmerken:

Er werden géén significante effecten van inkomenspositie en van geslacht gevonden op de behoefte aan vergoeding van affectieschade, de verwachte bijdrage van de vergoeding van affectieschade aan de verwerking, noch op de beantwoording van de vragen over de hoogte van de vergoeding. Naarmate respondenten lager opgeleid waren, bleek de behoefte aan vergoeding van affectieschade en de verwachte bijdrage daarvan aan de verwerking iets groter. Ook werden de zwakke effecten gevonden dat naarmate respondenten ouder waren, de verwachte bijdrage van de vergoeding van affectieschade aan de verwerking hoger was, en een bedrag van € 10.000 vaker te laag werd gevonden.

Overige verklarende variabelen:

Binnen de groep naasten werden geen significante groepsverschillen gevonden tussen relatiecategorïeën (slachtoffer was kind, partner, ouder van respondent) noch tussen ongevals categorieën (verkeer, arbeid, medisch, geweld) op de belangrijkste uitkomstmaten. Voor nabestaanden kon dit niet worden onderzocht, omdat de groep nabestaanden te klein was om dit onderscheid te kunnen maken. Zowel voor naasten als voor nabestaanden bleek een sterker verwijt aan de verantwoordelijke persoon/dader gepaard te gaan met een grotere behoefte aan vergoeding van affectieschade en een grotere verwachte bijdrage daarvan aan de verwerking. Voor naasten bleek daarnaast dat een grotere impact van het letsel op het functioneren van het slachtoffer, gepaard ging met een grotere behoefte aan vergoeding van affectieschade en een grotere verwachte bijdrage daarvan aan de verwerking. Voor de overige verklarende variabelen (tijdsverloop sinds het ongeval, aantal zorguren door naaste, omvang financiële schade, hechtheid relatie ten tijde van het ongeval) werden geen significante effecten gevonden.

Beschrijving resultaten onderzoeksvraag 5

Met betrekking tot de resultaten van onderzoeksvraag 5 kunnen de volgende onderwerpen worden onderscheiden. In de eerste plaats is onderzocht wat de effecten waren van demografische variabelen zoals geslacht, leeftijd, opleiding en inkomen. Verder werden de effecten van overige verklarende variabelen onderzocht zoals tijdsverloop sinds het ongeval, verwijt aan dader, impact van letsel, zorg, omvang van de financiële schade, de hechtheid van de relatie met het slachtoffer, relatiecategorïeën en ongevals categorieën. Ten slotte is nagegaan in hoeverre zich met betrekking tot deze variabelen verschillen voordeden tussen naasten en nabestaanden.

Effecten van demografische variabelen (geslacht, leeftijd, opleiding en inkomen)

Voor de totale groep respondenten¹¹⁹ werden de effecten van de demografische variabelen (geslacht, leeftijd, opleiding en inkomen) op de primaire uitkomstmaten (BEHOEFTE AFFECTIESCHADE, WAARDERING AFFECTIESCHADE en oordeel over een bedrag van € 10.000 (1 veel te laag – 7 veel te hoog)) onderzocht.¹²⁰ Lager opgeleide respondenten bleken significant hoger te scoren op de schaal BEHOEFTE AFFECTIESCHADE en op de schaal WAARDERING AFFECTIESCHADE dan hoger opgeleide respondenten.¹²¹ Ook bleek dat oudere respondenten licht, maar significant hoger scoorden op WAARDERING AFFECTIESCHADE en iets vaker aangaven dat een bedrag van € 10.000 te laag was dan jongere respondenten.¹²² Er bleken géén significante effecten van inkomen en/of geslacht op voornoemde primaire uitkomstmaten voor de totale groep respondenten.

Voor de bedragen die respondenten invulden ter beantwoording van de open vraag wat respondenten zelf een geschikt bedrag zouden vinden in hun situatie, bleek alleen dat oudere respondenten licht maar significant hogere bedragen invulden dan jongere respondenten.¹²³ Er werden géén significante effecten van inkomen, geslacht en opleidingsniveau gevonden op het bedrag dat respondenten zelf invulden. Ook werd geen significante relatie gevonden tussen inkomen en de voorkeur voor een vast, variabel of genormeerd bedrag voor naasten.¹²⁴ Voor nabestaanden kon dit niet worden getoetst omdat de groep te klein was.

¹¹⁹ Voor onderzoeksvragen 1, 2, 3 (mening over hoogte € 10.000, voorkeur vorm en zelf ingevuld bedrag) werden analyses nogmaals uitgevoerd zonder 34 respondenten uit de tweede steekproef van aangeschreven gezinsleden te includeren. Hierbij werden geen afwijkingen gevonden ten opzichte van eerdere uitkomsten voor de totale groep respondenten. Om voor alle steekproeven na te gaan of er een effect was van meerdere respondenten uit een huishouden op de resultaten zijn analyses nogmaals uitgevoerd met alleen die personen uit de totale respondentengroep die een unieke viercijferige postcode ($n=355$) hadden. Alleen de viercijferige postcode kon worden gebruikt, omdat de meeste respondenten de tweeletterige toevoeging en hun huisnummer niet hadden ingevuld. Onder de 108 respondenten die hierbij niet werden meegenomen bevonden zich dus zeker niet alleen gezinsleden. Analyses voor de onderzoeksvragen 1, 2, 3 (oordeel € 10.000, voorkeur vorm bedrag en zelf ingevuld bedrag) en onderzoeksvraag 5 werden nogmaals uitgevoerd voor deze groep. Dit leverde geen opvallende verschillen op.

¹²⁰ In de multivariate (en opvolgende univariate) variantie-analyse die al werd(en) gerapporteerd bij onderzoeksvragen 1, 2 en (deel van) 3, werd gecorrigeerd voor geslacht, leeftijd, opleiding en inkomen. De uitkomsten voor wat betreft deze demografische variabelen worden hier beschreven. Overigens werden deze analyses nogmaals uitgevoerd zonder te corrigeren voor inkomen (om gegevens van 99 respondenten die hun inkomen niet hadden ingevuld, ook te kunnen meenemen in de analyses). Daarbij werden geen afwijkingen gevonden ten aanzien van de hier gerapporteerde effecten van de (overige) demografische variabelen.

¹²¹ Multivariate toetsingsresultaten voor opleidingsniveau, $F(3,342)=5,62, p<.05$. Univariate toetsingsresultaten voor effect opleidingsniveau op BEHOEFTE AFFECTIESCHADE, $F(1,344)=16,22, p<.05$ en voor effect opleidingsniveau op WAARDERING AFFECTIESCHADE, $F(1,344)=12,58, p<.05$.

Bij de tevens bij onderzoeksvraag 5 beschreven aparte MANCOVA's waarin een aantal extra verklarende variabelen (zoals verwijt aan dader) werden opgenomen en waarbij opnieuw werd gecorrigeerd voor geslacht, opleiding en leeftijd (en die apart werden uitgevoerd voor naasten en nabestaanden) werd uitsluitend een significant effect van opleiding op BEHOEFTE AFFECTIESCHADE en op WAARDERING AFFECTIESCHADE gevonden (multivariate toetsingsresultaten voor opleidingsniveau, $F(3,337)=3,42, p<.05$. Univariate toetsingsresultaten voor effect opleidingsniveau op BEHOEFTE AFFECTIESCHADE, $F(1,339)=10,30, p<.05$ en voor opleidingsniveau op WAARDERING AFFECTIESCHADE, $F(1,339)=5,85, p<.05$).

¹²² Multivariate toetsingsresultaten voor leeftijd, $F(3,342)=8,14, p<.05$. Univariate toetsingsresultaten voor effect leeftijd op WAARDERING AFFECTIESCHADE, $F(1,344)=12,45, p<.05$ en voor effect van leeftijd op oordeel over hoogte van € 10.000, $F(1,344)=4,09, p<.05$.

¹²³ Univariaat toetsingsresultaat effect leeftijd op ingevuld bedrag, $F(1,358)=4,41, p<.05$.

¹²⁴ De voorkeur van respondenten met een inkomen tot € 23.000 bleek niet significant te verschillen van de voorkeur van respondenten met een inkomen van € 68.000 of meer, of van respondenten met tussengelegen middeninkomens.

2. Vragenlijstonderzoek

Effecten van overige verklarende variabelen (tijdsverloop, verwijt aan dader, impact van letsel, zorg, financiële schade, hechtheid relatie, relatiecategoriën, ongevalscategoriën)

Voor het resterende deel van onderzoeksvraag 5 (samenhang tussen andere variabelen en de primaire uitkomstmaten) werden andere multivariate variantie-analyses (MANCOVA's) uitgevoerd. Hierbij werden voor naasten en nabestaanden aparte analyses uitgevoerd, omdat voor naasten werd gekeken naar enkele extra variabelen (zoals de impact van het letsel en het aantal uren zorg door de naaste) in relatie tot de primaire uitkomstmaten.

Naasten

Voor naasten is een multivariate variantie-analyse (MANCOVA) uitgevoerd op voormelde gemiddelde scores op de schalen Behoeft affectieschade, Waardering affectieschade en op de vraag 'Als gekozen wordt voor een vast bedrag, wat vindt u dan van € 10.000 als vast bedrag?', waarin de volgende verklarende variabelen zijn opgenomen. Als groepsvariabelen: ongevalscategorie en relatiecategorie en als overige verklarende variabelen: jaar van het ongeval/misdrijf, mate van verwijt aan verantwoordelijke/dader (subjectief oordeel respondent), beperking in functioneren door het ongeval/letsel (en de schaal IMPACT)¹²⁵, het aantal uren zorg dat naaste verleent aan het slachtoffer, de geschatte financiële schade¹²⁶ en de hechtheid van de relatie ten tijde van het ongeval. Hierbij werd gecontroleerd voor de demografische variabelen geslacht, leeftijd, opleidingsniveau.¹²⁷

Binnen de groep naasten werden geen significante groepsverschillen gevonden tussen relatiecategoriën (slachtoffer was kind, partner of ouder van respondent), noch tussen ongevalscategoriën (verkeer, arbeid, medisch, geweld).¹²⁸

Wel bleek een ernstigere beperking van het dagelijks functioneren van het slachtoffer (normale activiteiten en zelfstandigheid bij verzorgingstaken) door het ongeval/letsel gepaard te gaan met significant hogere scores op de schaal BEHOEFTE AFFECTIESCHADE en op de schaal WAARDERING AFFECTIESCHADE.¹²⁹ Een significant effect op deze uitkomstmaten werd ook gevonden als naast de beperking in het functioneren, ook de gevolgen van het ongeval voor de kwaliteit van de relatie tussen respondent en slachtoffer, en de mate waarin respondent het slachtoffer moet ondersteunen (samen de schaal IMPACT) werden meegenomen.¹³⁰

¹²⁵ Dit gebeurde om de *ernst en blijvendheid van het letsel* te objectiveren. De analyses werden tevens gedraaid met de schaal IMPACT, waarin niet alleen werd gevraagd naar de gevolgen van het ongeval voor het functioneren van het slachtoffer (normale werk- of schoolactiviteiten), maar tevens naar de mate waarin de naaste het slachtoffer moet ondersteunen (dagelijkse verzorging en emotioneel) en naar de gevolgen voor de kwaliteit van de relatie.

¹²⁶ Gecategoriseerd.

¹²⁷ Omdat een aanzienlijk aantal respondenten de vraag naar hun inkomen niet hadden beantwoord (GA/nvt ingevuld), werd niet gecorrigeerd voor inkomen omdat anders geen onderscheid naar ongevalscategoriën kon worden gemaakt.

¹²⁸ Dus geen groepsverschillen in gemiddelde scores op: de schaal BEHOEFTE AFFECTIESCHADE, de schaal WAARDERING AFFECTIESCHADE en de vraag 'Als gekozen wordt voor een vast bedrag, wat vindt u dan van € 10.000 als vast bedrag?'.
¹²⁹ Er werd een significant effect gevonden van de mate waarin het slachtoffer door het letsel niet meer in staat was zijn/haar normale werk- of schoolactiviteiten verrichten en hulp nodig had bij het verrichten van zijn dagelijkse verzorgingstaken (zoals wassen, aankleden, toiletbezoek) op de scores op BEHOEFTE AFFECTIESCHADE en WAARDERING AFFECTIESCHADE. Multivariate toetsingsresultaten voor beperking functioneren $F(3,337)=9,48, p<.05$. Univariate toetsingsresultaten voor beperking functioneren op BEHOEFTE AFFECTIESCHADE, $F(1,339)=27,69, p<.05$ en voor beperking functioneren op WAARDERING AFFECTIESCHADE, $F(1,339)=17,48, p<.05$.

¹³⁰ Multivariate toetsingsresultaten voor IMPACT, $F(3,337)=19,78, p<.05$. Univariate toetsingsresultaten voor IMPACT op BEHOEFTE AFFECTIESCHADE, $F(1,339)=58,09, p<.05$ en voor IMPACT op WAARDERING AFFECTIESCHADE, $F(1,339)=28,49, p<.05$.

Voorts bleek een sterker verwijt richting de dader/verantwoordelijke gepaard te gaan met significant hogere scores op de schaal BEHOEFTE AFFECTIESCHADE en op de schaal WAARDERING AFFECTIESCHADE.¹³¹¹³²

Er bleek géén significant effect van verwijt, of impact van het letsel, op de mate waarin een bedrag van € 10.000 te hoog of te laag werd gevonden, en/of op het bedrag dat respondenten zelf invulden als geschikt bedrag.¹³³

Nabestaanden

Voor nabestaanden werd eveneens een multivariate variantie-analyse (MANCOVA) uitgevoerd op voormelde gemiddelde scores op de schalen BEHOEFTE AFFECTIESCHADE, WAARDERING AFFECTIESCHADE en op de vraag 'Als gekozen wordt voor een vast bedrag, wat vindt u dan van € 10.000 als vast bedrag?', waarin de volgende verklarende variabelen waren opgenomen: jaar van het ongeval/misdrijf, mate van verwijt aan verantwoordelijke/dader (subjectief oordeel respondent), de geschatte financiële schade¹³⁴ en de hechtheid van relatie ten tijde van het ongeval. Hierbij werd gecontroleerd voor de volgende variabelen: geslacht, leeftijd, opleidingsniveau, inkomen.¹³⁵

Anders dan voor de groep naasten kon niet worden onderzocht of er groepsverschillen waren tussen relatiecategoríeën en tussen ongevalcategoríeën, omdat de groep nabestaanden te klein was om dit statistisch te kunnen toetsen.

Ook voor nabestaanden bleek een sterker verwijt richting de dader/verantwoordelijke, gepaard te gaan met significant hogere scores op de schaal BEHOEFTE AFFECTIESCHADE en op de schaal WAARDERING AFFECTIESCHADE.¹³⁶ Er bleek geen significant effect van verwijt op de mate waarin een bedrag van € 10.000 te hoog of te laag werd gevonden en/of op het bedrag dat respondenten zelf invulden als geschikt bedrag.

¹³¹ Multivariate toetsingsresultaten voor verwijt, $F(3,337)=3,85, p<.05$. Univariate toetsingsresultaten voor verwijt op BEHOEFTE AFFECTIESCHADE, $F(1,339)=11,00, p<.05$ en voor verwijt op WAARDERING AFFECTIESCHADE, $F(1,339)=5,046, p<.05$.

¹³² Voor de totale groep respondenten werd tevens bekeken in hoeverre de mate van verwijt aan de dader/verantwoordelijke samenhang met de mate waarin affectieschade wordt gewaardeerd als erkenning door de dader. Er bleken zwakke maar significante correlaties (r 's tussen .15 en .2, $p<.05$) tussen verwijt en de mate waarin affectieschade wordt gewaardeerd als dat de dader erkent een fout te hebben gemaakt, wordt gedwongen stil te staan bij de emotionele belasting voor naasten, juridische aansprakelijkheid erkent en van de dader een opoffering wordt gevraagd.

¹³³ Dit gold zowel als alleen werd gekeken naar inperking van het functioneren, als voor de gehele schaal IMPACT.

¹³⁴ Gecategoriseerd.

¹³⁵ Omdat een aanzienlijk aantal respondenten de vraag naar hun inkomen niet hadden beantwoord (GA/nvt ingevuld), zijn de multivariate en univariate analyses nog een keer uitgevoerd zonder te corrigeren voor inkomen ($n=61$). Dit leverde geen afwijkingen op van de hier beschreven resultaten (d.w.z. zonder correctie voor inkomen werd opnieuw gevonden dat een sterker verwijt naar de verantwoordelijke/dader gepaard ging met hogere scores op BEHOEFTE AFFECTIESCHADE en op WAARDERING AFFECTIESCHADE).

¹³⁶ Multivariate toetsingsresultaten voor verwijt, $F(3,37)=3,30, p<.05$. Univariate toetsingsresultaten voor verwijt op BEHOEFTE AFFECTIESCHADE, $F(1,39)=7,62, p<.05$ en voor verwijt op WAARDERING AFFECTIESCHADE, $F(1,39)=8,12, p<.05$.

Hoofdstuk 3

Ervaringen met de vergoeding van affectieschade in België

3.1 *Inleiding*

In België bestaat reeds van oudsher een vergoeding voor naasten en nabestaanden van slachtoffers die vergelijkbaar is met de vergoeding van affectieschade zoals wordt voorgesteld in het Nederlandse wetsvoorstel. Het doel van het onderzoek in België was het inventariseren van concrete ervaringen van naasten en nabestaanden die onder Belgisch recht een met affectieschadevergoeding vergelijkbare vergoeding hebben ontvangen. Dit is vooral van waarde omdat in de vragen die in Nederland aan naasten en nabestaanden kunnen worden gesteld, noodzakelijkerwijs grotendeels hypothetisch van karakter zijn ('wat zou u gevonden hebben indien?'). In België zijn er daadwerkelijke ervaringen. Heeft de toekenning van een vergoeding voor affectieschade ertoe geleid dat de ontvangers zich erkend voelen in hun leed? Heeft het hen – naar eigen zeggen – geholpen bij de verwerking van het gebeurde? Naast de kwestie van het nut van de vergoeding als zodanig maakt dit onderzoeksdeel het mogelijk om te leren van de ervaringen van naasten en nabestaanden in België met de daar bestaande modaliteiten van deze vergoeding (waarover meer in paragraaf 3.2.) en de wijze van aanbieding en uitkering (waarover meer in subparagraaf 3.4.3.). Doel was het verkrijgen van meer inzicht in de aard van de ervaring van het claimen en het ontvangen van zo'n schadevergoeding. Het gaat in dit hoofdstuk dus om zogenoemd kwalitatief onderzoek, dat geschikt is om inzicht te verwerven met betrekking tot de *aard* van de ervaringen maar dat geen getalsmatige uitspraken kan dragen over de mate waarin die ervaringen voorkomen.

De aanvankelijke bedoeling was om in België twee zogenoemde focusgroepsbijeenkomsten te houden. Het plan was om in de ene focusgroep (tenminste acht) naasten van slachtoffers met ernstig letsel en in de andere focusgroep (tenminste acht) nabestaanden van overleden slachtoffers bijeen te brengen (zoveel mogelijk gelijk verdeeld over de categorieën verkeersongevallen, arbeidsongevallen, medische fouten en geweldsmisdrijven).

Net als het vragenlijstonderzoek in Nederland werd ook dit kwalitatieve gedeelte van het onderzoek getekend door grote problemen bij de werving van deelnemers. Ondanks dat hiervoor een gespecialiseerd Belgisch bureau was ingeschakeld, verliep de werving van deelnemers voor de focusgroepen uiterst moeizaam. Ook nadat diverse aanvullende wervingsactiviteiten waren ondernomen, bleven onvoldoende deelnemers beschikbaar voor twee aparte focusgroepsbijeenkomsten. Daarom werd de onderzoeksopzet bijgesteld naar het houden van interviews. Die konden worden gespreid in de tijd, waardoor kandidaten makkelijker beschikbaar waren. Zo konden er toch nog in totaal veertien interviews gehouden worden. Het ging om drie naasten en elf nabestaanden. De nabestaanden zijn dus duidelijk oververtegenwoordigd in deze weergave van ervaringen – het is belangrijk dit in het achterhoofd te houden. De interviews vonden plaats op 5 april, 28 juni en 23 juli 2008.

3.2 *Vergoeding van 'affectieschade' in België*

België kent zoals vermeld een recht op vergoeding van de immateriële schade die iemand lijdt door het overlijden of het ernstig gewond raken van een naaste.¹³⁷ In België spreekt men in dat verband niet van affectieschade maar doorgaans van zogenaamde 'morele schade' bij het

¹³⁷ Zie voor een bespreking Van Schoubroeck 2004.

overlijden, en van ‘genegenheidschade’ bij ernstig letsel van een persoon waarmee men een hechte genegenheidsband heeft.

In het Belgische recht vindt de vergoeding van immateriële schade plaats onder de vlag van het algemene onrechtmatige daadsartikel, artikel 1382 BW.¹³⁸ Het Belgische stelsel kent – anders dan het Nederlandse – geen wettelijke beperkingen aan het recht van vergoeding van immateriële schade of aan een recht van schade door verwonding of overlijden van anderen. Op het punt van de vergoeding van schade van derden kan het Belgische recht dan ook gekwalificeerd worden als een open stelsel. Invulling vindt plaats door de rechtspraak. Er bestaat een ruime kring van gerechtigden: echtgenoten, ouders en kinderen, maar ook broers en zussen, grootouders, kleinkinderen, schoonouders en schoonkinderen kunnen aanspraak maken op een vergoeding. Deze kring van gerechtigden is dus aanzienlijk groter dan die in het Nederlandse wetsvoorstel.

Bij het vaststellen van de hoogte van de schadevergoeding gelden concrete schadebegroting en volledige schadevergoeding als uitgangspunten. De aard van de schade maakt de begroting van immateriële schade uiteraard problematisch. Van belang in dit verband is dat men in België de zogenoemde ‘indicatieve tabel’ kent.¹³⁹ In deze door leden van de rechterlijke macht (namelijk door het Nationaal Verbond van Magistraten van Eerste Aanleg en het Koninklijk Verbond van Vrede- en Politierechters) opgestelde tabel worden onder meer richtbedragen gegeven (gebaseerd op in de rechtspraak toegekende bedragen) voor toe te kennen smartengeldbedragen in geval van overlijden of letsel van een naaste.¹⁴⁰ Deze bedragen lopen uiteen van € 1150 voor het verlies van een niet-inwonend(e) schoonouder of schoonkind, tot € 10.000 voor het verlies van een partner of kind. De indicatieve tabel is niet bindend en de rechter heeft de vrijheid van de daarin opgenomen bedragen af te wijken.

3.3 Onderzoeksmethode

3.3.1 Deelnemers

De criteria voor het includeren van deelnemers aan deze kwalitatieve studie waren als volgt:

- (i) de naaste/nabestaande heeft een vergoeding voor morele schade of genegenheidschade ontvangen wegens
- (ii) ernstig, blijvend letsel of overlijden van een naaste (door verkeersongevallen, arbeidsongevallen, medische fouten, geweldsmisdrijven); en
- (iii) de naaste/nabestaande stond in een van de volgende relatiecategorïen tot het slachtoffer ten tijde van het ongeval/misdrijf: (a) levenspartner (gehuwd of samenwonend), of (b) ouder/verzorger (van minderjarig kind of meerderjarig inwonend kind), of (c) meerderjarig inwonend kind van het slachtoffer; en
- (iv) naaste/nabestaande spreekt Vlaams; en
- (v) naaste/nabestaande is ouder dan achttien jaar; en
- (vi) het ongeval/misdrijf vond plaats in de periode van 1990 tot en met 2006.

Criteria i, ii en iii sluiten aan bij het Nederlandse wetsvoorstel affectieschade. Criterium vi werd tussentijds verruimd (eerst: ongevallen tussen 2000 tot en met 2006) in verband met de moeizame werving (dit gebeurde ook met betrekking tot de doelgroep van het vragenlijstonderzoek). Er werd aanvankelijk gestreefd naar een gelijke verdeling over ongevals- en relatiecategorïen, maar

¹³⁸ Artikel 1382 B.W. bepaalt: “Elke daad van de mens, waardoor aan een ander schade wordt veroorzaakt, verplicht degene door wiens schuld de schade is ontstaan, deze te vergoeden”.

¹³⁹ Indicatieve tabel, Bijlage bij Nieuw Juridisch Weekblad, nummer 72 – 19 mei 2004.

¹⁴⁰ De indicatieve tabel vermeldt geen richtbedragen voor toe te kennen smartengeldbedragen in geval van ernstig en blijvend letsel van een naaste en laat de begroting dus volledig over aan de rechter.

toen dit niet haalbaar bleek zijn alle kandidaten die bereid waren tot onderzoeksdeelname geïnterviewd.¹⁴¹

De werving van naasten en nabestaanden in België was via TNS NIPO uitbesteed aan Dedicated, een Belgisch bureau dat gespecialiseerd is in het werven van moeilijk te bereiken groepen. Dit bureau verschaftte op verzoek regelmatige tussentijdse rapportages over haar wervingsactiviteiten. Voor zover deze rapportage vanuit Nederland kan worden beoordeeld, lijkt het Belgische bureau alle denkbare relevante organisaties en groepen in Vlaanderen te hebben benaderd. De werving door Dedicated vond plaats in de periode tussen december 2007 tot en met juni 2008, waarbij in de maanden mei en juni 2008 eerder benaderde instanties en groepen nogmaals werden benaderd (een enkele maal na bemiddeling van reeds geïnterviewde kandidaten).

Ook werden aanvullende wervingsactiviteiten ondernomen. In de eerste plaats hebben de onderzoekers van de VU via advocaten in België geprobeerd deelnemers voor de interviews te werven. Hiertoe werden in totaal achttien advocaten die gespecialiseerd zijn in letselschade telefonisch en schriftelijk benaderd (met een schriftelijk uitgewerkte procedure voor werving door de advocaat van diens cliënten). Op een advocaat na hebben deze niet willen meewerken aan het zoeken van deelnemers. De redenen die hiervoor werden opgegeven zijn (1) dat de groep naasten en nabestaanden qua omvang een zeer beperkt deel van de clientèle betreft; (2) dat binnen deze beperkte groep weer slechts een klein gedeelte daadwerkelijk vergoeding voor morele schade of genegenheidschade heeft ontvangen; (3) dat vanwege de gevoelige aard van het onderwerp men geen medewerking wilde verlenen aan het na de afronding van de zaak opnieuw oprakelen van deze kwestie bij de eigen cliënt. Als gezegd heeft een van deze advocaten twintig dossiers geselecteerd die binnen de deelnemerscriteria vielen en deze naasten/nabestaanden in een schriftelijke brief gevraagd om deelname aan een interview. Dit heeft een aantal positieve reacties opgeleverd en geresulteerd in twee interviews.

Uiteindelijk zijn in totaal veertien personen geïnterviewd: een naaste van een verkeersongeval, een naaste van een arbeidsongeval, een naaste van een medische fout, negen nabestaanden van verkeersongevallen, een nabestaande van een arbeidsongeval en een nabestaande van een geweldsmisdrijf (zie Tabel 10).

Tabel 10. Naasten en nabestaanden naar categorie slachtoffers

Soort ongeval	Naasten	Nabestaanden
Verkeersongeval	1*	9
Arbeidsongeval	1	1
Medische fout	1	-
Geweldsmisdrijf	-	1**
Totaal	3	11

* Naaste was zelf ook primair slachtoffer¹⁴²

** Twee nabestaanden zouden in Nederland niet binnen de kring van gerechtigden vallen. In het eerste geval was de respondent een zus van het slachtoffer en in het tweede geval was het slachtoffer meerderjarig en uitwonend.

¹⁴² Deze naaste had samen met zijn ex-partner een verkeersongeluk gehad en was dus zowel slachtoffer als (destijds) naaste van een slachtoffer. Omdat hij in het interview grotendeels vanuit zijn hoedanigheid van slachtoffer heeft gesproken, was het interview beperkt bruikbaar voor ons onderzoek. Slechts een van de citaten in navolgend verslag is aan dit interview ontleend.

3.3.2 Het interviewschema

Ten behoeve van het afnemen van de interviews werd een interviewschema ontwikkeld. De onderzoeksvragen 2 en 4 (zie paragraaf 1.3) vormden daarbij het uitgangspunt; verder werd aangesloten bij de resultaten van de Terreinverkenning, de reeds ontwikkelde vragenlijst voor het kwantitatieve onderzoeksdeel en een proefinterview dat werd gehouden met een zus van een letselschadeslachtoffer in België. Het interviewschema is bijgevoegd als bijlage 6.

De interviews hadden een zogenaamd semi-gestructureerd karakter. Per te bespreken thema was een aantal kernvragen en verdiepingspunten geformuleerd. Al naar gelang het verloop van het interview, werd soms afgeweken van de volgorde van de vragen en werden bepaalde thema's nader uitgediept.

De interviews vingden aan met een uiteenzetting van de achtergrond en het doel van het onderzoek en een aantal formaliteiten. Zo werden deelnemers verzekerd dat hun gegevens vertrouwelijk behandeld zouden worden en werd gevraagd of ze er bezwaar tegen hadden als het gesprek werd opgenomen en anoniem werd verwerkt. Deelnemers werd verteld dat ze niet hoefden te antwoorden op een vraag wanneer ze dat bezwaarlijk vonden. Vervolgens werd een aantal persoonlijke gegevens geïnventariseerd.

Het eerste inhoudelijke thema betrof een aantal feitelijkheden rondom het ongeval. Hier werd gevraagd wanneer het ongeval had plaats gevonden, de mate van verwijt, de impact van het ongeval voor de geïnterviewde en consequenties voor het gezinsinkomen.

Het tweede inhoudelijke thema betrof de ervaringen van de deelnemers met het juridische proces (de schade afwikkeling). Er werden feitelijke ervaringen besproken en er werd gevraagd waaraan deelnemers het meest behoefte hadden (gehad) en wat zij het meest hadden gemist.

Het derde inhoudelijk thema betrof de beleving van de vergoeding voor morele of genegenheidsschade. Hierbij werd eerst nagevraagd of de deelnemer deze vergoeding had ontvangen. Hierbij werd ook nagegaan of het onderscheid met vergoeding voor materiële schade duidelijk was. Gevraagd werd hoe de vergoeding was besteed en of het heeft bijgedragen aan de verwerking van de deelnemer en of de deelnemer dacht dat het anderen (naasten/nabestaanden) zou kunnen helpen.

Als laatste inhoudelijke thema werd het Nederlandse wetsvoorstel affectieschade genoemd door de interviewer, waarbij deze aangaf dat belangrijke elementen hierin zijn de hoogte van het uit te keren bedrag en de manier waarop het bedrag wordt vastgesteld. De deelnemer werd gevraagd hoe hij/zij dacht over de drie door de interviewer genoemde methoden van bepaling van het bedrag (vast, variabel, genormeerd) en over de daarna door de interviewer genoemde hoogte van € 10.000. Ten slotte werd gevraagd naar de ideeën van de deelnemer over de manier waarop de vergoeding zou moeten worden aangeboden.

3.3.3 Procedure interviews

Twaalf van de veertien interviews vonden plaats in (vergaderzalen van) een hotel aan de rand van Antwerpen. De eerste zes interviews werden op een dag afgenomen (interviewronde 1). Ongeveer drie maanden later werd een tweede interviewronde georganiseerd waarbij opnieuw zes interviews op een dag werden afgenomen (interviewronde 2). De afspraken met de deelnemers van de eerste twee interviewrondes werden gemaakt door het Belgische bureau Dedicated. De laatste twee interviews werden een kleine maand later afgenomen (interviewronde 3). Deze

deelnemers kwamen uit het cliëntenbestand van een van de benaderde Belgische advocaten. Deze interviews vonden plaats bij de respondent thuis.

De interviews duurden tussen een uur en anderhalf uur. Alle interviews werden afgenomen door twee onderzoekers uit de onderzoeksgroep. De interviews werden digitaal opgenomen en woordelijk uitgetypt.

3.3.4 Analysemethode

De interviews werden geanalyseerd door twee andere onderzoekers uit de onderzoeksgroep. Het analyseproces is als volgt verlopen. Eerst werden de zes interviews uit de eerste interviewronde door beide onderzoekers onafhankelijk van elkaar gelabeld, dat wil zeggen dat er labels werden toegekend aan relevant geachte interviewfragmenten. Hoofdlabels waren vooraf afgesproken (ingegeven door de onderzoeksvragen)¹⁴³ en gaandeweg ontstonden sublabels,¹⁴⁴ steeds in onderlinge afstemming.¹⁴⁵ De aldus gelabelde interviews werden daarna gedetailleerd door de beide onderzoekers doorgesproken. Grotendeels kwamen de toegekende labels overeen; in een enkel geval had een van beiden een te labellen fragment over het hoofd gezien, soms werd gesproken over de vraag wat precies bedoeld zou zijn en soms werd gediscussieerd over de vraag of een bepaalde uitspraak apart gelabeld moest worden of te specifiek was voor het betreffende individuele geval. Ook werd besloten dat interviewfragmenten die niet de eigen ervaring van de respondent betroffen maar bijvoorbeeld een hypothetische of concrete ander, niet werden betrokken. Ook *meningen* over (elementen van) het Nederlandse wetsvoorstel zijn niet betrokken.¹⁴⁶ Enkel de eigen ervaringen van de respondent werden relevant geacht voor dit gedeelte van het onderzoek.

Nadat de tweede en derde interviewronde hadden plaatsgevonden, werden de volgende acht interviews gelabeld volgens dezelfde methode als in de eerste interviewronde. De hoofdlabels, die waren ingegeven door de onderzoeksvragen, werden in deze ronde licht aangepast zodat de relevant geachte thema's in het interviewmateriaal nog iets beter van elkaar onderscheiden, dan wel met elkaar in verband gebracht konden worden. Het label 'hoogte bedrag' werd opgenomen onder het label 'ervaring affectieschade' omdat deze in de praktijk meermaals zeer met elkaar verbonden waren. Ook werden, in plaats van een label 'aspecten bij uitkering', nu twee labels 'wijze van vaststellen' en 'wijze van aanbieden' van elkaar onderscheiden. Het label 'besteding van affectieschade' bleef onveranderd.

Vervolgens werden ook de interviews uit de eerste ronde herlabeld conform deze nieuwe labels. Het toekennen en verwerken van de labels gebeurde met behulp van het programma Atlas.ti versie 5.2.

Vervolgens werden per label de interviewfragmenten geordend, nader geanalyseerd en gerapporteerd. Daarbij is ervoor gekozen enkel de thema's¹⁴⁷ te beschrijven die meermaals (in minimaal drie van de veertien interviews) terugkeerden. In onderstaande beschrijving zijn bij elk

¹⁴³ Het betrof de hoofdlabels 'ervaring affectieschade', 'besteding affectieschade', 'hoogte bedrag', 'aspecten bij uitkering'.

¹⁴⁴ Voorbeelden van sublabels zijn 'vorm van erkenning', 'wel/geen compensatie voor het leed', 'het geld is niet belangrijk'.

¹⁴⁵ Een voorstel tot toevoegen van een nieuw sublabel onder een hoofdlabel werd dan door de ene onderzoeker gecommuniceerd aan de andere onderzoeker, zonder daarbij de interviewfragmenten te noemen waaraan men dit sublabel wilde gaan toekennen. Zo werd er wel steeds met dezelfde set sublabels gewerkt, zonder elkaar te beïnvloeden op het niveau van de exacte toekenning.

¹⁴⁶ Daartoe dient immers het kwantitatieve onderzoek waarover in hoofdstuk 2 is gerapporteerd.

¹⁴⁷ Overeenkomend met sublabels.

3. Ervaringen in België

thema de twee of drie citaten opgenomen die het thema het beste overbrengen. De citaten moeten derhalve niet begrepen worden als uitzonderingen of unieke gevallen, maar zijn altijd een typerende beschrijving van een breder terugkerend thema. In deze rapportage is er voor gekozen om de citaten zelf zoveel mogelijk het verhaal te laten vertellen.

3.4 Resultaten interviews

Tabel 11 bevat beschrijvingen van de gebeurtenissen waarover in de veertien interviews werd gesproken.

Tabel 11. Casusomschrijving deelnemers interviews België

Interview Nummer	Omschrijving ongeval
1	Toenmalige partner van respondent en respondent hebben beiden orthopedisch letsel opgelopen nadat ze op de fiets naar het werk zijn aangereden door een auto (vluchtmisdrijf).
2	Partner van respondent heeft op het werk ernstige brandwonden opgelopen.
3	Meerderjarig uitwonend kind van respondent ¹⁴⁸ is overleden door een geweldsmisdrijf. Dader is niet gevonden. Slachtoffer liet een dochter na.
4	Minderjarig inwonend kind van respondent is overleden nadat het op de fiets was aangereden door een auto.
5	Minderjarig inwonend kind van respondent is overleden nadat het op de fiets was aangereden door een vrachtauto.
6	Zus van respondent ¹⁴⁹ is overleden nadat ze in de auto was aangereden door een vrachtauto (vluchtmisdrijf).
7	Minderjarig inwonend kind van respondent is overleden nadat het te voet was aangereden door een auto.
8	Minderjarig inwonend kind van respondent is overleden nadat het te voet was aangereden door een auto.
9	Meerderjarig inwonend kind van respondent is overleden na een auto-ongeluk.
10	Minderjarig inwonend kind van respondent is overleden nadat hij op de scooter werd aangereden door een vrachtauto.
11	Meerderjarig inwonend kind van respondent is overleden nadat het door een dronken automobilist was aangereden.
12	Partner van respondent ging met een klacht naar de huisarts, maar die heeft niet doorverwezen naar een specialist. Twee jaar later is kanker geconstateerd en moest een deel van het lichaam worden afgezet.
13	Minderjarig inwonend kind van respondent is overleden doordat iemand een ketting over de weg had gespannen waar het slachtoffer met zijn scooter op reed.
14	Meerderjarig inwonend kind van respondent is tijdens het werk overleden doordat een vliegtuigje verongelukte.

Zoals deze figuur laat zien waren *nabestaanden* onder de geïnterviewden veruit in de meerderheid. Deze groep is dus niet een-op-een te vergelijken met de groep die in het vragenlijstonderzoek in Nederland is onderzocht en die juist voor een belangrijk deel bestond uit *naasten* van slachtoffers met ernstig letsel. In het navolgende gaat het om ervaringen van mensen die, gemiddeld genomen, ernstiger gevolgen van het ongeval of misdrijf hebben ondervonden dan de personen waarover wordt gerapporteerd in hoofdstuk 2.

Hierna worden de resultaten per hoofdlabel beschreven, met behulp van veel citaten. De citaten betreffen zoals eerder toegelicht altijd een goed typerende beschrijving van een in meerdere

¹⁴⁸ Respondent valt niet in de Nederlandse kring van gerechtigden.

¹⁴⁹ Respondent valt niet in de Nederlandse kring van gerechtigden.

interviews terugkerend thema en moeten dus niet als uitzonderingen worden begrepen. De nummers tussen haakjes achter de citaten verwijzen naar de interviewnummers uit Figuur 18.

3.4.1. Ervaring van de vergoeding van morele/genegenheidschade

Uit de antwoorden op de vraag hoe men het ontvangen van een vergoeding voor genegenheids- of morele schade heeft ervaren, rees een beeld van gemengde gevoelens op. Enerzijds zag men de schadevergoeding als een erkenning van het leed, die steun geeft of troost:

Voor haar was dat geld niet zo belangrijk maar wel de erkenning van haar verminkingen en van de emoties die dat hebben teweeg gebracht binnen ons huwelijk. (...) Bij ons is dat een steun geweest om te verwerken wat je moet doormaken, dat geld is iets dat het makkelijker maakt om wat je doormaakt te kunnen verwerken. Voor mij is het een soort van erkenning zeg maar (...) Dan is dat toch ook een stukje troost dat ze geven. (2)

Ik zie dat smartengeld meer als een vorm van medevoelen in het leed dat ge geleden hebt. (4)

Anderzijds uitte men het gevoel dat het leed niet financieel te compenseren is:

Daar kun je geen prijs op plakken. (...) Het financiële compenseert dat emotionele nooit. (3)

Je krijgt er je zoon of je dochter niet mee terug. Dus is het een billijke vergoeding? (...) Dit lijkt mij een billijk bedrag. En als men nu zou zeggen we maken er € 20.000 van, dan zou ik het net zo billijk vinden en als ze er € 5.000, dan is dat net zo billijk. Wat is het leven van een kind? Dat is nooit juist. (4)

Het is fijn dat je dat geld krijgt, maar eigenlijk, het maakt het verdriet daar niet minder om. (...) Ja, het is een verzachting, maar het brengt hem niet terug. (9)

Niet iedereen had uit zichzelf behoefte aan schadevergoeding. Sommige mensen werden door hun omgeving of advocaat gestimuleerd om morele/genegenheidschadevergoeding te claimen:

Die financiële tussenkomst heb ik pas na 8 jaar aangevraagd. (...) Er waren mensen in de vereniging die zeiden "je hebt er recht op, je moet dat doen". (3)

We hebben daar ook veel met ons advocaat over gesproken, die ons gepousseerd heeft. Die zei, ge moet wel vragen hé, ik bedoel, dat was niet wij die vroegen, het was hij die zei van zeg... (7)

Het woord 'bloedgeld' werd door verschillende respondenten gebruikt. Hiermee zei men niet dat men het niet wilde ontvangen, maar drukte men het gevoel uit dat het op een of andere wijze 'besmet' geld is:

Ik vond het bloedgeld. Maar ik ben blij dat ik het gedaan heb voor mijn kleindochter. (3)

Ik noem het een soort van bloedgeld, een soort van schuldafkoop. Maar het is er nu die som en ik heb het dan ook aanvaard, maar het vervangt nooit de dochter die je kwijt bent. (5)

De ervaring van de vergoeding van morele/genegenheidschade werd beïnvloed door de hoogte van het bedrag. Van de respondenten die vonden dat hun schadevergoeding te laag was, was het ene deel van mening dat er dan beter niets gegeven kon worden:

3. Ervaringen in België

Ik was in het begin geschoffeerd, men biedt u dan 300.000 frank¹⁵⁰ aan. Dat was het dan voor je kind, ik was daar door geschoffeerd, ik zeg, ik moet dat niet hebben. Als dat de waarde van m'n kind is... (8)

Die morele schade, wij willen daar niet rijk van worden, absoluut niet. Dat geld is bijzaak, maar we laten ons niet belachelijk maken, dat heb ik ook gezegd op de rechtszaak. [Interviewer: U vond het bedrag van die vijfduizend euro om belachelijk te worden gemaakt?] Oh ja, dat is ons uitlachen (...) Wij zijn belachelijk gemaakt in de rechtbank. (12)

Het andere deel van de respondenten die vonden dat hun schadevergoeding te laag was zei expliciet dat helemaal niets uitkeren ook niet goed was.

Ondanks dat men zich ervan bewust was dat leed niet financieel te vergoeden was, lokte de hoogte van de schadevergoeding uit tot vergelijken, waardoor het leed van de een meer waard werd dan het leed van de ander:

Net rond die tijd verscheen er in de krant ook dat er een schadevergoeding was betaald, een ecologische vereniging, omdat men in België buizerds had geschoten. Waar men dan toen een schadevergoeding van € 25.000 voor moest betalen. Die vergelijking was zo, je moet natuurlijk geen peren met citroenen vergelijken, maar je doet dat natuurlijk toch. (11)

Op iemands leven kun je geen bedrag zetten. Maar kort na het ongeval is in Italië een Amerikaanse piloot onder die skiliften gevlogen. Daar waren mensen die ook een kind hebben verloren. En in die tijd hebben ze 40.000.000 Belgische Frank¹⁵¹ gekregen. In een jaar tijd. Wij hebben tien jaar moeten wachten, tot vorig jaar, voor een simpel bedrag. Zoiets kan ik moeilijk verdragen. (...) Geld speelt geen rol voor mij. Maar waarom in België zoveel voor een kind en in Frankrijk als hetzelfde kind verongelukt, zelfde leeftijd, zoveel. In Amerika is dat nog keer zo veel meer waard. (14)

Daarnaast werd de ervaring van de schadevergoeding ook beïnvloed door immateriële behoeften. Men vond het belangrijker dat de dader gestraft/gevonden werd, dat het slachtoffer werd vrijgepleit of dat ze respectvol werden behandeld:

Ik had veel liever gehad, dat ze die mensen bewust maken, en tot iets verplichten, dat zou mij meer voldoening gegeven hebben dan die paar centen. Ik vind dat de rechter had moeten zeggen tegen die dader: en nu ga je een keer bij die jongen op bezoek. (13)

Mij hoeven ze dat geld niet...Ik wou hem wel laten voelen, als ik wist van hij moet daar elke maand voor betalen. Ik heb het gevoel, hij moet daar voor gestraft worden, hij heeft eigenlijk een serieuze fout gemaakt in het verkeer, dat wou ik wel. (10)

3.4.2 Wijze van vaststellen van morele/genegenheidschade

De geïnterviewden is gevraagd hoe de vergoeding is vastgesteld en hoe men dat heeft ervaren. De teneur was duidelijk dat men het belangrijk vond dat er niet over gesteggeld hoeft te worden:

Ik vind het al erg dat je voor zoiets al moet gaan vechten wat je normaal toekomt. (...) Als ze meteen zeggen, dat is waar je recht op hebt, dan vind ik dat een vorm van respect, een gevoel van erkenning ten opzichte van jou. (...) Ja bij ons hebben ze een tabel gebruikt. Ik vind het goed dat ze zo'n tabel hebben, dat ze het niet zaak per zaak afzonderlijk gaan bekijken maar dat er voor iedereen een vast bedrag bestaat en dat ze weten daar hebben we recht op. Want anders ga je weer van die ellenlange discussies krijgen

¹⁵⁰ 300.000 Belgische frank is ongeveer 7.500 euro.

¹⁵¹ 40.000.000 Belgische frank is ongeveer 1.000.000 euro.

waarbij je niet weet waar het zal ophouden. (2)

Misschien is het beter van het ergens te tabelleren en af te spreken. Zodanig dat het geen negociatie moet worden, omdat je niet kan pingelen over een mensenleven, z'n waarden. (...) Omdat de wetgever daar een rol kan in spelen, vermoed ik. Van te zeggen, van niet toe te laten, van niet noodzakelijk toe te laten dat individuen moeten negotiëren over wat het leven van hun dochter waard is. Ik denk dat dit niet helpt. [Interviewer: Dus een vast bedrag zou beter zijn?] Ja, ik denk dat wel... (...) Eigenlijk ben je daar kwaad voor, pingelen gelijk op de rommelmarkt. (7)

Maar daarover wil ik niet discussiëren, want emotioneel vond ik dat voor mij niet kunnen. Eigenlijk moet je de mensen dat niet aandoen, om daarover te moeten discussiëren, dat moet vastliggen. Dat zijn maatschappelijke keuzes die vast moeten liggen. Als je kind nu dood is, of helemaal dood is, wat is het verschil? (8)

Ook de termijn waarop de morele schade wordt afgewikkeld kwam terug in de gesprekken. Enkele respondenten werd zeer kort na het gebeuren al een voorstel voor schadevergoeding gedaan. Bij anderen heeft de afhandeling jarenlang geduurd. Beide uitersten worden zeer vervelend gevonden:

Een week nadat onze dochter gestorven is, ze heeft eigenlijk een week in coma gelegen en dan gestorven, is de verzekeringsmaatschappij van de tegenpartij bij ons geweest en hebben zij eigenlijk onmiddellijk een voorstel gedaan van morele schadevergoeding, naast vergoeding van de kosten die te maken hadden met het ongeluk. De wetgeving in België is zo, dat voor voetgangers, fietsers, zachte weggebruikers eigenlijk, dat per definitie, onafhankelijk van de uitspraak van de schuld in de gerechtelijke zaak, dat ze toch gedekt zijn. Dus een week na de feiten hebben wij dan een voorstel gekregen, zowel voor morele schadevergoeding als voor deling van de kosten, waar we dan nog op 't ogenblik bezig waren, met de eerste stappen van de begrafenisondernemer te contacteren bij wijze van spreken... Wij waren afschuwelijk gechoqueerd daarover... (...) En als dat zo wettelijk of genegotieerd gekaderd is, dan denk ik dat dat acceptabel was geweest, ja. Maar geen twee weken na het ongeval, zes maanden, een jaar... Die eerste zes maand dan ben je een wrak. En daarna ook nog maar dan is het zoiets van ... Dat is eigenlijk de 'least' van uw bezigheden. Dus het snel afwickelen is niet noodzakelijk goed, denk ik. Te snel. (7)

Ja, en dat is afgesloten, vorig jaar. Acht jaar later, dat trekt er niet op, dit is geen manier van doen. (...) Dit is een zeer eenvoudig ongeval, dat is zo. Er zijn twee partijen bij betrokken, de bestuurder van de auto en mijn zoon, twee partijen, niet meer en niet minder. De gevolgen van het ongeval zijn meer dan duidelijk, Joost¹⁵² is dood... Men moet daar dus niet over discussiëren, duidelijker kan dat toch niet. En dat duurt dus acht jaar om dat af te handelen? (8)

Nagegaan is voorts of de respondenten de vergoeding voor morele/genegenheidschade als zodanig los van de materiële schadevergoeding hadden ervaren. Ondanks dat alle respondenten wisten dat ze een apart bedrag hadden ontvangen voor morele/genegenheidschade, bleek dat morele schadevergoeding nu en dan toch werd gezien als, of verward met, materiële schadevergoeding:

[Interviewer: Toch nog even terug op die morele schade. Ik ben toch benieuwd wat dat voor u betekend heeft.] Zoals gezegd, ik had dat geld niet echt nodig, ik had genoeg middelen om van te leven. (4)

Ik zeg het, voor Marieke was ik niet content met € 7000. Die moet nog studies doen, normaal betalen de ouders dat. [Interviewer: Maar dat is dan moeilijk, wat is nou emotionele schade en wat echt materiële schade.] (3)

¹⁵² Om de anonimiteit te waarborgen zijn namen gefingeerd.

3. Ervaringen in België

Deze verwarring werd soms in de hand gewerkt door het feit dat de schadevergoeding wel werd opgebouwd uit verschillende posten, waaronder zowel morele als materiële schade, maar door de verzekeraar als één bedrag werd vastgesteld en als één bedrag aan naasten werd uitgekeerd:

Al die bedragen komen bijeen zoals je ziet op de schadebegroting die ik bij heb. Hier heb je de materiële schade en morele schade allemaal onderverdeeld (...) al die bedragen worden in een keer uitgekeerd. (...) alle materiële schade, emotionele schade, alle kosten verbonden aan dat ongeval allemaal op een hoop gegooid en een bedrag op geplakt. (1)

Kosten worden samengeteld en uitbetaald en de zaak is gesloten. (...) [Interviewer: Het onderscheid was voor u helemaal duidelijk?] Dat werd niet gemaakt, het wordt gecombineerd door <de verzekeraar>. (4)

Voor anderen was het onderscheid tussen de verschillende schadevergoedingen echter wel duidelijk. De morele schade stond dan bijvoorbeeld in een aparte brief en/of werd apart betaald.

3.4.3 Wijze van aanbieding van vergoeding van morele/genegenheidschade

De wijze waarop toekenning van de vergoeding aan de respondenten bekend werd gemaakt, is op zijn best te omschrijven als zakelijk, formeel:

Een koele brief. Dat de commissie bij elkaar was gekomen en dat ze besloten hebben de som van zoveel euro uit te betalen. Dat was het. [Interviewer: stond er ergens 'een erkenning van...?'] Ik weet niet of er een verwijzing in stond. Er stond een dossiernummer op, gewoon een dossiernummer. Maar niets emotioneels. Zo'n koele kikkerbrief. (3)

Het was puur rationeel opgesteld, u krijgt dit omdat, het was precies een brief als bij blik schade. (5)

Soms werd de brief over toekenning aan de advocaat gestuurd; de respondent ontving dan een kopie.

Met de mensen is verder gesproken over de manier waarop het naar hun mening beter had gekund. Rode draad in de antwoorden was de wens tot iets persoonlijker aanpak, waarbij ook wordt verwezen naar hetgeen gebeurd is in plaats van enkel vermelding van een dossiernummer:

Een gesprek dat zou al een manier van respect zijn als het op een eerlijke en correcte manier gebeurt (...). Een brief zou ook al goed zijn maar een persoonlijk gesprek waardeert ik toch nog altijd meer, maar een brief kan ook goed zijn als hij maar eerlijk is opgesteld. (2)

Bijvoorbeeld naar aanleiding van, en als er dan maar iets had gestaan van 'de moord op uw dochter op die datum', hebben wij beslist over te gaan tot uitbetaling van, als schadeloosstelling dit en dat bedrag. (...) Het mag ook in een beetje menselijker taal. Ze mogen toch al de naam van het kind vermelden in plaats van 'Betreft het dossier..., een nummer'. (3)

Maar het zou niet via zo'n klassiek briefje moeten zijn, maar op een menselijke manier een overdracht zijn. Maar die man of vrouw die het zou voorstellen, moet wel wat empathisch vermogen hebben. Want het is niet zomaar we geven u zoveel. We krijgen een vergoeding voor een verlies dat nooit gecompenseerd kan worden. En dat missen we hier. Hier is het puur rationeel dat ze naar uw advocaat een brief schrijven. Want dat komt ook van de advocaat van die andere verzekeringsmaatschappij. Maar het zou op een iets menselijkere manier mogen zijn. (5)

Ook is gevraagd of de mensen het op prijs zouden hebben gesteld als in de brief bestedingssuggesties zouden hebben gestaan, zoals schenken aan een goed doel of er een

grafmonument mee oprichten. De reacties daarop lopen uiteen van instemmend tot afwijzend.

[Interviewer: als ze dat hadden gedaan, had u dat dan prettig gevonden, of gedacht waar bemoeien ze zich mee?] Eerder dat laatste! Bij mij kwam dat over van, dat geld behoort aan haar toe, en ik doe ermee wat ik wil. (...) [Interviewer: maar dat kan ook een bestedingsuggestie zijn, activiteiten die helpen bij de verwerking. Zou u het vervelend vinden? Het waarderen? Dat ze nog benadrukken, het is geld, en het is natuurlijk niet afdoende en kan niet compenseren, maar u kunt er wel dit of dat mee doen.] Het kan erin staan en dan doe je er nog mee wat je wilt. Maar nee, ik ben niet beledigd. (3)

Ik denk dat je dat eigenlijk niet moet doen. Je moet daar ook heel erg mee oppassen als je gaat vertellen wat men met dat geld zou kunnen doen. Volgens mij is het het beste om gewoon te zeggen van kijk dit komt u toe en punt. Meer niet. (...) Want je weet gewoon niet wat mensen belangrijk vinden. (6)

3.4.4 Besteding van de vergoeding van morele/genegenheidschade

Met de mensen is gesproken over de besteding van de schadevergoeding. Ten eerste bleek ook hier dat het geen ‘gewoon’ geld is:

We hebben dat eerst twee jaar op de rekening laten staan omdat er niemand er aan wilde komen. Maar na twee jaar waren we dan toch rationeel. We hebben besloten dat we er toch samen iets mee moesten doen. (5)

Toen dat geld dan gestort was, kon het er voor mij niet rap genoeg af. Ik ben daar vies van (...) Wij hebben dikwijls tegen ons twee gezegd, daar heeft Peter voor moeten sterven. (10)

De geïnterviewden is gevraagd waaraan men precies het geld heeft besteed. Hoewel de concrete besteding voor iedereen anders is geweest, bleek men het geldbedrag meestal wel bewust aan een bepaald doel uit te (willen) geven. Het ging met andere woorden niet zomaar op in de huishoudmiddelen. De besteding hing bijna steeds op een of andere manier samen met de overledene:

Dan konden we met dat geld ook voor ons drie dat studiootje bekostigen en konden we nog dingen samen doen. Met Danielle in het achterhoofd. Voor ons was het ook een plaats om te ontsnappen. Al wat we doen voor de rest heeft Danielle meegemaakt. We hadden ook een boot in Nederland vroeger. Vroeger waren we met ons vieren er mee op verlof. En nu zijn we twee jaar geleden met andere mensen die dat ook eens wilden doen meegegaan. Maar dat was verschrikkelijk voor ons. We deden alle haventjes terug aan die we met Danielle hadden gedaan. En toen ben ik twee keer onderuit gegaan. Dus dat plaatske, daar kunnen we dan toch ontsnappen. Een nieuwe start. (5)

Ik heb gedacht, oké, als ze dat al morgen op mijn rekening zetten dan zullen we daar iets mee doen in de lijn van, mijn zus en haar echtgenoot waren levensgenieters, en eerlijk gezegd, zullen we daar iets, zullen we dat leuk besteden. (6)

Elke winter houden wij een Marie-week, en dan trekken wij met het hele gezin naar zee. En dan trekken wij ons terug... (11)

Of de besteding moest maatschappelijk zinvol zijn:

Mijn man en ikzelf hebben dan een vzw, een vereniging zonder winstgevend doel, opgericht. Een activiteit gestart, om te vechten voor trage wegen. Dat is een klein initiatief maar wij steken daar een stuk van ons middelen in, dat is een manier om daar iets zinvol mee te doen. (7)

3. Ervaringen in België

Joost was leerling van de school van Sint Jan. En die hadden een project van de townships. (...) Wij hebben heel die morele schadevergoeding gegeven aan Sint Jan, en gezegd, vang daar die kinderen in Nairobi mee op. Want dan heeft het overlijden van Joost meer zin, dan dat wij er mee op vakantie gaan.
(8)

3.5 Conclusies

Dit hoofdstuk werpt enig licht op de aard van de ervaringen van Vlaamse naasten en nabestaanden die daadwerkelijk een vergoeding voor immateriële schade hebben ontvangen. Zoals gezegd is de groep nabestaanden in dit hoofdstuk, in tegenstelling tot hoofdstuk 2, oververtegenwoordigd. Gemiddeld genomen betreft dit dus een groep die ingrijpender gevolgen van het ongeval of misdrijf heeft ondervonden dan de groep waarover is gerapporteerd in hoofdstuk 2.

De resultaten in dit hoofdstuk kunnen geen uitspraken dragen over de mate waarin er behoefte aan vergoeding van affectieschade bestaat, noch over verschillen tussen naasten en nabestaanden. Dit hoofdstuk laat wel iets zien over de aard van de ervaringen van mensen in deze situatie en indiceert een aantal aspecten dat bij de uitvoering van een eventuele wet van belang is, wil men zijn doel niet voorbij schieten.

De interviews laten zien dat de context van groot persoonlijk verlies waarin het smartengeld wordt ontvangen, bepalend is voor de wijze waarop de ontvangers de vergoeding beleven: met gemengde gevoelens. Ja, de schadevergoeding geeft een gevoel van erkenning, troost of medevoelen. En nee, het maakt het verdriet er niet minder om.

Het plakken van een geldbedrag op een dergelijk immaterieel verlies wordt moeilijk gevonden – ook vanwege de vergelijkingen die vervolgens over de ‘kennelijke waarde’ van ieders verlies kunnen worden getrokken.

Wat betreft de wijze van vaststellen blijkt dat het zeer onaangenaam wordt gevonden om over het recht op morele schadevergoeding als zodanig of de hoogte ervan te moeten discussiëren. Verder worden zowel een zeer snelle als een erg trage afwikkeling aanstootgevend gevonden. Ook kan worden geconcludeerd dat een gecombineerde vaststelling en uitkering van de vergoeding voor materiële en immateriële schade soms leidt tot verwarring en, daardoor, in potentie afbreuk kan doen aan eventuele symbolische waarde van de vergoeding van de immateriële schade.

Duidelijk is voorts hoe pijnlijk een strikt zakelijke afhandeling voor de betrokkenen is. Men heeft behoefte aan een toonzetting waaruit enig medeleven blijkt, waaruit blijkt dat men zich bewust is dat het hier om een mens gaat en niet om een geval van blikshade.

Tot slot is gebleken dat dit ongewone geld voor iedereen een lading heeft, waar mensen verschillend mee omgaan. Voor een deel van de mensen is het geld zo besmet dat ze er niet aan willen komen. Anderen besteden het geld bewust aan iets symbolisch, gerelateerd aan het slachtoffer, of de besteding is gericht aan een maatschappelijk doel. Uiteindelijk maakt de vergoeding het verlies weliswaar niet minder, maar de nabestaanden benutten haar wel voor zingeving, herdenking of een nieuwe start.

Hoofdstuk 4

Conclusies

4.1. *Inleiding*

In dit hoofdstuk wordt op basis van de onderzoeksresultaten een antwoord gegeven op de onderzoeksvragen zoals weergegeven in paragraaf 1.3. De resultaten van het vragenlijstonderzoek zijn hierbij uiteraard het belangrijkste. De uitkomsten van de interviews met Belgische nabestaanden en naasten vormen daar met name een aanvulling op voor wat betreft de onderzoeksvragen 3 en 4. Uiteraard wordt in algemene zin ook voortgeborduurd op de inzichten uit de Terreinverkenning. In de volgende paragraaf worden de antwoorden die op deze basis kunnen worden gegeven per onderzoeksvraag besproken.

Vanwege de grote betekenis van de resultaten van het vragenlijstonderzoek, worden bij elke onderzoeksvraag eerst de samengevatte beantwoordingen uit hoofdstuk 2 opnieuw weergegeven (in het grijze kader). Dat is anders bij onderzoeksvraag 4, omdat de eindconclusies daar in veel beperkter mate op het vragenlijstonderzoek gebaseerd zijn. En bij onderzoeksvraag 2 is op grond van de bespreking in dit hoofdstuk een extra bullet point aan de samenvatting toegevoegd.

4.2. *Beantwoording van de onderzoeksvragen*

Onderzoeksvraag 1

1. *In welke mate bestaat er onder naasten (van ernstig gewonde slachtoffers) en nabestaanden (van slachtoffers die zijn overleden) behoefte aan het recht op vergoeding van affectieschade?*

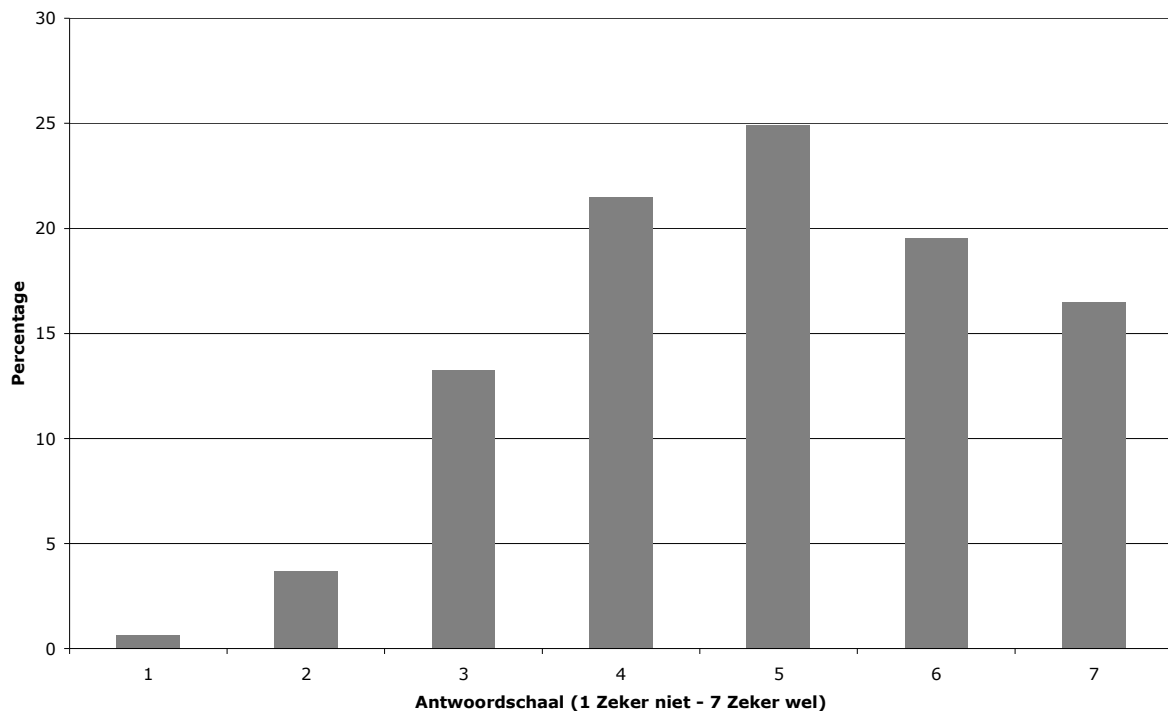
De uitkomsten van het onderzoek komen er kort gezegd op neer dat:

- naasten en nabestaanden in meerderheid een duidelijke behoefte hadden aan vergoeding van affectieschade;
- nabestaanden (van overleden slachtoffers) en naasten (van ernstig gewonde slachtoffers) niet significant verschilden in hun behoefte aan vergoeding van affectieschade.

De bespreking van de onderzoeksresultaten met betrekking tot deze eerste vraag kan relatief kort zijn. Uit de resultaten van het vragenlijstonderzoek blijkt dat een meerderheid van naasten en nabestaanden een duidelijke behoefte heeft aan een recht op vergoeding van affectieschade.¹⁵³ Slechts een minderheid gaf aan die behoefte in mindere mate of niet hebben. Illustratief voor de spreiding van de mate van behoefte aan vergoeding van affectieschade over de totale groep respondenten is Figuur 1 uit paragraaf 2.3, die hier opnieuw wordt weergegeven.

¹⁵³ Slechts die naasten en nabestaanden die binnen de potentiële kring van gerechtigden van het wetsvoorstel Affectieschade vallen werden meegenomen in het vragenonderzoek. De conclusies over de resultaten gelden daarom slechts voor deze potentiële kring van gerechtigden.

4. Conclusies

Figuur 1. Frequentieverdeling gecategoriseerde gemiddelde scores op de schaal BEHOEFTE AFFECTIESCHADE, in percentages

Zoals uiteengezet in paragraaf 2.2.2. is bij de opbouw van de vragenlijst zorgvuldig rekening gehouden met de mogelijke geneigdheid van mensen om een in het vooruitzicht gestelde vergoeding positief te beoordelen. Zo is respondenten gevraagd om aan te geven in hoeverre zij aandacht voor de emotionele gevolgen voor henzelf als naaste hebben gemist, voordat in de vragenlijst de mogelijkheid van een financiële vergoeding werd geïntroduceerd. Het wetsvoorstel affectieschade kwam pas nog later aan bod. Respondenten blijken meer te hebben gemist dat binnen de schadeafwikkeling werd stilgestaan bij de emotionele gevolgen voor henzelf als naaste, dan dat zij een financiële tegemoetkoming voor die emotionele gevolgen misten. Deze uitkomst biedt steun voor de veronderstelling dat de mogelijkheid van vertekening van de resultaten door de hierboven bedoelde geneigdheid, voldoende werd ondervangen. De uitkomsten laten zien dat naasten en nabestaanden behoefte hebben aan aandacht voor de emotionele gevolgen die het ongeval, de fout of het misdrijf voor hen heeft. De mogelijkheid van vergoeding van affectieschade is in die context niet meer dan een middel tot een doel. Deze mogelijkheid bleek bij de respondenten in het algemeen positieve gevoelens op te roepen.

De conclusie op dit eerste punt is ondubbelzinnig: bij een meerderheid van de naasten en nabestaanden leeft inderdaad een behoefte aan de vergoeding van affectieschade.

De uitkomsten van het vragenlijstonderzoek laten voorts zien dat naasten en nabestaanden niet significant van elkaar verschillen in hun behoefte aan een recht op vergoeding van affectieschade.

Onderzoeksvraag 2

2. *Kan het vergoeden van affectieschade een positieve bijdrage leveren aan de bevrediging van bij naasten en nabestaanden levende immateriële behoeften?*

De uitkomsten van het vragenlijstonderzoek komen er kort gezegd op neer dat:

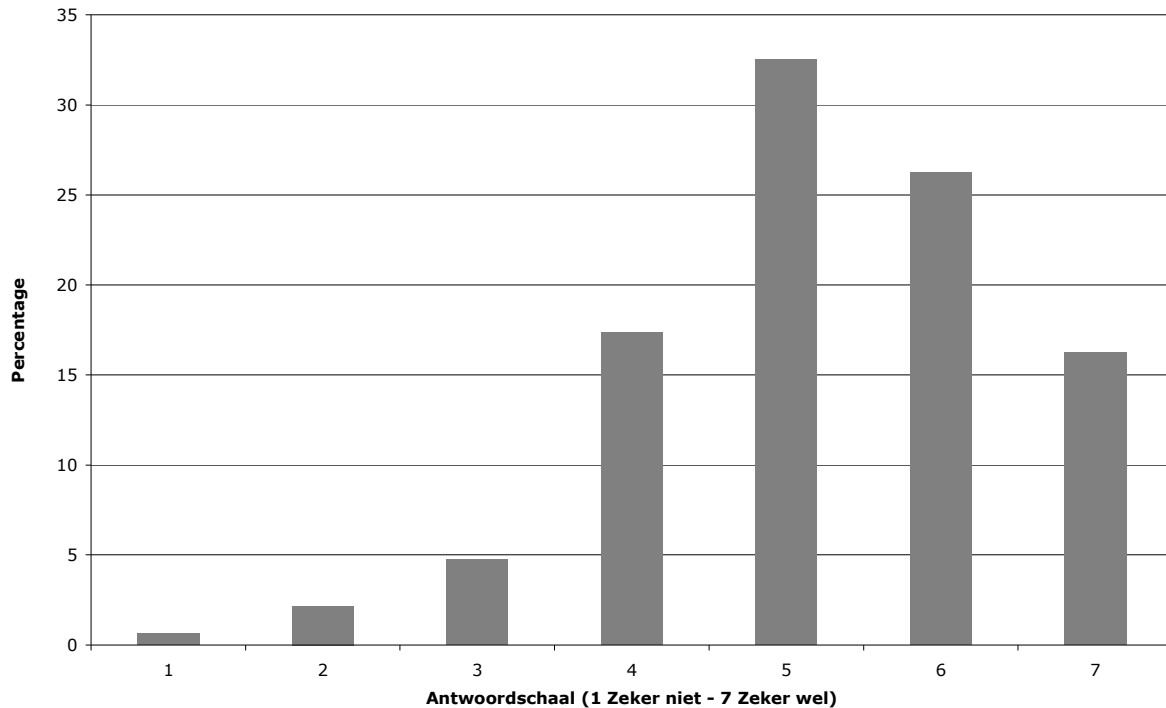
- respondenten verwachtten dat een recht op vergoeding van affectieschade een positief effect zou hebben op de bevrediging van bij naasten en nabestaanden levende immateriële behoeften;
- er geen significant verschil bleek tussen naasten en nabestaanden in het verwachte positieve effect van vergoeding van affectieschade op de bevrediging van immateriële behoeften;
- afgezet tegen een recht op vergoeding van affectieschade, naasten en nabestaanden drie (categorieën) andere behoeften nog belangrijker vinden voor hun verwerking. Te weten: een soepele afwikkeling van de financiële schade, dat de financiële schade wordt vergoed en dat de verantwoordelijke partij zijn fout erkent (inclusief excuses/medeleven dader).

Zoals hierna zal worden toegelicht volgt uit de uitkomsten in hun onderlinge samenhang bezien dat:

- een recht op vergoeding van affectieschade volgens respondenten er aan zal bijdragen dat behoeften worden vervuld die als zodanig (nog) hoger worden aangeslagen (waaronder dat de verantwoordelijke partij zijn fout erkent) dan de behoefte aan vergoeding van affectieschade zelf. In zoverre ziet men vergoeding van affectieschade meer als een middel tot een doel, dan als een doel op zichzelf.

Uit de resultaten van het vragenlijstonderzoek blijkt dat een grote meerderheid van naasten en nabestaanden van oordeel is dat een recht op vergoeding van affectieschade een positieve bijdrage zal leveren aan de bevrediging van hun immateriële behoeften. Slechts een kleine minderheid dacht daar anders over. Illustratief voor deze uitkomst is Figuur 3 uit paragraaf 2.3, die hier opnieuw wordt weergegeven.

4. Conclusies

Figuur 3. Frequentieverdeling gemiddelde scores op de schaal WAARDERING AFFECTIESCHADE, in percentages

De uitkomsten van het onderzoek laten duidelijk zien dat een recht op vergoeding van affectieschade volgens naasten en nabestaanden zal bijdragen aan hun verwerking van de emotionele gevolgen. Respondenten gaven aan een recht op vergoeding van affectieschade onder meer op te vatten als: erkenning voor de naaste/nabestaande zelf, erkenning door het Nederlandse rechtssysteem van de emotionele gevolgen van het ongeval voor naasten, het erkennen van de fout door de dader, en het vragen van een opoffering van de verantwoordelijke partij/dader.

Naasten en nabestaanden bleken niet significant van elkaar te verschillen in het door hen verwachte positieve effect van het recht op vergoeding van affectieschade op de bevrediging van hun immateriële behoeften.

Bij deze onderzoeksvraag is de behoefte aan een recht op vergoeding van affectieschade in de bredere context geplaatst van de behoeften van naasten en nabestaanden in het algemeen. In een kleine minderheid van gevallen drong het recht op vergoeding van affectieschade door in de persoonlijke top drie van belangrijkste geachte aspecten voor de verwerking. Hoger scoorden onder andere de (soepele) vergoeding van de financiële schade en aspecten die allen kunnen worden gezien als (een stap naar) herstel van de door naasten en nabestaanden psychologisch ervaren onrechtvaardigheid in relatie tot de verantwoordelijke partij/dader (doordat de verantwoordelijke partij de fout erkent, excuses aanbiedt, medeleven toont, zich de gevolgen voor het slachtoffer realiseert en – bij misdrijven – dat de dader schuldig wordt beoordeeld en wordt bestraft).

Uit deze uitkomsten in hun onderlinge samenhang bezien spreekt duidelijk de aard van het belang dat aan een recht op vergoeding van affectieschade wordt toegekend. Men ziet dit recht vooral als een middel tot een doel. Dit blijkt uit het volgende. Tot de behoeften die het meest in de persoonlijke top drie werden geplaatst behoren behoeften als de erkenning van de fout, het aanbieden van excuses, het tonen van medeleven, het zich realiseren van de gevolgen voor het slachtoffer en het erkennen van de juridische aansprakelijkheid. Uit de resultaten van Tabel 5 in

paragraaf 2.3 kan worden afgeleid dat respondenten verwachten dat ‘een recht op smartengeld voor naasten’ aan de bevrediging van deze behoeften zal bijdragen. Dit geldt het duidelijkst voor items als het erkennen door de verantwoordelijke partij dat hij een fout heeft gemaakt, dat hij aansprakelijk is, dat hij wordt gedwongen stil te staan bij de emotionele belasting voor naasten, en het item waarin gesteld wordt dat smartengeld voor naasten erkenning voor de respondent zou betekenen.

Met andere woorden: een recht op vergoeding van affectieschade zal er volgens de respondenten aan bijdragen dat behoeften worden vervuld die als zodanig (nog) hoger worden aangeslagen dan de behoefte aan vergoeding van affectieschade zelf. Naasten en nabestaanden verwachten dat de vergoeding voor affectieschade onder meer bijdraagt aan hun behoefte aan herstel van de onrechtvaardigheid in de relatie tot de verantwoordelijke partij. Aan een vergoeding ten titel van affectieschade kan dus een zekere katalyserende werking worden toegedacht. Ook hier blijkt dus dat de vergoeding van affectieschade meer wordt gezien als een middel tot een doel, dan als een doel op zichzelf.

Dit sluit goed aan bij de doelstelling van het wetsvoorstel affectieschade, dat immers in de eerste plaats beoogt erkenning en genoegdoening te verschaffen. Compensatie staat op de achtergrond.

Onderzoeksvraag 3

3. *Welke elementen uit het wetsvoorstel dragen bij aan de bevrediging van immateriële behoeften en welke niet? (vast bedrag, hoogte van bedrag)?*

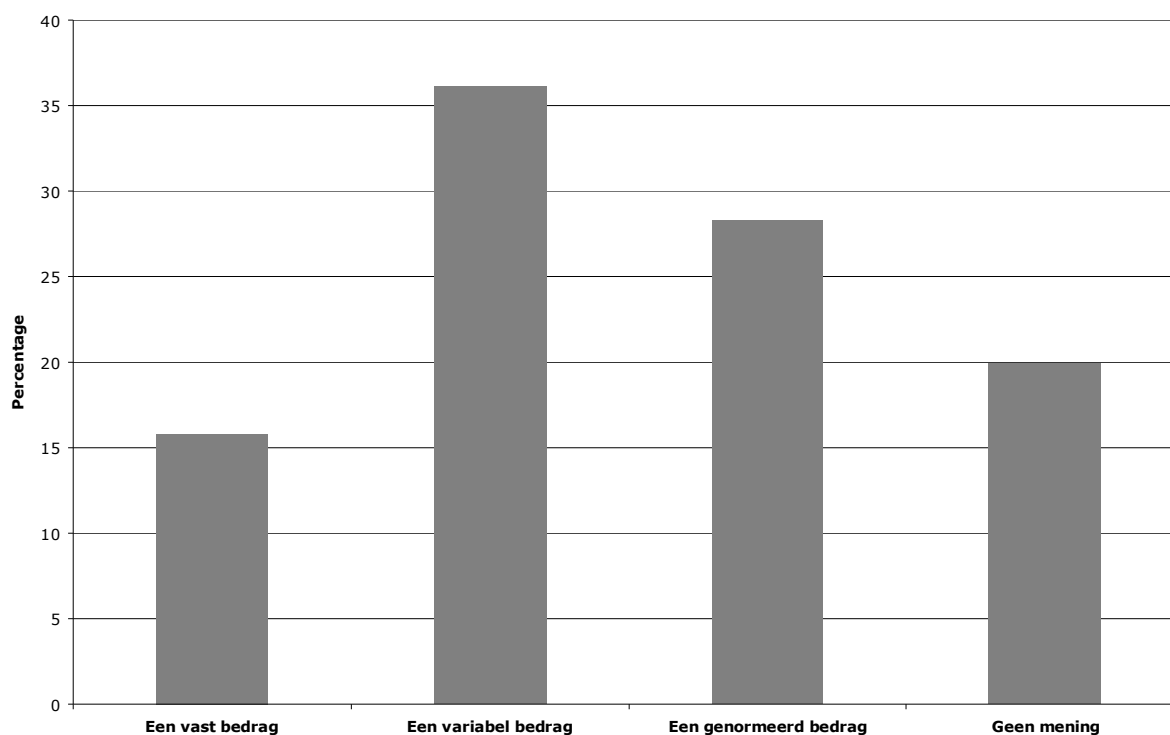
De uitkomsten van het onderzoek komen kort gezegd op het volgende neer:

- Vast bedrag: respondenten wilden dat rekening wordt gehouden met hun individuele omstandigheden bij de vaststelling van het bedrag voor vergoeding van affectieschade en geven de voorkeur aan een variabel of genormeerd bedrag boven een vast bedrag. Naasten en nabestaanden verschilden op dit punt niet significant van elkaar.
- Hoogte bedrag: bij een vast bedrag stond 45% van de respondenten neutraal tegenover € 10.000. 28,3% gaf aan het bedrag te laag te vinden en 8,5% te hoog.
- Nabestaanden bleken een bedrag van € 10.000 significant vaker te laag te vinden dan naasten. Ook vulden nabestaanden significant hogere bedragen in dan naasten bij een open vraag naar een passend bedrag (gemiddelde naasten tussen € 10.000 – € 25.000 en gemiddelde nabestaanden tussen € 50.000 - € 100.000).
- Respondenten gaven aan de vergoeding vooral te zullen gebruiken om de basisuitgaven te blijven doen, voor een herdenkingsmonument of aandenken en voor ontspannende activiteiten.

Vast bedrag

Uit de resultaten van het vragenlijstonderzoek blijkt een duidelijke voorkeur van naasten en nabestaanden voor een wijze van vaststelling van het bedrag voor vergoeding van affectieschade die rekening houdt met hun individuele omstandigheden, boven een systeem met een vast bedrag. Dit ondanks dat deze mogelijkheid in de vragenlijst nadrukkelijk was gekoppeld aan het nadeel van lastige discussie over de hoogte van het bedrag en een langduriger afwikkeling.

De drie vormen van vaststelling waarover respondenten werden bevraagd waren een *vast* bedrag zoals voorgenomen in het kader van het wetsvoorstel, een *variabel* bedrag waarvan de hoogte per individueel geval wordt vastgesteld, en een zogenaamd *genormeerd* bedrag: een tussenvorm waarbij voor de hoogte van het bedrag wordt aangesloten bij een tabel met relatie- en letselcategorieën. Op de vraag welke wijze van vaststelling het meest zou hebben bijgedragen aan de eigen verwerking, koos 36% van de respondenten voor een variabel bedrag, 28% voor een genormeerd bedrag en slechts 16% voor een vast bedrag. 20% antwoordde met 'geen mening'. Dit komt tot uitdrukking in Figuur 5 uit paragraaf 2.3, die hier opnieuw wordt weergegeven.

Figuur 5. Antwoorden op de vraag welke vorm (vast, variabel of genormeerd) het meest zou hebben bijgedragen aan de eigen verwerking, in percentages (n=463)

Respondenten gaven voorts in grote meerderheid aan het belangrijker te vinden dat rekening wordt gehouden met hun individuele omstandigheden bij de vaststelling van het bedrag voor vergoeding van affectieschade, ook al leidt dit tot lastige discussies en een langduriger afwikkeling. Er bleken op deze punten geen significante verschillen tussen naasten en nabestaanden.

Uit deze resultaten volgt dat het voornemen van de wetgever om te werken met één vaste vergoeding voor alle gevallen, niet aansluit bij de voorkeuren van de meeste naasten en nabestaanden.

Andere uitkomsten van het onderzoek geven echter aanleiding tot de volgende kanttekening.

De gedachte achter een vast bedrag is kort gezegd dat een gedifferentieerd stelsel naasten en nabestaanden dwingt tot het doorlopen van een emotioneel belastend schaderegelingsproces. Waar het hen vooral gaat om erkenning en genoegdoening, en het geleden verlies zich hoe dan ook slecht leent om in een geldbedrag uit te drukken, zijn zij het meest gebaat bij een kort en duidelijk traject.

Deze veronderstelling vindt als zodanig ook duidelijk steun in de resultaten van het onderzoek. Respondenten gaven aan dat lastige discussies over de hoogte van het bedrag hun verwerking zouden hebben belemmerd. En in de bij onderzoeksvraag 2 behorende persoonlijke top drie van belangrijkste aspecten voor de verwerking, scoorde de soepele/vlotte afwikkeling van de financiële schade het hoogst van allemaal. Voorts bleek uit de interviews met Belgische nabestaanden en naasten dat het plakken van een geldbedrag op het betreffende immateriële verlies zeer moeilijk wordt gevonden, en dat het zeer onaangenaam werd gevonden om over het recht op morele schadevergoeding als zodanig of over de hoogte ervan te moeten discussiëren.

4. Conclusies

Op grond van deze uitkomsten zou men kunnen veronderstellen dat de voorkeur van de Nederlandse respondenten mede is ingegeven door hun verwachting dat een vast bedrag, vanwege zijn abstracte karakter, naar zijn aard minder erkenning biedt van het door hen individueel ervaren verlies, terwijl deze voorkeur niet wordt gecorrigeerd door daadwerkelijke ervaring met de nadelen van de noodzaak om over de hoogte van het bedrag in debat te gaan. De veronderstelling zou kunnen zijn dat de Belgische geïnterviewden die ervaring wel hebben, en dat dit hun afwijkende opvattingen kan verklaren.¹⁵⁴ Zo bezien is goed denkbaar dat gebrek aan daadwerkelijke ervaring met discussie over de hoogte van een vergoeding voor affectieschade in het eigen individuele geval, de Nederlandse respondenten parten heeft gespeeld.

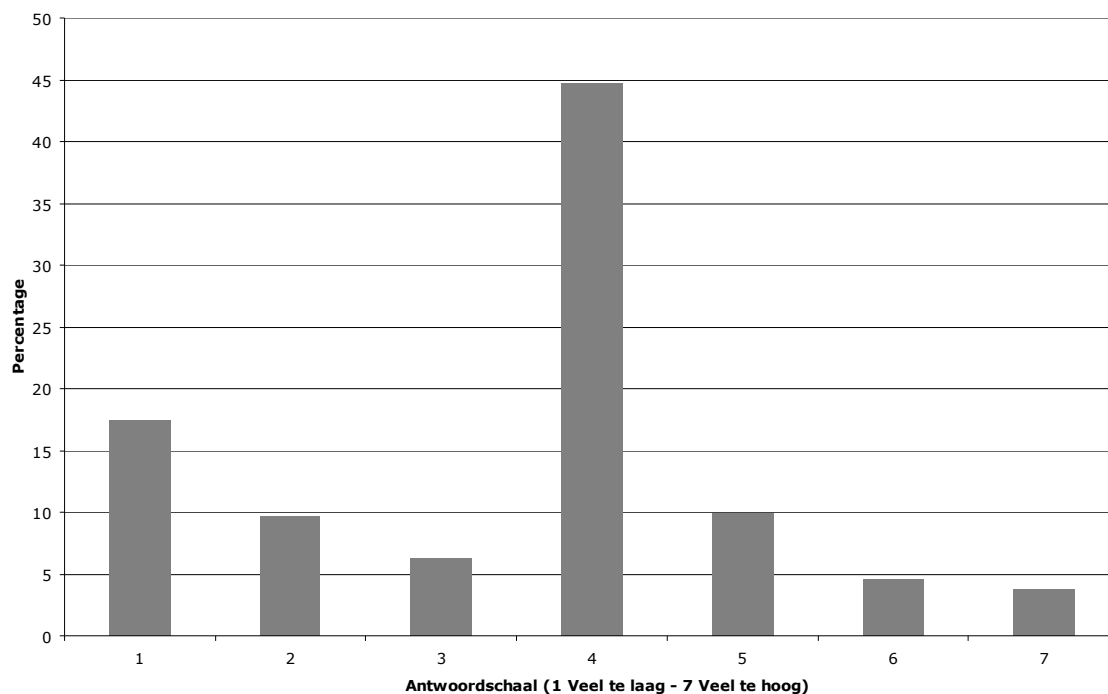
Dit hypothetische element is in de Nederlandse situatie echter onvermijdbaar. Binnen de grenzen van het mogelijke zijn de respondenten nadrukkelijk met de nadelen van variabele vaststellingsvormen geconfronteerd. Met de zojuist gemaakte kanttekening in het achterhoofd, dient de conclusie daarom toch te luiden dat, voorzover dit kan worden nagegaan, het voornemen om te werken met één vaste vergoeding voor alle gevallen niet aansluit bij de voorkeur van de meerderheid van naasten en nabestaanden.

Ten behoeve van eventuele nadere gedachtevorming over de wenselijke modaliteiten van de vergoeding, zal aan het eind van deze bespreking van onderzoeksvraag 3 worden ingegaan op een aantal uitkomsten van het onderzoek dat hierbij van belang zou kunnen zijn.

¹⁵⁴ Deze veronderstelling kan echter niet worden 'bewezen' door het onderzoek in België vanwege de kwalitatieve aard daarvan. Aan de uitkomst van een kwalitatief onderzoek onder veertien geïnterviewden kunnen geen kwantitatieve conclusies worden verbonden. Daarvoor is de mogelijke toevalsfactor veel te groot.

Hoogte van het bedrag

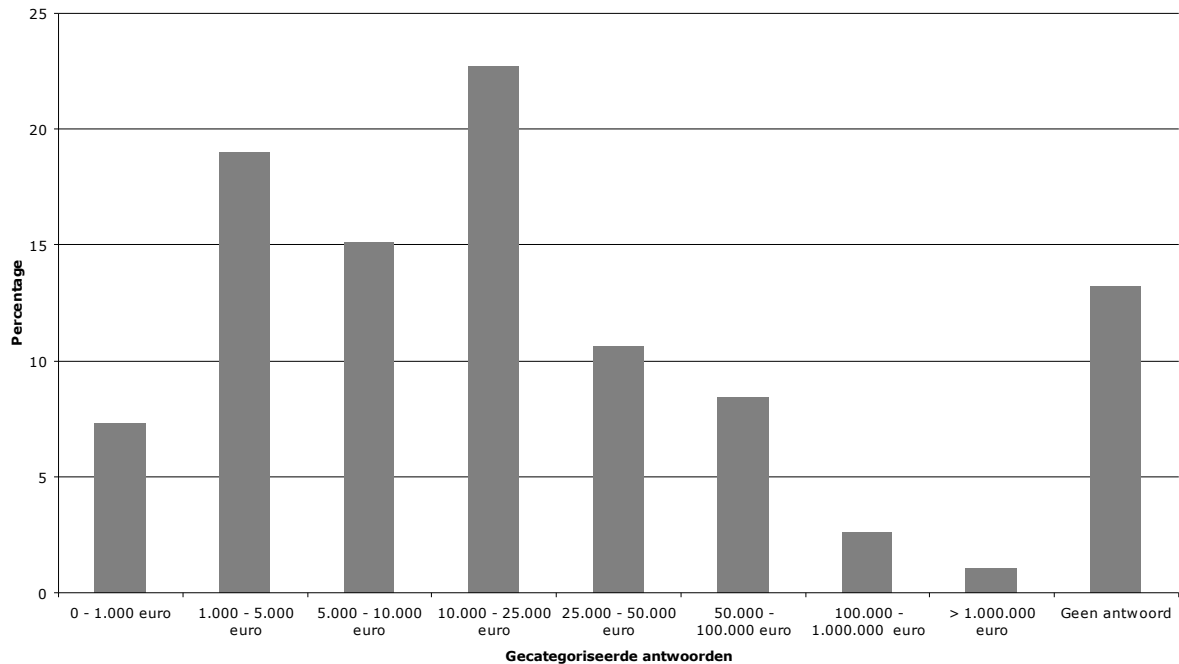
Uit de resultaten van het vragenlijstonderzoek blijkt dat indien sprake is van een vast bedrag, 45% van de respondenten neutraal staat tegenover een hoogte van € 10.000. 28,3% gaf aan het bedrag te laag te vinden en 8,5% te hoog. De uitkomsten worden inzichtelijk gemaakt in Figuur 6 uit paragraaf 2.3, die hier opnieuw wordt weergegeven.

Figuur 6. Antwoorden op de vraag 'Als gekozen wordt voor een vaste vergoeding, wat vindt u dan van € 10.000?' in percentages, n=463

Op grond van dit resultaat zou men kunnen concluderen dat het voorgenomen bedrag van € 10.000 zo gek nog niet is. Daar zou tegen kunnen worden ingebracht dat, omdat het nu eenmaal heel moeilijk is om een bedrag op het geleden immateriële verlies te plakken, de respons wel eens vergelijkbaar had kunnen uitvallen indien was gevraagd wat men vond van een bedrag van bijvoorbeeld € 20.000. Dat kan inderdaad niet worden uitgesloten. Deze kanttekening vindt in beperkte mate steun in de beantwoording van de open vraag naar een passend bedrag. De beantwoording van deze open vraag blijkt het meest inzichtelijk uit Figuur 7 uit paragraaf 2.3, die hier opnieuw wordt weergegeven.

4. Conclusies

Figuur 7. Antwoorden totale groep respondenten op open vraag naar passend bedrag (gecategoriseerd) (n=463)

Deze resultaten komen erop neer dat 41,5% van de respondenten een bedrag tot en met € 10.000 invulde (de eerste drie staven van Figuur 7 bij elkaar opgeteld) en 64,1% een bedrag tot en met € 25.000 (staven 1 t/m 4 cumulatief). 10,8% van de respondenten vulde een bedrag van precies € 10.000 in en 13,2% van de respondenten koos ervoor geen antwoord in te vullen. Hieruit volgt dat een bedrag van € 10.000 door een aanzienlijk deel van de respondenten in elk geval als niet te laag wordt ingeschat. De grootste categorie, 22,6 % van de respondenten, gaf weliswaar aan de voorkeur te geven aan een bedrag van meer dan € 10.000 tot € 25.000, maar daar staat ruim 30% tegenover die lager uitkwam dan € 10.000.

Deze resultaten in onderling verband beschouwd lijken de conclusie te kunnen dragen dat, in het licht van de omstandigheid dat het geleden immaterieel nadeel zich nu eenmaal slecht leent om in een geldbedrag uit te drukken, de voorgenomen hoogte van € 10.000 door een meerderheid in ieder geval niet als ongepast zal worden opgevat, al liggen de eigen voorkeuren gemiddeld wel wat hoger (zie hierna). Het moge zo zijn dat een hoger bedrag ook aanvaardbaar was gevonden, misschien zelfs in iets meerdere mate, maar dit diskwalificeert het voorgestelde bedrag van € 10.000 niet. Dit althans voor wat betreft de categorie naasten.

Voor nabestaanden lijkt dit enigszins anders te liggen. Bij deze onderzoeksvraag bleek voor het eerst een duidelijk verschil tussen nabestaanden en naasten. Nabestaanden (van slachtoffers die zijn overleden) vonden een vast bedrag van € 10.000 vaker te laag dan naasten (van slachtoffers met ernstig, blijvend letsel). En bij de open vraag naar een passende vergoeding voor de eigen situatie vulden naasten gemiddeld een bedrag tussen € 10.000 en € 25.000 in, en nabestaanden gemiddeld een bedrag tussen € 50.000 en € 100.000.

Uitkomsten van het onderzoek die van belang zouden kunnen zijn bij nadere gedachtevorming over de modaliteiten van de vergoeding voor affectieschade

Zoals bleek luidt de eerste conclusie in het kader van deze onderzoeksvraag dat, voorzover dit kan worden nagegaan, het voornemen om te werken met één vaste vergoeding voor alle gevallen niet aansluit bij de voorkeur van de meerderheid van naasten en nabestaanden. Ten behoeve van eventuele nadere gedachtevorming over de wenselijke modaliteiten van de vergoeding, wordt in het navolgende ingegaan op een aantal uitkomsten van het onderzoek dat bij die gedachtevorming van belang zou kunnen zijn.

In het voorgaande kwam reeds aan de orde dat de resultaten van het onderzoek duidelijk steun bieden voor de opvatting dat er veel aan gelegen is om een systeem te ontwerpen dat een vlotte en eenvoudige afwikkeling van deze bijzondere schadepost mogelijk maakt. In dit verband is tevens relevant dat, zoals nog aan de orde zal komen bij de bespreking van onderzoeksvraag 4, de ideale wijze van aanbieden van een vergoeding van affectieschade inhoudt dat dit relatief snel en los van de eventuele afwikkeling van financiële schade geschiedt.

Beide doeleinden maken het wenselijk dat de hoogte van het bedrag zo veel mogelijk op objectieve wijze en buitengerechtelijk, dat wil zeggen zonder dat de rechter om een uitspraak hoeft te worden gevraagd, kan worden vastgesteld. Dat roept de vraag op hoe dit te verzoenen met de voorkeur van de meerderheid van naasten en nabestaanden dat rekening wordt gehouden met hun individuele omstandigheden.

Dit dilemma zou de aandacht kunnen doen uitgaan naar objectieve factoren die zonder veel discussie kunnen worden vastgesteld, aan de hand waarvan de hoogte van de vergoeding kan worden gevarieerd. Dergelijke factoren zijn wel voorgesteld in de literatuur.¹⁵⁵ Zij zouden relevant kunnen zijn voor eventuele gedachtevorming over een systeem met meer dan één vast bedrag, over een systeem van genormeerde bedragen op basis van diverse variabelen, maar ook indien de gedachten uitgaan naar een volledig variabel bedrag. In dat laatste geval pleegt men in de rechtspraak en bij buitengerechtelijke afwikkeling immers aansluiting te zoeken bij een catalogus van gezichtspunten, waarvoor dezelfde factoren in aanmerking zouden kunnen worden genomen.

In het navolgende wordt van een aantal in de literatuur voorgestelde factoren aangegeven in hoeverre daarvoor steun kan worden gevonden in de resultaten van dit onderzoek.

1. Een eerste onderscheid dat is voorgesteld is dat tussen (a) het geval dat het slachtoffer is overleden (nabestaanden) dan wel (b) ernstig letsel heeft opgelopen (naasten). Het toekennen van een hoger bedrag aan nabestaanden dan aan naasten wordt, zoals hierboven werd uiteengezet, ondersteund door de onderzoeksresultaten. Nabestaanden vonden een vast bedrag van € 10.000 significant vaker te laag dan naasten, en op de open vraag naar een passende vergoeding vulden zij gemiddeld hogere bedragen in.
2. Een tweede onderscheid is wel gemaakt binnen de categorie ernstig letsel. Hier is voorgesteld te onderscheiden tussen (a) het geval dat het slachtoffer hulpbehoevend is en naasten in verband daarmee opofferingen moeten doen om het slachtoffer te verzorgen, dan wel (b) het geval dat het slachtoffer niet hulpbehoevend is. Dit onderscheid wordt niet ondersteund door de onderzoeksresultaten. Zoals nog aan de orde zal komen bij de bespreking van de resultaten met betrekking tot onderzoeksvraag 5, bleek een grotere impact van het letsel wel gepaard te gaan met een grotere behoefte aan vergoeding van affectieschade, en een grotere verwachte bijdrage aan de verwerking. Maar deze factor vertaalde zich er niet in dat het vaste bedrag van € 10.000 significant vaker te laag werd gevonden, noch in het noemen van significant andere bedragen bij de open vraag naar een passend bedrag.

¹⁵⁵ De meest uitvoerige opsomming geven Van en Reijnen 2002.

4. Conclusies

3. Dan is een onderscheid voorgesteld tussen drie verschillende categorieën affectieve relaties: (a) ouders wiens kind is overleden of gewond geraakt,¹⁵⁶ (b) partners wiens partner is overleden of gewond geraakt, en (c) overige affectieve relaties, zoals tussen broers en zussen.¹⁵⁷ Voor wat betreft de categorie naasten wordt het voorgestelde onderscheid tussen ouders, partners en andere affectieve relaties niet ondersteund door de onderzoeksresultaten. Er zijn geen significante groepsverschillen gevonden tussen relatiecategorieën. Het is niet uitgesloten dat deze verschillen voor nabestaanden wél relevant zijn. Maar dit kon niet worden onderzocht, omdat de groep nabestaanden te klein was om dit statistisch te kunnen toetsen.
4. Voorts is relevant geacht de leeftijd van het slachtoffer, met name het onderscheid tussen een kind of iemand die zich in de kracht van zijn leven bevond, en iemand die het grootste deel van zijn leven reeds achter zich had. Hierover bieden de onderzoeksresultaten geen uitsluitsel. Dit onderscheid kwam slechts indirect aan de orde, namelijk in de vorm van relatiecategorieën (althans bij naasten), en daar gaf het zoals gezegd geen significante verschillen.
5. En tenslotte heeft men voorgesteld relevant te laten zijn de mate van verwijt die de verantwoordelijke persoon valt te maken. Dit onderscheid wordt niet ondersteund door de onderzoeksresultaten. Het beeld is hier vergelijkbaar met dat bij de factor hulpbehoefte. Zoals nog aan de orde zal komen bij de bespreking van de resultaten met betrekking tot onderzoeksvraag 5, bleek een grotere mate van verwijt wel gepaard te gaan met een grotere behoefte aan vergoeding van affectieschade, en een grotere verwachte bijdrage aan de verwerking. Maar deze factor vertaalde zich er niet in dat het vaste bedrag van € 10.000 significant vaker te laag werd gevonden, noch in het noemen van significant andere bedragen bij de open vraag naar een passend bedrag. Overigens zou deze factor ook aanzienlijk moeilijker te objectiveren zijn dan de andere voorgestelde factoren.

¹⁵⁶ Het omgekeerde geval wordt door Van en Reijnen ondergebracht bij categorie c.

¹⁵⁷ In verband met vergelijkbaarheid van de ernst van het verlies leidt het onderscheid tussen de categorieën a en b in het voorstel van Van en Reijnen niet tot een verschil in hoogte van het bedrag.

Onderzoeksvraag 4

4. *Welke aspecten zijn van belang bij de daadwerkelijke uitkering van de vergoeding, uitgaande van de bevrediging van immateriële behoeften? (manier en moment van aanbieden)?*

De conclusie met betrekking tot deze onderzoeksvraag luidt dat een vergoeding voor affectieschade haar doel voorbij schiet indien zij niet op een doordachte wijze wordt aangeboden. In dit verband bieden de uitkomsten van het onderzoek steun voor de volgende aanbevelingen:

- Om de doelstelling van de vergoeding van affectieschade veilig te stellen dient zij plaats te vinden in een context van zorgvuldige communicatie met de gerechtigden.
- Trefwoorden daarbij zijn een persoonlijke toonzetting waaruit medeleven blijkt, dat betreurt wordt dat er een fout is gemaakt/misdrijf is begaan, en het besef dat het om een schadepost gaat met een bijzonder karakter.
- Voorts zou tot uitdrukking moeten worden gebracht dat de vergoeding slechts een symbolisch karakter heeft omdat zij nu eenmaal geen echte compensatie kan bieden voor het geleden immateriële nadeel.
- Schriftelijke communicatie lijkt hiervoor in het algemeen voldoende te zijn, maar afhankelijk van de situatie kan een en ander ook door middel van een huisbezoek.
- Een brief van degene die persoonlijk verantwoordelijk is voor het ontstaan van de schade wordt in het algemeen positief gewaardeerd, een huisbezoek echter niet. Naast en nabestaanden van slachtoffers van een geweldsmisdrijf stellen echter ook een brief van de dader niet op prijs.
- Aanbieding van de vergoeding dient plaats te vinden binnen een specifiek daarvoor te definiëren periode vanaf de datum van het ongeval.
- De afwikkeling van affectieschade dient bij voorkeur plaats te vinden in een apart traject, los van de eventuele afwikkeling van financiële schade.

Reeds bij de Terreinverkenning was gebleken dat de wijze waarop de aanbieding van de vergoeding voor affectieschade vorm krijgt, van groot belang is. Deze bevinding wordt bevestigd door de resultaten van zowel het vragenlijstonderzoek als van de interviews in België.

Zoals al aan de orde kwam bij de bespreking van de resultaten met betrekking tot onderzoeksvragen 1 en 2, wordt de vergoeding van affectieschade door de respondenten van het vragenlijstonderzoek meer gezien als een middel tot een doel, dan als een doel op zichzelf. Dat blijkt nog het meest sprekend uit de verwachting van respondenten dat vergoeding van affectieschade eraan zal bijdragen dat behoeften worden vervuld die als zodanig hoger worden aangeslagen dan de behoefte aan vergoeding van affectieschade zelf (onderzoeksvraag 2). Zoals gezegd sluit dit goed aan bij de doelstelling van het wetsvoorstel affectieschade, dat in de eerste plaats beoogt erkenning en genoegdoening te verschaffen. Compensatie staat op de achtergrond.

Voor de mate waarin deze doelstelling gerealiseerd kan worden blijken de modaliteiten van de aanbieding van de vergoeding cruciaal. De uitkomsten van de Belgische interviews laten zien hoe pijnlijk een strikt zakelijke afhandeling voor de betrokkenen is. Men heeft behoefte aan een persoonlijke manier van aanbieden met een toonzetting waaruit medeleven blijkt, en dat men zich bewust is dat het hier om een mens gaat en niet om een geval van blikshade.

Een ondoordachte manier van aanbieden blijkt ernstig afbreuk te kunnen doen aan het effect van de vergoeding, en daarmee aan de doelstellingen van het wetsvoorstel affectieschade. Het is van groot belang dat op dit punt zorgvuldig wordt gehandeld door de betalende partij.

4. Conclusies

In het kader van onderzoeksvraag 4 werden respondenten in het vragenlijstonderzoek ondervraagd over verschillende modaliteiten bij het aanbieden van een vergoeding van affectieschade.

Positief werden onder andere gewaardeerd:

- een persoonlijke brief van de verzekeraar van de verantwoordelijke persoon/dader, waaruit medeleven spreekt;
- dat in een brief wordt aangegeven dat smartengeld een symbolisch karakter heeft omdat het geen echte compensatie kan bieden voor de gevolgen van het ongeval;
- een brief van de verantwoordelijke persoon zelf. Naasten en nabestaanden van slachtoffers van een geweldsmisdrijf stellen een brief van de dader echter niet op prijs.

En negatief werden gewaardeerd:

- dat het bedrag voor affectieschade zonder begeleidende brief of bezoek zou worden gestort;
- dat de voor het ongeval verantwoordelijke persoon of dader op bezoek komt;
- dat zij in een brief suggesties ontvangen over de manier waarop de vergoeding van affectieschade zou kunnen worden besteed (om het symbolische karakter van de vergoeding te benadrukken).

Daarnaast verdient het aanbeveling in een schriftelijke aanbiedingsbrief tevens op te nemen dat erkend en betreurd wordt dat door de verantwoordelijke persoon een fout is gemaakt.¹⁵⁸ Dit in verband met de onderzoeksresultaten dat naasten en nabestaanden erkenning van de fout erg belangrijk vonden voor hun verwerking¹⁵⁹ en de vergoeding voor affectieschade door hen onder meer werd opgevat als erkenning van de fout door de verantwoordelijke partij.¹⁶⁰ Op grond van recent buitenlands empirisch onderzoek kan worden verwacht dat ook mededelingen van deze strekking afkomstig van de verzekeraar effectief zullen zijn.¹⁶¹

Uit de interviews in België bleek voorts dat het afbreuk kan doen aan de betekenis van de vergoeding wanneer deze tegelijkertijd wordt afgewikkeld met de vergoeding van financiële schade. Zo bleek het smartengeld voor naasten/nabestaanden soms te zijn opgenomen in een totaalvoorstel voor afwikkeling van alle schadeposten en ook mee te lopen in schikkingsonderhandelingen. Niet alleen ontbreekt in dergelijke gevallen een specifiek getoonzette presentatie, ook kan het gevaar bestaan dat de hoogte van het betreffende bedrag in de schikkingsonderhandelingen bedoeld of onbedoeld het karakter van wisselgeld krijgt. Ook bleek dat de gecombineerde vaststelling en uitkering kan leiden tot verwarring van vergoeding van materiële en immateriële schade.

Op grond hiervan verdient het aanbeveling om de afwikkeling van affectieschade plaats te laten vinden in een apart traject, dus los van de eventuele afwikkeling van financiële schade.¹⁶² Dat

¹⁵⁸ Recent empirisch onderzoek wijst erop dat het voor herstel van primaire slachtoffers relatief nog belangrijker is dat een normschender zijn fout erkent dan dat de normschender medeleven uit voor de gevolgen voor het slachtoffer (Shnabel & Nadler, 2008).

¹⁵⁹ Zie Tabel 6 in par. 2.3.

¹⁶⁰ Zie Tabel 5 in par. 2.3.

¹⁶¹ Okimoto & Tyler, 2007. Dit onderzoek laat zien dat het ook helpt als in een aanbiedingsbrief een 'groepsvertegenwoordiger' – in plaats van de normschender zelf – erkent dat er een fout is gemaakt en wordt aangegeven dat die fout betreurd wordt. Als de groepsvertegenwoordiger alleen schadevergoeding aanbood zonder deze vorm van zorg voor de relatie met het slachtoffer, leidde dit er niet toe dat slachtoffers hun relatie met de normschender positiever beoordeelden, terwijl de combinatie wel tot positievere beoordelingen leidde. Het ging bij dit onderzoek overigens om de vergoeding van financiële schade aan primaire slachtoffers (dus niet aan naasten en nabestaanden).

¹⁶² Met 'apart traject' wordt bedoeld een traject met een eigen regie. Er hoeven dus geen dubbele kosten te worden gemaakt. Waar het om gaat is dat de afwikkeling van affectieschade in de communicatie met de gerechtigden niet

voorkomt verwarring met eventuele andere schadeposten, biedt het meest de gelegenheid voor een specifiek getoonzette presentatie, en benadrukt dat het hier om een schadepost gaat van een andere orde dan de financiële schade.

In dit verband is ook het moment van aanbieden van belang. De interviews in België laten zien dat zowel een zeer snelle als een erg trage afwikkeling aanstootgevend wordt gevonden. Dat enkele Belgische geïnterviewden een zeer snelle uitkering niet passend vonden kan echter ook zijn beïnvloed doordat bij de aanbieding het bijzondere karakter van de vergoeding niet tot uitdrukking werd gebracht. Maar een zorgvuldige timing lijkt hoe dan ook erg belangrijk. Ook in dit opzicht verdient het aanbeveling om de afwikkeling van affectieschade in een apart traject te laten plaatsvinden. Om te bevorderen dat het beoogde effect van erkenning en genoegdoening daadwerkelijk wordt bewerkstelligd, zal affectieschade sneller moeten worden afgewikkeld dan doorgaans het geval is met betrekking tot financiële schade door ernstig en blijvend letsel. Die snelheid lijkt ook haalbaar. Voor de begroting van arbeidsvermogensschade bijvoorbeeld, moet worden vastgesteld wat het resterende verdienvermogen van het slachtoffer is, waarvoor veelal de zogenaamde medische eindtoestand moet worden afgewacht, alsmede het resultaat van eventuele reïntegratie inspanningen. Voor het vergoeden van affectieschade hoeven in principe geen nadere ontwikkelingen te worden afgewacht. Mits de hoogte van de vergoeding op eenvoudige wijze en zonder veel discussie kan worden vastgesteld (zie in dit verband de bespreking van onderzoeksvraag 3), moet het mogelijk zijn om deze afwikkeling (veel) sneller te laten plaatsvinden dan de afwikkeling van letselschade.

Gedetailleerder dan hierboven aangegeven is de vraag naar het juiste aanbiedingsmoment in dit onderzoek niet onderzocht. De Nederlandse respondenten hadden er geen ervaring mee, en het aantal Belgische geïnterviewden is te klein om algemeen geldende uitspraken te doen. Voor de bepaling van de periode waarbinnen de aanbieding idealiter plaats zou moeten vinden, zouden aanknopingspunten kunnen worden gezocht in de algemene wetenschappelijke literatuur over rouwverwerking. Uiteraard dient ook te worden nagegaan in hoeverre er zich voor het domein van de personenschade specifieke omstandigheden kunnen voordoen die voor de timing van het aanbiedingsmoment van belang zijn.

Samenvattend bieden de resultaten van het onderzoek steun voor de volgende aanbevelingen:

- Om de doelstelling van de vergoeding van affectieschade veilig te stellen dient zij plaats te vinden in een context van zorgvuldige communicatie met de gerechtigden.
- Trefwoorden daarbij zijn een persoonlijke toonzetting waaruit medeleven blijkt, dat betreurt wordt dat er een fout is gemaakt/misdrijf is begaan, en het besef dat het om een schadepost gaat met een bijzonder karakter.
- Voorts zou tot uitdrukking moeten worden gebracht dat de vergoeding slechts een symbolisch karakter heeft omdat zij nu eenmaal geen echte compensatie kan bieden voor het geleden immateriële nadeel.
- Schriftelijke communicatie lijkt hiervoor in het algemeen geschikt te zijn, maar afhankelijk van de situatie kan een en ander ook door middel van een huisbezoek.
- Een brief van degene die verantwoordelijk is voor het ontstaan van de schade wordt in het algemeen positief gewaardeerd, een huisbezoek echter niet. Naast en nabestaanden van slachtoffers van een geweldsmisdrijf stellen echter ook een brief van de dader niet op prijs.
- Aanbieding van de vergoeding dient plaats te vinden binnen een specifiek daarvoor te definiëren tijdsperiode.

wordt samengevoegd met de afwikkeling van de schade van het primaire slachtoffer (bij naasten) en van eventuele financiële schade wegens het derven van levensonderhoud (bij nabestaanden). Het voeren van een afzonderlijke regie over de afwikkeling van affectieschade lijkt alleen dan minder dringend, wanneer naast affectieschade de enige andere schadepost die moet worden afgewikkeld, de begrafeniskosten zijn van een overleden slachtoffer.

4. Conclusies

- De afwikkeling van affectieschade dient bij voorkeur plaats te vinden in een apart traject, los van de eventuele afwikkeling van financiële schade.

De conclusie met betrekking tot deze onderzoeksvraag luidt dat een vergoeding voor affectieschade zijn doel voorbij schiet indien zij niet op een doordachte wijze wordt aangeboden. In het kader van het streven om een doordachte wijze van aanbidding veilig te stellen, zouden de gedachten onder meer kunnen uitgaan naar het opnemen in de wettelijke regeling van een zorgplicht met deze strekking, en/of het opstellen van een protocol in samenspraak met of door vertegenwoordigers van de betrokken partijen.

Onderzoeksvraag 5

5. In hoeverre hangen de belangrijkste uitkomsten samen met:

- persoonlijke kenmerken (demografische variabelen waaronder financiële positie);
- kenmerken van de relatie met het slachtoffer;
- kenmerken gebeurtenis (bijv. ongevals categorie, mate van verwijt);
- de tijd die sinds de gebeurtenis verlopen is?

De uitkomsten van het onderzoek komen kort gezegd op het volgende neer:

Met betrekking tot de demografische kenmerken:

Er werden géén significante effecten van inkomenspositie en van geslacht gevonden op de behoefte aan vergoeding van affectieschade, de verwachte bijdrage van de vergoeding van affectieschade aan de verwerking, noch op de beantwoording van de vragen over de hoogte van de vergoeding. Naarmate respondenten lager opgeleid waren, bleek de behoefte aan vergoeding van affectieschade en de verwachte bijdrage daarvan aan de verwerking iets groter. Ook werden de zwakke effecten gevonden dat naarmate respondenten ouder waren, de verwachte bijdrage van de vergoeding van affectieschade aan de verwerking hoger was, en een bedrag van € 10.000 vaker te laag werd gevonden.

Overige verklarende variabelen:

Binnen de groep naasten werden geen significante groepsverschillen gevonden tussen relatiecategoriegén (slachtoffer was kind, partner, ouder van respondent) noch tussen ongevals categorieén (verkeer, arbeid, medisch, geweld) op de belangrijkste uitkomstmaten. Voor nabestaanden kon dit niet worden onderzocht, omdat de groep nabestaanden te klein was om dit onderscheid te kunnen maken. Zowel voor naasten als voor nabestaanden bleek een sterker verwijt aan de verantwoordelijke persoon/dader gepaard te gaan met een grotere behoefte aan vergoeding van affectieschade en een grotere verwachte bijdrage daarvan aan de verwerking. Voor naasten bleek daarnaast dat een grotere impact van het letsel op het functioneren van het slachtoffer gepaard ging met een grotere behoefte aan vergoeding van affectieschade en een grotere verwachte bijdrage daarvan aan de verwerking. Voor de overige verklarende variabelen (tijdsverloop sinds het ongeval, aantal zorguren door naaste, omvang financiële schade, hechtheid relatie ten tijde van het ongeval) werden geen significante effecten gevonden.

Met betrekking tot de zogenaamde demografische variabelen (geslacht, leeftijd, opleiding en inkomen) komen de resultaten van het vragenlijstonderzoek op het volgende neer. Er werden géén significante effecten van inkomenspositie en geslacht gevonden op de behoefte aan vergoeding van affectieschade, de verwachte bijdrage van vergoeding van affectieschade aan de verwerking, noch op de beantwoording van de vragen over de hoogte van de vergoeding. Wel werden enkele effecten gevonden van opleidingsniveau en leeftijd: lager opgeleide respondenten hadden meer behoefte aan vergoeding van affectieschade en een hogere verwachte bijdrage van vergoeding van affectieschade aan de verwerking (dit effect deed zich voor onafhankelijk van inkomen). En oudere respondenten hadden een iets grotere behoefte aan de vergoeding van affectieschade en gaven iets vaker aan dat een bedrag van € 10.000 te laag was dan jongere respondenten.

Voorts werden er géén significante groepsverschillen gevonden tussen relatiecategoriegén (slachtoffer was kind, partner, ouder van respondent), noch tussen ongevals categorieén (verkeer, arbeid, medisch, geweld) voor wat betreft de behoefte aan vergoeding van affectieschade, de verwachte bijdrage van vergoeding van affectieschade aan de verwerking, en wat men vond van het bedrag van € 10.000. Dit kon echter alleen voor de groep naasten en niet voor de groep

4. Conclusies

nabestaanden worden onderzocht, omdat de groep nabestaanden te klein was om deze verschillen statistisch te kunnen toetsen.

Zoals reeds werd vermeld bij de bespreking van onderzoeksvraag 3, bleek zowel voor naasten als voor nabestaanden een sterker verwijt aan de verantwoordelijke persoon/dader gepaard te gaan met een grotere behoefte aan vergoeding van affectieschade en een grotere verwachte bijdrage van vergoeding van affectieschade aan de verwerking. Voorts bleek voor naasten dat een grotere impact van het letsel (op het functioneren van het slachtoffer, de relatie naaste-slachtoffer en de zorg door de naaste), gepaard ging met een grotere behoefte aan vergoeding van affectieschade en een grotere verwachte bijdrage van vergoeding van affectieschade aan de verwerking. In al deze gevallen vertaalden de gevonden verschillen zich echter niet een significant onderscheid in de beantwoording van de vragen over de hoogte van de vergoeding. Voor de overige variabelen (tijdsverloop sinds het ongeval, aantal zorguren door naaste, financiële schade, hechtheid relatie ten tijde van het ongeval) werden geen significante effecten gevonden.

Op de lichte effecten van opleidingsniveau en leeftijd na, bleken van alle onderzochte variabelen dus alleen de ernst van het letsel (bij naasten) en de mate van het verwijt aan de verantwoordelijke persoon (bij naasten én nabestaanden) van invloed te zijn op de behoefte aan vergoeding van affectieschade en de verwachte bijdrage daarvan aan de verwerking.

Bijlage 1

Geraadpleegde literatuur

- Amick-McMullan, A. e.a. (1989). Family survivors of homicide victims: theoretical perspectives and an exploratory study. *Journal of Traumatic Stress*, 2, p.21-35.
- Beke, B.M.W.A. e.a. (2001). *Geweld verteld. Daders, slachtoffers en getuigen over 'geweld op straat'*. Den Haag: Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum. Onderzoeksnotities 2001/7.
- Ten Boom, A. & Kuijpers, K. (2008). *Behoefte van slachtoffers van delicten. Een systematische literatuurstudie naar behoeften zoals door slachtoffers zelf gewit*. Den Haag: WODC/Boom Juridische uitgevers. O&B 262.
- Cozijn, C. (1988). *Schadevergoeding door het Schadefonds of door de dader: het oordeel van het slachtoffer*. 's-Gravenhage: WODC/SDU uitgeverij.
- Goodrum, S. (2007). Victims' rights, victims' expectations, and law enforcement workers' constraints in cases of murder. *Law & Social Inquiry*, 32, p.725-757.
- Eykman, L.G. (1981). Smart en geld, *WPNR* 5572, 461-465.
- Hartlief, T. (2003). Affectieschade: vergoeden of erkennen? De rol van het vermogensrecht bij het verwerken van het leed van naasten, *NTBR* 2003, p. 72-82.
- Huver, R.M.E, Van Wees, K.A.P.C., Akkermans, A.J., Elbers, N.A. (2007). *Slachtoffers en aansprakelijkheid. Een onderzoek naar behoeften, verwachtingen en ervaringen van slachtoffers en hun naasten met betrekking tot het civiele aansprakelijkheidsrecht*. Deel I Terreinverkenning. Amsterdam: VU (in opdracht van het WODC).
- Johnson, B.R., Onwuegbuzie, A.J., & Turner, L.A. (2007). Towards a definition of mixed methods research. *Journal of Mixed Methods Research*, 1, p. 115.
- Lindenbergh, S.D. (1998). *Smartengeld* (diss. Leiden), Deventer: Kluwer, 1998.
- Lindenbergh, S.D. (2005). Wetsvoorstel affectieschade kan veel simpeler, *NJB* 2005, p. 841-843.
- Murphy, E., Dingwall, R., Greatbatch, D., Parker, S., & Watson, P. (1998). Qualitative research methods on health technology assessment: A review of the literature. *Health Technology Assessment*, 2, p. 105.
- Okimoto, T. G., & Tyler, T. R. (2007). Is compensation enough? Relational concerns in responding to unintended inequity. *Group Processes & Intergroup Relations*, 10, 399-420.
- Du Perron, C.E. (2003), Het opstandige slachtoffer, genoegdoening in het civiele recht. In: *Het opstandig slachtoffer*, Pre-advies Nederlandse Juristen-Vereeniging. Deventer: Kluwer, 2003, p. 105-161.
- Riches, G. & Dawson, P. (1998). Spoiled memories: problems of grief resolution in families bereaved through murder. *Mortality*, 3, p.143-159.

Rock, P. (1998). Murderers, victims and 'survivors'. The social construction of deviance. *The British Journal of Criminology*, 38(2), 185-200.

Schoubroeck, C. van (2004), Affecetieschade en shockschade: Belgische reglementering en praktijk, *Verkeersrecht* 2004, p. 102-107.

Shnabel, N., & Nadler, A. (2008). A needs-based model of reconciliation: Satisfying the differential emotional needs of victim and perpetrator as a key to promoting reconciliation. *Journal of Personality and Social Psychology*, 94, 116-132.

Van A.J. en Reijnen, F.B. (2002), De begroting van affectieschade, *Verkeersrecht*, 2002, p. 37-41.

Verheij, A.J. (2002). *Vergoeding van immateriële schade wegens aantasting in de persoon*, Nijmegen: Ars Aequi Libri, 2002.

Verheij, A. J. (2005). Onevenwichtig schadevergoedingsrecht m.b.t. de positie van derden, Oproep aan de minister van Justitie voor een meer systematische en empirisch onderbouwde aanpak, *Verkeersrecht*, 2005, p. 205-211.

Weterings, W.C.T. (1999). *Vergoeding van letselschade en transactiekosten: een kwalitatieve en kwantitatieve analyse*, Deventer: Tjeenk Willink, 1999.

Wingerden, S. van e.a. (2007). *De praktijk van schadevergoeding voor slachtoffers van misdrijven*. Den Haag: Boom Juridische uitgevers (in opdracht van het WODC).

Wortman, C.B. e.a. (1997). Coming to terms with the sudden, traumatic death of a spouse or child. In: Davis, Lurigio & Skogan (eds.), *Victims of crime*. Thousand Oaks: Sage, p.108-133.

Bijlage 2

Beschrijving screening en alle steekproeven voor het vragenlijstonderzoek

Screening

Alle huishoudens uit het TNS NIPO panel werden aangeschreven via een hoofd van het huishouden. Aan 48.382 personen van 18 jaar en ouder uit het TNS NIPO panel werd het screeningsinstrument (zie par. 2.2.2) voorgelegd. Van de aangeschrevenen vulden 47.073 personen het screeningsinstrument in. Hiervan werden 495 personen geselecteerd die (op basis van hun antwoorden op het screeningsinstrument) binnen de kring van gerechtigden onder het wetsvoorstel zouden vallen (1,05 % van de personen die het screeningsinstrument invulden). Deze 495 personen selecteerden als het ware zichzelf voor het vragenlijstonderzoek. Gekozen werd voor ongevallen/misdrijven die plaatsvonden tussen 1 januari 1990 en 31 december 2006. De opbouw van deze groep blijkt uit Tabel 1.

Tabel 1. Personen die op basis van hun antwoorden op het Screeningsinstrument tot de doelgroep behoorden

Soort ongeval	Aantal naasten	Aantal nabestaanden
Verkeersongeval	315	12
Arbeidsongeval	74	4
Medische fout	43	8
Geweldsmisdrijf	37	2
Totaal	469	26

Bron TNS NIPO, 2008

In de onderzoeksopzet was gekozen voor een disproportioneel stratificatie-ontwerp. Beoogd was voor elk type ongeval (verkeersongeval, arbeidsongeval, medische fout) een groep naasten en nabestaanden te onderscheiden. Hierbij ging het om zes cellen van elk 50 personen. Na uitbreiding van het onderzoek met geweldsmisdrijven, werd afgesproken hieraan nog eens twee cellen van elk 50 personen toe te voegen. Na de tegenvallende screeningsuitkomsten werd de onderzoeksopzet zodanig bijgesteld dat werd gestreefd naar één cel van 50 nabestaanden (zonder onderscheid te kunnen maken naar ongevals categorie).

De in Tabel 1 genoemde 495 personen die op grond van hun antwoorden op het screeningsinstrument tot de doelgroep behoorden, werden aangeschreven voor het invullen van de vragenlijst (eerste steekproef). Daarnaast werd besloten tot het aanschrijven van de meerderjarige gezinsleden van deze personen (tweede steekproef). Deze twee steekproeven leverden nog te weinig nabestaanden en naasten van slachtoffers van medische fouten op. Daarom werd een derde steekproef uit het TNS NIPO panel getrokken en werden ook via andere kanalen nabestaanden van overleden slachtoffers geworven. Alle steekproeven worden hieronder meer gedetailleerd beschreven. Daarbij worden eerst de TNS NIPO steekproeven en daarna de steekproeven via alternatieve kanalen besproken.

TNS NIPO respondenten

De Respondenten uit het TNS NIPO panel werden via verschillende steekproeven geworven. Hieronder wordt eerst de werving binnen het TNS NIPO panel van naasten en nabestaanden van

verkeersongevallen, arbeidsongevallen en medische fouten besproken en daarna de werving van naasten en nabestaanden van geweldsmisdrijven via het TNS NIPO panel.

Verkeer, arbeid, medisch

Van de 495 personen die op grond van (hun antwoorden op) het screeningsinstrument tot de doelgroep behoorden, werden in een *eerste steekproef* uit het TNS NIPO panel 281 personen aangeschreven.¹⁶³ De aangeschreven groep bestond uit alle nabestaanden van slachtoffers van verkeersongevallen, alle naasten en nabestaanden van slachtoffers van arbeidsongevallen en medische fouten en 68 naasten van slachtoffers van verkeersongevallen. De respons voor de eerste steekproef bedroeg 94%. Vóór het begin van de vragenlijst werden ter controle het screeningsinstrument herhaald. Uit een groep van 259 personen bleken 139 personen bij de herhaling van het screeningsinstrument zodanig afwijkende antwoorden te geven dat zij niet langer binnen de onderzoeksdoelgroep (potentiële kring van gerechtigden van het wetsvoorstel) vielen. Met name werd bij de herhaling van het screeningsinstrument ingevuld dat er geen derde aansprakelijk was voor het ongeval of dat toch geen sprake was van ernstig, blijvend letsel. Uit Tabel 2 is af te lezen op welke criteria personen die op basis van het screeningsinstrument (eerste filter) tot de leken te horen (doelgroep) bij controle op de doelgroepcriteria (tweede filter) alsnog afvielen.

Tabel 2. Opbouw van de respons van de eerste TNS NIPO steekproef

	Totaal	Naasten	Nabestaanden
Totaal aantal mensen aangeschreven in screening	40.355		
Aantal mensen in doelgroep screening incl. relatiecategorie 'anders'	281		
Aantal mensen aangeschreven in eerste steekproef	281		
Nonrespons	16 (5,6%)		
Onbruikbaar wegens vragenlijst niet ingevuld teruggestuurd	4		
Onbruikbaar wegens 'supersnelle respons'	2		
Tussenstand bruikbaar uit eerste steekproef	259		
Op basis van Screeningsinstrument binnen doelgroep uit eerste steekproef	259		
Bij controle op doelgroepcriteria (tweede filter):			
Slachtoffer geweldsmisdrijf	5		
Er is geen slachtoffer	9		
Geen ernstig en blijvend letsel of overlijden	27		
Niemand anders aansprakelijk	55	44	11
Zelf slachtoffer	2		
Relatie tot slachtoffer 'anders'	35	21	14
Slachtoffer is partner, maar woonden niet samen	2	2	
Slachtoffer is kind, meerderjarig, woonden niet samen	0		
Slachtoffer is kind partner, meerderjarig, woonden niet samen	1		1
Slachtoffer is pleegkind, geen zorg	0		
Slachtoffer is vader, woonden niet samen	2	2	
Slachtoffer is moeder, woonden niet samen	1		1
Slachtoffer is vader partner, woonden niet samen	0		
Slachtoffer is moeder partner, woonden niet samen	0		
Slachtoffer is partner, geen zorg	0		
Slachtoffer is kleinkind, woonden niet samen	0		
In doelgroep eerste steekproef	120		

Bron TNS NIPO, 2007

¹⁶³ Van de 281 aangeschreven personen, behoorden 203 personen tot de potentiële kring van gerechtigden van het wetsvoorstel.

Uit Tabel 3 is af te lezen hoeveel van de in de eerste steekproef aangeschreven personen uiteindelijk tot de doelgroep behoorden en de Vragenlijst hebben ingevuld.

Tabel 3. Respondenten uit de eerste TNS NIPO steekproef binnen doelgroep

Soort ongeval	Aantal naasten	Aantal nabestaanden
Verkeersongeval	40	8
Arbeidsongeval	41	2
Medische fout	20	4
Totaal	101	14

Bron TNS NIPO 2008

Vanwege de tegenvallende screeningsuitkomsten (zie Tabel 1) werd ervoor gekozen om in een *tweede steekproef* ook meerderjarige gezinsleden van de in de eerste steekproef aangeschreven personen te benaderen (voorzover deze gezinsleden deel uitmaakten van het TNS NIPO panel). Deze gezinsleden ontvingen eerst het screeningsinstrument. Als op basis van hun antwoorden hierop bleek dat ze tot de doelgroep voor het onderzoek behoorden, werd ook de vragenlijst aangeboden. In totaal werden 274 meerderjarige gezinsleden aangeschreven, waarvan 238 het screeningsinstrument en eventueel aangeboden vragenlijst invulden (respons 87%). Slechts 34 van deze 238 personen vielen binnen de onderzoeksdoelgroep. In Tabel 4 is opgenomen hoe deze 34 respondenten uit de tweede steekproef (waarvan 5 nabestaanden) zijn verdeeld over ongevals categorieën.

Tabel 4. Respondenten uit de tweede TNS NIPO steekproef binnen doelgroep

Soort ongeval	Aantal naasten	Aantal nabestaanden
Verkeersongeval	13	1
Arbeidsongeval	11	2
Medische fout	5	2
Totaal	29	5

Bron TNS NIPO 2008

Vanwege nog steeds tegenvallende respondentenaantallen uit de eerste en tweede steekproef, werd een *derde steekproef* binnen het TNS NIPO panel uitgezet. Op basis van een kleine belronde onder een aantal personen uit de eerste steekproef dat op basis van hun antwoorden bij de herhaling van het screeningsinstrument alsnog buiten de onderzoeksdoelgroep viel, leek aannemelijk dat de vraag over aansprakelijkheid van een derde niet door alle deelnemers goed werd begrepen.¹⁶⁴

In de derde steekproef werden personen aangeschreven die volgens hun antwoorden op het screeningsinstrument tot de doelgroep behoorden zonder dat rekening werd gehouden met de vraag over aansprakelijkheid (uiteraard werden mensen die al in de eerste steekproef waren aangeschreven buiten beschouwing gelaten). Verder werden gezinsleden van deze mensen aangeschreven. Ook werden de naasten van slachtoffers van verkeersongevallen die niet in de eerste steekproef waren aangeschreven, benaderd in de derde steekproef.

¹⁶⁴ Zo was mogelijk niet duidelijk dat het niet nodig was dat een procedure over aansprakelijkheid was gevoerd.

Bij de derde steekproef werden twee veranderingen doorgevoerd. Ten eerste werd de oorspronkelijke screeningsvraag over aansprakelijkheid van een derde weggelaten. In plaats van de oorspronkelijke screeningsvraag over aansprakelijkheid werd in de vragenlijst een aantal extra vragen opgenomen over de aansprakelijkheid (Bijlage 4¹⁶⁵). Deze vragen werden deels toegespitst op het soort ongeval. Hiermee kon naar meer verschillende feitelijke situaties worden gevraagd waarin een derde aansprakelijk was voor het ongeval. Alleen op de eerste van deze aansprakelijkheidsvragen werd alsnog gescreend.¹⁶⁶ Personen werden tot de doelgroep gerekend (geïnccludeerd) als zij met 'ja' antwoorden op een van de resterende vier aansprakelijkheidsvragen.¹⁶⁷ Een tweede verandering ten opzichte van de gang van zaken in de eerste steekproef was dat voor respondenten die het screeningsinstrument reeds eenmaal hadden ingevuld hun eerder gegeven antwoorden op het screeningsinstrument werden herhaald met het verzoek aan te geven of deze informatie correct was.

In de derde steekproef werden 890 personen aangeschreven, waarvan 639 personen het screeningsinstrument en eventueel aangeboden vragenlijst invulden (respons 72%). Hiervan behoorden 202 personen tot de doelgroep, waaronder 20 nabestaanden. In Tabel 5 is opgenomen hoe deze 202 respondenten zijn verdeeld over de ongevals categorieën.

Tabel 5. Respondenten uit de derde TNS NIPO steekproef binnen doelgroep

Soort ongeval	Aantal naasten	Aantal nabestaanden
Verkeersongeval	185	13
Arbeidsongeval	16	1
Medische fout	17	6
Totaal	184	20

Bron TNS NIPO 2008

Geweld

Naasten en nabestaanden van slachtoffers van geweldsmisdrijven binnen het TNS NIPO panel werden in een afzonderlijke steekproef aangeschreven om een voor naasten en nabestaanden van geweldsmisdrijven aangepaste versie van de vragenlijst te beantwoorden (zie par. 2.2.2. aanpassingen vragenlijst geweldsmisdrijven). Deze steekproef bestond uit personen die het screeningsinstrument eerder hadden ingevuld en op basis van hun antwoorden tot de doelgroep behoorden ($n=67$)¹⁶⁸ en hun meerderjarige gezinsleden ($n=98$). Voor de eerste groep werden voorafgaand aan de vragenlijst, de eerder gegeven antwoorden op het screeningsinstrument herhaald met het verzoek aangegeven of deze informatie correct was. Voor de gezinsleden werden eerst het screeningsinstrument aangeboden.¹⁶⁹ Indien personen binnen de doelgroep vielen, werd de vragenlijst aangeboden. De (totale) respons bedroeg 66%. De verdeling van naasten en nabestaanden die de geweldsversie van de vragenlijst hebben ingevuld en binnen de onderzoeksdoelgroep vielen blijkt uit Tabel 6.

¹⁶⁵ Vragen 5110 t/m 5350 van Bijlage 4 (5 vragen toegesneden op type ongeval of fout).

¹⁶⁶ Bij antwoord nee op de vragen 5110, 5210, 5310 van Bijlage 4 werd de Vragenlijst niet aangeboden.

¹⁶⁷ Vragen 5120, 5130, 5140, 5150 (verkeer); vragen 5220, 5230, 5240, 5250 (medisch); vragen 5320, 5330, 5340, 5350 (arbeid) Bijlage 4

¹⁶⁸ De vraag over aansprakelijkheid uit het screeningsinstrument werd voor naasten en nabestaanden van geweldsmisdrijven buiten beschouwing gelaten, omdat dit voor de strafrechtelijke weg (voegen Wetboek van Strafrecht en Wet schadefonds geweldsmisdrijven) geen eis betreft die voortvloeit uit het (voorgestelde) wettelijke systeem.

¹⁶⁹ Minus de screeningsvraag over aansprakelijkheid van een derde.

Tabel 6. TNS NIPO Respondenten geweldsmisdrijven binnen doelgroep

Soort ongeval	Aantal naasten	Aantal nabestaanden
Geweldsmisdrijf	43	2

Bron TNS NIPO 2008

2.2.1.3 Aanvullend geworven respondenten

Vanwege het geringe aantal nabestaanden van overleden slachtoffers uit de eerste en tweede steekproef, werden tevens via alternatieve kanalen nabestaanden geworven. Bij de beschrijving hiervan wordt onderscheid gemaakt tussen nabestaanden van slachtoffers van verkeersongevallen, arbeidsongevallen en medische fouten enerzijds en geweldsmisdrijven anderzijds.

Bij de werving van extra nabestaanden via de verschillende kanalen werd de informatie over het onderzoek zoals die werd gepresenteerd aan (potentiële) respondenten voorafgaand aan deelname, inhoudelijk gelijkgehouden. Ook deze personen kregen de vragenlijst slechts voorgelegd als zij eerst op basis van hun antwoorden op het screeningsinstrument binnen doelgroep bleken te vallen.¹⁷⁰

Verkeer, arbeid, medisch

Extra nabestaanden werden geworven via een (door de onderzoekers opgestelde) schriftelijke brief die Slachtofferhulp Nederland zond aan een gerandomiseerd getrokken steekproef van 450 personen uit een bestand van omstreeks 8.000 nabestaanden van overleden slachtoffers van verkeersongevallen die plaatsvonden in de periode 1 januari 2000 tot en met 31 december 2006 en met wie een medewerker van Slachtofferhulp ten minste eenmaal contact had.

Daarnaast werden extra nabestaanden geworven via een aantal belangenbehartigers/letselschade advocaten. Op telefonisch verzoek van de belangenbehartigers (waarvoor de onderzoekers een gespreksprotocol en een toestemmingsbrief tot afgifte van contactgegevens aan de onderzoekers, hadden opgesteld), gaven omstreeks 20 nabestaanden aan hun belangenbehartiger goedkeuring tot afgifte van hun contactgegevens aan de onderzoekers. Deze personen werden door de onderzoekers aangeschreven voor deelname aan het onderzoek. In Tabel 7 zijn de aanvullend geworven respondenten per ongevals categorie opgenomen. Van het totaal aantal (62) nabestaanden in de categorieën verkeersongevallen, arbeidsongevallen en medische fouten, zijn er 23 afkomstig zijn uit werving buiten het TNS NIPO panel.

Tabel 7. Aanvullend geworven nabestaanden (verkeer, arbeid, medisch) binnen doelgroep

Soort ongeval	Aantal naasten	Aantal nabestaanden
Verkeersongeval	-	18
Arbeidsongeval	-	1
Medische fout	-	4
Totaal	-	23

Bron TNS NIPO 2008

¹⁷⁰ Hierbij werd de derde aansprakelijkheidsvraag weggelaten en voor de categorie verkeer, arbeid, medisch vervangen door de aanvullende vragen over aansprakelijkheid..

Geweld

Nabestaanden van overleden slachtoffers van geweldsmisdrijven werden geworven via elektronische oproepen (met door de onderzoekers opgestelde onderzoeksinformatie) door drie verschillende lotgenotenorganisaties van naasten en nabestaanden van geweldsmisdrijven¹⁷¹ aan al hun leden. Veertig personen meldden zich aan voor deelname en werden door de onderzoekers per e-mail uitgenodigd voor deelname aan het vragenlijstonderzoek.

Vanuit de lotgenotenorganisaties ontvingen onderzoekers enkele malen het geluid dat veel van hun leden ouders zijn van geweldsslachtoffers die (net) meerderjarig en uitwonend waren ten tijde van het misdrijf. Er werd voor gekozen om voor ouders van meerderjarige overleden kinderen, kinderen van overleden slachtoffers en partners van overleden slachtoffers, de vragenlijst ook aan te bieden als men aangaf niet in gezinsverband met het slachtoffer samen te leven ten tijde van het ongeval. In Tabel 8 is het aantal nabestaanden van slachtoffers van geweldsmisdrijven opgenomen dat binnen de doelgroep viel.

Tabel 8. Aanvullend geworven nabestaanden van geweldsslachtoffers binnen doelgroep

Soort ongeval	Aantal naasten	Aantal nabestaanden
Geweldsmisdrijf	-	8

Bron TNS NIPO 2008

¹⁷¹ Waarvan een organisatie van ouders van vermoorde kinderen.

Bijlage 3

Kwaliteitsbewaking TNS NIPO panel

[Auteur: Dr. R.M.E Huver, TNS NIPO]

Bij de opzet van dit onderzoek is ervoor gekozen gebruik te maken van het panel van TNS NIPO. De penetratie van de doelgroep van dit onderzoek is zeer laag. Het panel van TNS NIPO ("TNS NIPObase") telt ongeveer 220.000 respondenten die beschikbaar zijn voor onderzoek. Daarmee heeft TNS NIPO een van de grootste online access panels in Nederland. Er is voor gekozen van dit panel gebruik te maken om de kans op het bereiken van mensen in de doelgroep te optimaliseren. Hieronder wordt ingegaan op de beperkingen van panelonderzoek en wordt het panel van TNS NIPO vergeleken met andere panels.

Een steekproef is representatief indien alle elementen uit de populatie een gelijke kans hebben om in de steekproef terecht te komen. Bij het samenstellen van het panel hebben we te maken met het probleem van selectiviteit. Dit wil zeggen dat bepaalde groepen mensen een grotere kans hebben in het panel voor te komen dan anderen. Dit betekent dat het socio-demografische en psychografische profiel van de respondenten in de TNS NIPObase zou kunnen afwijken van het profiel van de gemiddelde Nederlandse bevolking. TNS NIPO neemt echter veel maatregelen om selectiviteit tegen te gaan.

In 2006 heeft het Nederlands Online Panel Vergelijkings Onderzoek (NOPVO) een onderzoek gedaan waarbij twintig online panels in Nederland onder gelijke omstandigheden op vrijwillige basis zijn vergeleken op o.a. representativiteit, respons en antwoordpatronen. Het NOPVO is uitgevoerd onder de auspiciën van de vakgroepen Methoden en Technieken en IDIOT van de MarktOnderzoekAssociatie (MOA; een vereniging van bedrijven en instellingen die zich bezighouden met marketing research en marketing intelligence).

Tabel 1 toont een vergelijking van panels met minimaal 100.000 leden.

Uit deze tabel blijkt dat TNS NIPO met haar wervingsmethoden relatief veel aandacht besteedt aan het probleem van selectiviteit. Van alle panels met meer dan 100.000 leden maakt TNS NIPO het meeste gebruik van traditionele wervingsmethoden. De bereidheid tot deelname wordt tijdens diverse mondelinge en telefonische omnibussen gevraagd, waarbij steeds sprake is van random sampling. Er wordt naar gestreefd dat iedere persoon uit de samenleving een even grote kans heeft om benaderd te worden.

Er is bewust niet gekozen voor een 'snelle' werving via het internet. Op internet wordt namelijk vaak gebruik gemaakt van banners om deelnemers te werven voor onderzoek. Op bepaalde internetsites wordt dan geadverteerd, terwijl een groot deel van de pc-bezitters deze sites nooit bezoekt of de banners negeert. Niet iedere persoon heeft dan dezelfde kans om bij het panel betrokken te raken, met een selectief panel tot gevolg. Werving via internet leidt bovendien tot oververtegenwoordiging van zware internetgebruikers, wat weer kan leiden tot onbetrouwbare uitkomsten. Via de wervingsmethoden van TNS NIPO daarentegen, komen ook de pc-bezitters die weinig of zelfs helemaal niet actief zijn op het internet voor deelname aan het panel in aanmerking. De uitkomsten van het NOPVO onderbouwen deze theorie: de internetfrequentie van TNS NIPObase CASI panelleden was in dat onderzoek gemiddeld 8,4 uur per week, terwijl het gemiddelde op 11,5 uur per week lag.

In vergelijking met de andere panels is het percentage leden dat zichzelf aanmeldt minimaal en gemakksrespondenten worden geweerd. Respondenten die een vragenlijst ongebruikelijk snel invullen, krijgen een waarschuwing. Bij herhaaldelijk gedrag worden ze uit het panel verwijderd.

Tabel 1. Panels in Nederland met meer dan 100.000 leden

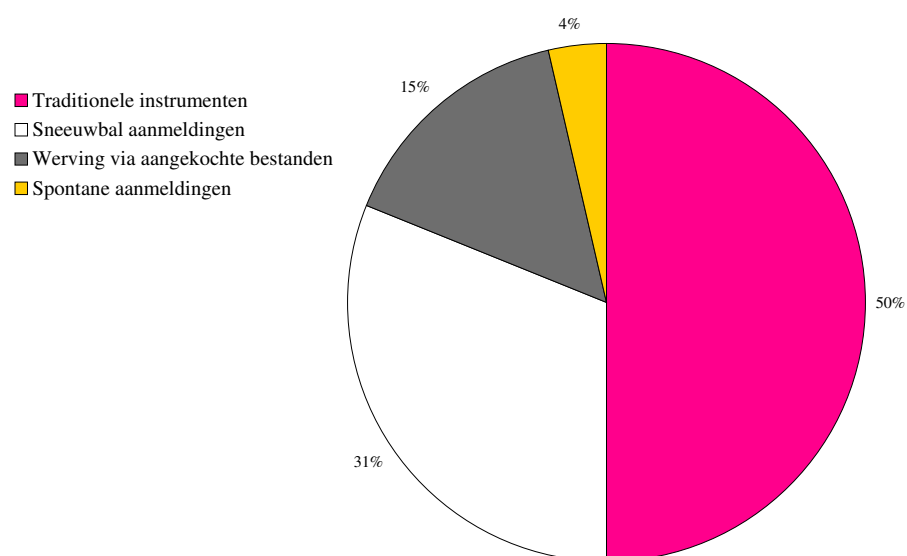
	EuroClix	Intomart GFK	Multiscope	Survey Sampling International	TNS NIPO
Aantal actieve panelleden	226.000	105.000	106.000	133.000	223.000
<i>Wervingsmethode</i>					
Traditionele dataverzamelingmethoden		38%	5%		70%
Adressen aangekocht (bijvoorbeeld van providers of adressenleveranciers)			2%	20%	20%
Sneeuwbalmethode onder panelleden	25%	27%	2%	10%	10%
Via layers op websites van partners			90%		
Via links op websites	25%			60%	
Banners / (quizzes en tests)		15%			
Via onderzoek op websites, spontane aanmeldingen, etc.		20%			
Telefonische werving			1%	5%	
Nog anders	50% ¹⁷²			5%	

Bron: www.nopvo.nl

Figuur 1 laat zien hoe het online panel van TNS NIPO is samengesteld. Ook hier wordt het grootste gedeelte van de mensen via de traditionele methoden geworven en is het aantal spontane aanmeldingen minimaal.

¹⁷² EuroClix spreekt van 50% 'natuurlijke instroom.'

Figuur 1. Opbouw van het online panel van TNS NIPO

Bron:
TNS NIPO, 2008

Bijlage 4

Samengestelde totaallijst vragenlijstonderzoek

1. Screeningsvragen
2. vragen demografische kenmerken
3. Vragenlijst versie verkeer, arbeid, medisch en versie geweldsmisdrijven

1. Screeningsvragen

VRAAG 10	ALPHA 1550L75	<i>1550L75</i>
Wat is uw achternaam?		
VRAAG 70010	ALPHA 1625L25	<i>1625L25</i>
Wat is uw voorletter?		
VRAAG 20	ALPHA 1901L6	<i>1901L6</i>
Wat is uw postcode?		
VRAAG 70020	ALPHA 1907L8	<i>1907L8</i>
Wat is uw huisnummer + toevoeging?		
VRAAG 30		<i>1666L1</i>
Wat is uw geslacht?		
1	☐	Mannelijk
2	☐	Vrouwelijk
VRAAG 40	ALPHA 1667L8	<i>1667L8</i>
Wat is uw geboortedatum?		
VRAAG 3010		<i>261L1</i>
Is iemand in uw huishouden of familie slachtoffer geworden van een verkeersongeval, een arbeidsongeval of een medische fout?		
1	☐	Ja, van een verkeersongeval
2	☐	Ja, van een arbeidsongeval
3	☐	Ja, van een medische fout
5	☐	Nee
VRAAG 13010		<i>5005L1</i>
Is iemand in uw huishouden of familie slachtoffer geworden van een geweldsmisdrijf?		
4	☐	Ja
5	☐	Nee

VRAAG 73010

5006LI

Is iemand in uw huishouden of familie slachtoffer geworden van een verkeersongeval, een arbeidsongeval, een medische fout of een geweldsmisdrijf?

- 1 Ja, van een verkeersongeval
- 2 Ja, van een arbeidsongeval
- 3 Ja, van een medische fout
- 4 Ja, van een geweldsmisdrijf
- 5 Nee

VRAAG 3020

262LI

Heeft het slachtoffer daaraan ernstig en blijvend letsel overgehouden of is het slachtoffer overleden?

- 1 Ja, het slachtoffer liep ernstig én blijvend letsel op
- 2 Ja, het slachtoffer is overleden
- 3 Nee

VRAAG 3030

264LI

Is iemand anders dan een lid van uw huishouden aansprakelijk gesteld voor wat gebeurd is?

- 1 Ja
- 2 Nee
- 3 Nog niet bekend
- 9 Weet ik niet

VRAAG 5110

1675LI

Was het ongeval te wijten aan een fout van een andere weggebruiker?

- 1 Ja
- 2 Nee
- 3 Nog niet bekend
- 9 Weet ik niet

VRAAG 5120

1676LI

Is deze andere weggebruiker strafrechtelijk vervolgd?

- 1 Ja
- 2 Nee
- 3 Nog niet bekend
- 9 Weet ik niet

VRAAG 5130

1677LI

Is deze andere weggebruiker aansprakelijk gesteld voor het ongeval?

- 1 Ja
- 2 Nee
- 3 Nog niet bekend
- 9 Weet ik niet

VRAAG 5140

1678LI

Is de aansprakelijkheid erkend door de andere weggebruiker?

- 1 Ja
- 2 Nee
- 3 Nog niet bekend
- 9 Weet ik niet

VRAAG 5150

1679LI

Is er een geldbedrag betaald door of namens de andere weggebruiker?

- 1 Ja
 2 Nee
 3 Nog niet bekend
 9 Weet ik niet

VRAAG 5210

1680LI

Heeft een arts of ziekenhuis een fout gemaakt?

- 1 Ja
 2 Nee
 3 Nog niet bekend
 9 Weet ik niet

VRAAG 5220

1681LI

Is de arts of het ziekenhuis schuldig bevonden in een klacht- of tuchtprocedure?

- 1 Ja
 2 Nee
 3 Nog niet bekend
 9 Weet ik niet

VRAAG 5230

1682LI

Is een arts of ziekenhuis aansprakelijk gesteld voor het ongeval?

- 1 Ja
 2 Nee
 3 Nog niet bekend
 9 Weet ik niet

VRAAG 5240

1683LI

Is de aansprakelijkheid erkend door de arts of het ziekenhuis?

- 1 Ja
 2 Nee
 3 Nog niet bekend
 9 Weet ik niet

VRAAG 5250

1684LI

Is er een geldbedrag betaald door of namens de arts of het ziekenhuis?

- 1 Ja
 2 Nee
 3 Nog niet bekend
 9 Weet ik niet

VRAAG 5310

1685LI

Heeft de werkgever een fout gemaakt of viel de werkgever iets te verwijten?

- 1 Ja
 2 Nee
 3 Nog niet bekend
 8 Het slachtoffer was niet in dienst van een werkgever
 9 Weet ik niet

VRAAG 5320

1686LI

Heeft de Arbeidsinspectie de werkgever schuldig bevonden aan het ongeval?

- 1 Ja
- 2 Nee
- 3 Nog niet bekend
- 9 Weet ik niet

VRAAG 5330

1687LI

Is de werkgever aansprakelijk gesteld voor het ongeval?

- 1 Ja
- 2 Nee
- 3 Nog niet bekend
- 9 Weet ik niet

VRAAG 5340

1688LI

Is de aansprakelijkheid erkend door de werkgever?

- 1 Ja
- 2 Nee
- 3 Nog niet bekend
- 9 Weet ik niet

VRAAG 5350

1689LI

Is er een schadevergoeding betaald door of namens de werkgever?

- 1 Ja
- 2 Nee
- 3 Nog niet bekend
- 9 Weet ik niet

VRAAG 73050

5007L2

Kunt u aangeven wie van de volgende personen het slachtoffer was?

- 2 Uzelf
- 3 Uw partner
- 4 Uw (adoptie) kind
- 5 Het kind van uw partner (maar niet uw eigen kind)
- 6 Uw pleegkind
- 7 Uw vader
- 8 Uw moeder
- 9 De vader van uw partner
- 10 De moeder van uw partner
- 11 De partner van uw kind
- 12 Uw kleinkind
- 13 Anders, namelijk
- 14 Uw broer (gecodeerd)
- 15 Uw zus (gecodeerd)
- 16 Uw zwager, schoonzus (gecodeerd)
- 17 Uw neef, nicht (ook aangetrouwd) (gecodeerd)
- 18 Uw oom, tante

VRAAG 6030

305LI

Woonde u samen met uw partner toen het ongeval plaatsvond?

- 1 Ja
- 2 Nee

VRAAG 6040

306LI

Was uw kind minderjarig toen het ongeval plaatsvond?

- 1 Ja
2 Nee

VRAAG 6041

307LI

Was uw kind meerderjarig toen het ongeval plaatsvond én woonde u in gezinsverband samen?

- 1 Ja
2 Nee

VRAAG 6050

308LI

Was het kind van uw partner minderjarig toen het ongeval plaatsvond?

- 1 Ja
2 Nee

VRAAG 6051

309LI

Woonde u in gezinsverband samen met het kind van uw partner toen het ongeval plaatsvond?

- 1 Ja
2 Nee

VRAAG 6052

310LI

Woonde uw partner in gezinsverband samen met zijn of haar kind toen het ongeval plaatsvond?

- 1 Ja
2 Nee

VRAAG 6060

311LI

Had u in gezinsverband de zorg voor uw pleegkind toen het ongeval plaatsvond?

- 1 Ja
2 Nee

VRAAG 6070

312LI

Woonde u in gezinsverband samen met uw vader toen het ongeval plaatsvond?

- 1 Ja
2 Nee

VRAAG 6080

313LI

Woonde u in gezinsverband samen met uw moeder toen het ongeval plaatsvond?

- 1 Ja
2 Nee

VRAAG 6090

314LI

Woonde u met uw partner en diens vader in gezinsverband samen toen het ongeval plaatsvond?

- 1 Ja
2 Nee

VRAAG 6100

315LI

Woonde u met uw partner en diens moeder in gezinsverband samen toen het ongeval plaatsvond?

- 1 Ja
2 Nee

VRAAG 6110

316L1

Woonde u in gezinsverband samen met de partner van uw kind toen het ongeval plaatsvond én had u de zorg voor de partner van uw kind?

- 1 Ja
2 Nee

VRAAG 6111

317L1

Woonde uw kind met zijn of haar partner in gezinsverband samen toen het ongeval plaatsvond?

- 1 Ja
2 Nee

VRAAG 6120

318L1

Woonde u met uw kleinkind in gezinsverband samen toen het ongeval plaatsvond?

- 1 Ja
2 Nee

VRAAG 6121

319L1

Woonde uw kind met uw kleinkind in gezinsverband samen toen het ongeval plaatsvond?

- 1 Ja
2 Nee

VRAAG 3070

ALPHA 320L2

320L2

Wanneer heeft het ongeval plaatsgevonden? (Maand)

VRAAG 3071

ALPHA 322L4

322L4

Wanneer heeft het ongeval plaatsgevonden? (Jaar)

2. Vragen demografische kenmerken

VRAAG 80

1701L1

Wat is uw opleidingsniveau?

- 1 Lager onderwijs
- 2 Lager beroeps onderwijs
- 3 Middelbaar algemeen voortgezet onderwijs
- 4 Middelbaar beroeps onderwijs
- 5 Hoger algemeen en voorbereidend wetenschappelijk onderwijs
- 6 Hoger beroeps onderwijs en wetenschappelijk onderwijs (kandidaats)
- 7 Wetenschappelijk onderwijs (doctoraal)
- 8 Weet niet of wil niet zeggen

VRAAG 90

1702L1

Heeft u deze opleiding wel of niet met een diploma voltooid of bent u er nog mee bezig?

- 1 Wel voltooid
- 2 Nog mee bezig
- 3 Niet voltooid
- 4 Weet niet of wil niet zeggen

VRAAG 100

1703L1

Wat is uw burgerlijke staat?

- 1 Ongehuwd
- 2 Ongehuwd samenwonend (nooit getrouwd geweest)
- 3 Gehuwd
- 7 Geregistreerd partnerschap
- 4 Weduwe of Weduwnaar
- 5 Gescheiden
- 6 Wil niet zeggen

VRAAG 110

1704L1

Wat is uw kerkelijke gezindte?

- 1 Rooms katholiek
- 2 PKN (Voorheen: Nederlands hervormd of Gereformeerd)
- 4 Hindoe
- 5 Moslim
- 6 Boeddhist
- 7 Andere kerkelijke gezindte
- 8 Geen kerkelijke gezindte
- 9 Weet niet of wil niet zeggen

VRAAG 120

ALPHA 1705L2

1705L2

Uit hoeveel personen, uzelf meegerekend, bestaat uw huishouden?

VRAAG 130

ALPHA 1707L2

1707L2

Ons huishouden bestaat uit <..> personen van 18 jaar of ouder (inclusief mijzelf)

VRAAG 70130

ALPHA 1709L2

1709L2

Ons huishouden bestaat uit <..> personen tussen 0 tot en met 17 jaar

VRAAG 150

1791L2

Wilt u eens op dit scherm kijken bij welk cijfer het BRUTO jaarinkomen van uw huishouden staat?

- 1 Minder dan 9.500
- 2 9.500 tot 13.500
- 3 13.501 tot 23.000
- 4 23.001 tot 34.000
- 5 34.001 tot 45.000
- 6 45.001 tot 68.000
- 7 68.001 tot 113.500
- 8 113.501 tot 159.000
- 9 meer dan 159.000
- 10 Weet niet
- 11 Wil niet zeggen

VRAAG 160

1793L1

Heeft u eigen inkomsten?

- 1 Ja
- 2 Nee
- 9 Wil niet zeggen

VRAAG 170

1794L1

Bent u OP DIT MOMENT werkzaam als zelfstandige, bij de overheid of ergens anders in loondienst?

- 1 Werkzaam als zelfstandige
- 2 Werkzaam bij de overheid
- 3 Ergens anders in loondienst
- 4 Niet (meer) werkzaam, geen werkkring
- 5 Weet niet of wil niet zeggen

VRAAG 180

1795L1

Tot welke groep op dit scherm behoort u?¹⁷³

- 1 Gepensioneerd, AOW, renteniert, in de VUT
- 2 Arbeidsongeschikt, WAO, AAW
- 3 Is werkloos, NWW, WW, WWV, RWW, Wachtgeld
- 4 Uitkering Weduwen- en Wezenwet, AWW
- 5 Ontvangt bijstand, ABW
- 6 Studeert of scholier
- 7 Huisvrouw
- 8 Nog anders
- 9 Weet niet of wil niet zeggen

¹⁷³ Omwille van de vergelijkbaarheid van achtergrondgegevens van deelnemers binnen en buiten het TNS NIPO deelnemersbestand, werd deze standaardvraag van TNS NIPO overgenomen ook al zijn enkele van de in de antwoorden opgenomen regelingen gewijzigd.

VRAAG 190

1796LI

Tot welke beroepsgroep op dit scherm, behoort u?

- 1 Boer of tuinder
- 2 Eigenaar van een bedrijf of winkel
- 3 Vrij beroep
- 4 Directeur of hoge leidinggevende functie in bedrijf, organisatie, instelling
- 5 Hogere employé
- 6 Werkzaam in middenkader
- 7 Andere functie
- 8 Nooit beroep gehad
- 9 Weet niet of Wil niet zeggen

VRAAG 2010

1322LI

Is bekend wie (waarschijnlijk) de dader van het misdrijf is?

- 1 Ja
- 2 Nee
- 9 Weet ik niet

VRAAG 2015

1323LI

Is het misdrijf gepleegd door een bekende van het slachtoffer?

- 1 Ja
- 2 Nee
- 9 Weet ik niet

3. Integrale vragenlijst versie verkeer, arbeid, medisch, en versie geweldsmisdrijven

VRAAG 1010

BLOKJES VRAAG MAX 7

386LI

Uw ervaringen als naaste van een slachtoffer zijn zeer waardevol voor dit onderzoek. We vragen u dan ook om de volgende vragenlijst verder in te vullen. Onderstaand treft u een aantal stellingen aan over het ongeval en de gevolgen daarvan. U kunt aangeven in hoeverre de stelling van toepassing is op uw situatie door één van de hokjes aan te vinken.

Het ongeval had volgens mij eenvoudig voorkomen kunnen worden door de verantwoordelijke persoon.

Geheel niet van toepassing Volledig van toepassing

VRAAG 1020

BLOKJES VRAAG MAX 7

387LI

Ik vind dat het ongeval de verantwoordelijke persoon te verwijten valt.

Geheel niet van toepassing Volledig van toepassing

VRAAG 1025

BLOKJES VRAAG MAX 7

6000LI

Ik vind dat het slachtoffer ook iets te verwijten valt.

Geheel niet van toepassing Volledig van toepassing

VRAAG 1030

BLOKJES VRAAG MAX 7

388LI

Het slachtoffer is niet meer in staat zijn of haar normale werk- of schoolactiviteiten te verrichten

Geheel niet van toepassing Volledig van toepassing

VRAAG 1040

BLOKJES VRAAG MAX 7

389LI

Het slachtoffer kan sinds het ongeval zijn of haar oude hobby's nog uitoefenen.

Geheel niet van toepassing Volledig van toepassing

VRAAG 1050

BLOKJES VRAAG MAX 7

390LI

Het slachtoffer heeft hulp nodig bij het verrichten van zijn of haar eigen dagelijkse verzorgingstaken

Geheel niet van toepassing Volledig van toepassing

VRAAG 1060

BLOKJES VRAAG MAX 7

391LI

Ik moet het slachtoffer momenteel helpen bij diens dagelijkse verzorging

Geheel niet van toepassing Volledig van toepassing

VRAAG 1070

BLOKJES VRAAG MAX 7

392LI

Voor het verrichten van zijn of haar dagelijkse activiteiten (anders dan verzorging) is het slachtoffer afhankelijk van mijn hulp

Geheel niet van toepassing Volledig van toepassing

VRAAG 1080**ALPHA 393L3**

393L3

Hoeveel uren per week besteedt u aan zorgtaken voor het slachtoffer?

.....uren per week

VRAAG 1090**BLOKJES VRAAG MAX 7**

397L1

Ik verleen het slachtoffer momenteel emotionele ondersteuning in verband met de gevolgen van het ongeval.

Geheel niet
van toepassing

Volledig
van toepassing**VRAAG 1100****ALPHA 398L8**

398L8

Kunt u een ruwe schatting maken van de totale financiële schade

€.....

VRAAG 2115

406L1

U heeft een bedrag groter dan een miljoen euro ingevoerd. Klopt dit?

- 1 Ja dat klopt, ga door
2 Nee, dat wil ik corrigeren

VRAAG 1110

407L1

Kunt u ongeveer aangeven hoe vaak u contact had met het slachtoffer in de periode vóór het ongeval?

- 1 Dagelijks
2 Wekelijks
3 Maandelijks
4 Een paar keer per jaar
5 Minder dan eens per jaar
6 We hadden helemaal geen contact

VRAAG 1120**BLOKJES VRAAG MAX 7**

408L1

De band tussen het slachtoffer en mij was hecht toen het ongeval gebeurde.

Geheel niet
van toepassing

Volledig
van toepassing**VRAAG 1130****BLOKJES VRAAG MAX 7**

409L1

Mijn relatie met het slachtoffer is onder druk komen te staan na het ongeval.

Geheel niet
van toepassing

Volledig
van toepassing**VRAAG 1140****BLOKJES VRAAG MAX 7**

410L1

De relatie tussen mij en het slachtoffer is hechter geworden na het ongeval.

Geheel niet
van toepassing

Volledig
van toepassing**VRAAG 1150****BLOKJES VRAAG MAX 7**

411L1

Sinds het ongeval krijg ik minder terug uit de relatie met het slachtoffer.

Geheel niet
van toepassing

Volledig
van toepassing

VRAAG 2170

5009LI

Is of wordt de dader strafrechtelijk vervolgd?

- 1 Ja
 2 Nee
 9 Weet ik niet

VRAAG 11610

412LI

Na het ongeval

Hieronder staat een aantal stellingen over zaken die zich kunnen voordoen in de nasleep van een ongeval. Deze eerste stellingen gaan over de voor het ongeval verantwoordelijke partij.

-Degene die verantwoordelijk is voor het ongeval, is door de rechter (of een andere instantie) schuldig bevonden aan het ongeval.

- 1 Ja
 2 Nee
 8 Er is nog geen uitspraak gedaan (alleen bij geweld)
 9 Weet ik niet

VRAAG 11613**BLOKJES VRAAG MAX 7**

413LI

Heeft dit een bijdrage geleverd aan uw verwerking?

- Zeker niet Zeker wel
- Geen antwoord/
Niet van toepassing

VRAAG 11616**BLOKJES VRAAG MAX 7**

414LI

Zou dit een bijdrage kunnen leveren aan uw verwerking?

- Zeker niet Zeker wel
- Geen antwoord/
Niet van toepassing

VRAAG 11620

416LI

-Degene die verantwoordelijk is voor het ongeval, is door de rechter (of een andere instantie) een straf of boete opgelegd.

- 1 Ja
 2 Nee
 9 Weet ik niet

VRAAG 11623**BLOKJES VRAAG MAX 7**

417LI

Heeft dit een bijdrage geleverd aan uw verwerking?

- Zeker niet Zeker wel
- Geen antwoord/
Niet van toepassing

VRAAG 11626**BLOKJES VRAAG MAX 7**

418LI

Zou dit een bijdrage kunnen leveren aan uw verwerking?

- Zeker niet Zeker wel
- Geen antwoord/
Niet van toepassing

VRAAG 11629**BLOKJES VRAAG MAX 7**

420LI

Ik ben tevreden over de hoogte van deze opgelegde straf of boete.

Zeker niet Zeker wel

VRAAG 11630

421LI

Degene die verantwoordelijk is voor het ongeval heeft de fout op vlotte wijze erkend.

- 1 Ja
 2 Nee
 9 Weet ik niet

VRAAG 11633**BLOKJES VRAAG MAX 7**

422LI

Heeft dit een bijdrage geleverd aan uw verwerking?

Zeker niet Zeker wel

Geen antwoord/
 Niet van toepassing

VRAAG 11636**BLOKJES VRAAG MAX 7**

423LI

Zou dit een bijdrage kunnen leveren aan uw verwerking?

Zeker niet Zeker wel

Geen antwoord/
 Niet van toepassing

VRAAG 11640

425LI

Degene die verantwoordelijk is voor het ongeval heeft juridische aansprakelijkheid op vlotte wijze erkend.

- 1 Ja
 2 Nee
 9 Weet ik niet

VRAAG 11643**BLOKJES VRAAG MAX 7**

426LI

Heeft dit een bijdrage geleverd aan uw verwerking?

Zeker niet Zeker wel

Geen antwoord/
 Niet van toepassing

VRAAG 11646**BLOKJES VRAAG MAX 7**

427LI

Zou dit een bijdrage kunnen leveren aan uw verwerking?

Zeker niet Zeker wel

Geen antwoord/
 Niet van toepassing

VRAAG 11650

429LI

Degene die verantwoordelijk is voor het ongeval heeft excuses aangeboden.

- 1 Ja
 2 Nee
 9 Weet ik niet

VRAAG 11653 **BLOKJES VRAAG MAX 7**

430LI

Heeft dit een bijdrage geleverd aan uw verwerking?

Zeker niet	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Zeker wel
Geen antwoord/
Niet van toepassing	☐									

VRAAG 11656 **BLOKJES VRAAG MAX 7**

431LI

Zou dit een bijdrage kunnen leveren aan uw verwerking?

Zeker niet	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Zeker wel
Geen antwoord/
Niet van toepassing	☐									

VRAAG 11660

433LI

-Degene die verantwoordelijk is voor het ongeval heeft vrijwillig een geldbedrag betaald

- 1 Ja
- 2 Nee
- 9 Weet ik niet

VRAAG 11663 **BLOKJES VRAAG MAX 7**

434LI

Heeft dit een bijdrage geleverd aan uw verwerking?

Zeker niet	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Zeker wel
Geen antwoord/
Niet van toepassing	☐									

VRAAG 11666 **BLOKJES VRAAG MAX 7**

435LI

Zou dit een bijdrage kunnen leveren aan uw verwerking?

Zeker niet	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Zeker wel
Geen antwoord/
Niet van toepassing	☐									

VRAAG 11670

437LI

Degene die verantwoordelijk is voor het ongeval, heeft voldoende 'medeleven' getoond.

- 1 Ja
- 2 Nee
- 9 Weet ik niet

VRAAG 11673 **BLOKJES VRAAG MAX 7**

438LI

Heeft dit een bijdrage geleverd aan uw verwerking?

Zeker niet	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Zeker wel
Geen antwoord/
Niet van toepassing	☐									

VRAAG 11676 **BLOKJES VRAAG MAX 7**

439LI

Zou dit een bijdrage kunnen leveren aan uw verwerking?

Zeker niet	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Zeker wel
Geen antwoord/
Niet van toepassing	☐									

VRAAG 11680

441LI

Degene die verantwoordelijk is voor het ongeval, heeft zich naar mijn gevoel voldoende de gevolgen voor mij als naaste van het slachtoffer gerealiseerd.

- 1 Ja
 2 Nee
 9 Weet ik niet

VRAAG 11683**BLOKJES VRAAG MAX 7**

442LI

Heeft dit een bijdrage geleverd aan uw verwerking?

- Zeker niet Zeker wel
- Geen antwoord/
Niet van toepassing

VRAAG 11686**BLOKJES VRAAG MAX 7**

443LI

Zou dit een bijdrage kunnen leveren aan uw verwerking?

- Zeker niet Zeker wel
- Geen antwoord/
Niet van toepassing

VRAAG 11690

445LI

-Degene die verantwoordelijk is voor het ongeval, heeft zich voldoende de gevolgen voor het slachtoffer gerealiseerd.

- 1 Ja
 2 Nee
 9 Weet ik niet

VRAAG 11693**BLOKJES VRAAG MAX 7**

446LI

Heeft dit een bijdrage geleverd aan uw verwerking?

- Zeker niet Zeker wel
- Geen antwoord/
Niet van toepassing

VRAAG 11696**BLOKJES VRAAG MAX 7**

447LI

Zou dit een bijdrage kunnen leveren aan uw verwerking?

- Zeker niet Zeker wel
- Geen antwoord/
Niet van toepassing

VRAAG 2180**MEERVOUDIGE VRAAG**

5010L10

Met wie heeft u als naaste van het slachtoffer te maken gekregen na het misdrijf?

- 1 Politie
 2 Openbaar Ministerie
 3 Slachtofferhulp
 9 Geen van deze

VRAAG 2181

5020LI

Ik ben goed ondersteund door de medewerker van Slachtofferhulp

- 1 Ja
- 2 Nee
- 9 Weet ik niet

VRAAG 21813

BLOKJES VRAAG MAX 7

5021LI

Heeft dit een bijdrage geleverd aan uw verwerking?

- Zeker niet Zeker wel
- Geen antwoord/
Niet van toepassing

VRAAG 21816

BLOKJES VRAAG MAX 7

5022LI

Zou dit een bijdrage kunnen leveren aan uw verwerking?

- Zeker niet Zeker wel
- Geen antwoord/
Niet van toepassing

VRAAG 2182

5024LI

Ik ben correct behandeld door de politie.

- 1 Ja
- 2 Nee
- 9 Weet ik niet

VRAAG 21823

BLOKJES VRAAG MAX 7

5025LI

Heeft dit een bijdrage geleverd aan uw verwerking?

- Zeker niet Zeker wel
- Geen antwoord/
Niet van toepassing

VRAAG 21826

BLOKJES VRAAG MAX 7

5026LI

Zou dit een bijdrage kunnen leveren aan uw verwerking?

- Zeker niet Zeker wel
- Geen antwoord/
Niet van toepassing

VRAAG 2183

5028LI

Ik heb van de politie aandacht ervaren voor mijn emotionele belasting als naaste.

- 1 Ja
- 2 Nee
- 9 Weet ik niet

VRAAG 21833

BLOKJES VRAAG MAX 7

5029LI

Heeft dit een bijdrage geleverd aan uw verwerking?

- Zeker niet Zeker wel
- Geen antwoord/
Niet van toepassing

VRAAG 21836**BLOKJES VRAAG MAX 7**

5030LI

Zou dit een bijdrage kunnen leveren aan uw verwerking?

Zeker niet Zeker welGeen antwoord/
Niet van toepassing **VRAAG 2184**

5032LI

Ik ben correct behandeld door het Openbaar Ministerie.

- 1 Ja
 2 Nee
 9 Weet ik niet

VRAAG 21843**BLOKJES VRAAG MAX 7**

5033LI

Heeft dit een bijdrage geleverd aan uw verwerking?

Zeker niet Zeker welGeen antwoord/
Niet van toepassing **VRAAG 21846****BLOKJES VRAAG MAX 7**

5034LI

Zou dit een bijdrage kunnen leveren aan uw verwerking?

Zeker niet Zeker welGeen antwoord/
Niet van toepassing **VRAAG 2185**

5036LI

Ik heb van het Openbaar Ministerie aandacht ervaren voor mijn emotionele belasting als naaste.

- 1 Ja
 2 Nee
 9 Weet ik niet

VRAAG 21853**BLOKJES VRAAG MAX 7**

5037LI

Heeft dit een bijdrage geleverd aan uw verwerking?

Zeker niet Zeker welGeen antwoord/
Niet van toepassing **VRAAG 21856****BLOKJES VRAAG MAX 7**

5038LI

Zou dit een bijdrage kunnen leveren aan uw verwerking?

Zeker niet Zeker welGeen antwoord/
Niet van toepassing

VRAAG 2190

5040LI

Van wie of van welke instantie is geprobeerd de schade vergoed te krijgen?

- 1 de dader zelf
 2 de verzekeraar van de dader
 3 het Schadefonds Geweldsmisdrijven (SGM)
 8 een andere persoon of instantie, namelijk
 9 geen enkele persoon of instantie

VRAAG 11710

449LI

Na het ongeval

Bij de afwikkeling van de schade heeft u meestal te maken met de verzekeraar van de voor het ongeval verantwoordelijke persoon. Hieronder volgt een aantal stellingen over het handelen van deze verzekeraar.

De verzekeraar heeft gezorgd voor een soepele afwikkeling van de schade.

- 1 Ja
 2 Nee
 9 Weet ik niet

VRAAG 11713**BLOKJES VRAAG MAX 7**

450LI

Heeft dit een bijdrage geleverd aan uw verwerking?

- Zeker niet Zeker wel
 Geen antwoord/
 Niet van toepassing

VRAAG 11716**BLOKJES VRAAG MAX 7**

451LI

Zou dit een bijdrage kunnen leveren aan uw verwerking?

- Zeker niet Zeker wel
 Geen antwoord/
 Niet van toepassing

VRAAG 11720

453LI

De financiële schade (verlies aan inkomen en extra uitgaven) is of wordt door de verzekeraar vergoed.

- 1 Ja
 2 Nee
 9 Weet ik niet

VRAAG 11723**BLOKJES VRAAG MAX 7**

454LI

Heeft dit een bijdrage geleverd aan uw verwerking?

- Zeker niet Zeker wel
 Geen antwoord/
 Niet van toepassing

VRAAG 11726**BLOKJES VRAAG MAX 7**

455LI

Zou dit een bijdrage kunnen leveren aan uw verwerking?

- Zeker niet Zeker wel
 Geen antwoord/
 Niet van toepassing

VRAAG 11730

457LI

-De verzekeraar heeft praktische hulp aangeboden.

- 1 Ja
 2 Nee
 9 Weet ik niet

VRAAG 11733**BLOKJES VRAAG MAX 7**

458LI

Heeft dit een bijdrage geleverd aan uw verwerking?

- Zeker niet Zeker wel
- Geen antwoord/
Niet van toepassing

VRAAG 11736**BLOKJES VRAAG MAX 7**

459LI

Zou dit een bijdrage kunnen leveren aan uw verwerking?

- Zeker niet Zeker wel
- Geen antwoord/
Niet van toepassing

VRAAG 11740

461LI

-Ik heb van de verzekeraar aandacht ervaren voor mijn emotionele belasting als naaste.

- 1 Ja
 2 Nee
 9 Weet ik niet

VRAAG 11743**BLOKJES VRAAG MAX 7**

462LI

Heeft dit een bijdrage geleverd aan uw verwerking?

- Zeker niet Zeker wel
- Geen antwoord/
Niet van toepassing

VRAAG 11746**BLOKJES VRAAG MAX 7**

463LI

Zou dit een bijdrage kunnen leveren aan uw verwerking?

- Zeker niet Zeker wel
- Geen antwoord/
Niet van toepassing

VRAAG 11800

465LI

De voorgaande stellingen hadden betrekking op de voor het ongeval verantwoordelijke persoon of zijn verzekeraar. Hieronder volgt nog een aantal stellingen over zaken die zich kunnen voordoen in de nasleep van een ongeval.

-N.a.v. het gebeurde zijn of worden acties ondernomen om soortgelijke ongevallen in de toekomst te voorkomen.

- 1 Ja
 2 Nee
 9 Weet ik niet

VRAAG 11803**BLOKJES VRAAG MAX 7**

466L1

Heeft dit een bijdrage geleverd aan uw verwerking?

- Zeker niet Zeker wel
- Geen antwoord/
Niet van toepassing

VRAAG 11806**BLOKJES VRAAG MAX 7**

467L1

Zou dit een bijdrage kunnen leveren aan uw verwerking?

- Zeker niet Zeker wel
- Geen antwoord/
Niet van toepassing

VRAAG 11900

469L1

Hieronder volgt nog een aantal stellingen over zaken die zich kunnen voordoen in de nasleep van een ongeval.

-Voor de buitenwereld is duidelijk dat een ander verantwoordelijk is voor het ongeval.

- 1 Ja
2 Nee
9 Weet ik niet

VRAAG 11903**BLOKJES VRAAG MAX 7**

470L1

Heeft dit een bijdrage geleverd aan uw verwerking?

- Zeker niet Zeker wel
- Geen antwoord/
Niet van toepassing

VRAAG 11906**BLOKJES VRAAG MAX 7**

471L1

Zou dit een bijdrage kunnen leveren aan uw verwerking?

- Zeker niet Zeker wel
- Geen antwoord/
Niet van toepassing

VRAAG 1200

473L2

Is er naast de bovengenoemde zaken voor u nog iets anders belangrijk geweest bij de verwerking van wat gebeurd is?

- 1 Ja, namelijk (anders)
2 Nee
3 Steun, medeleven van familie, vrienden, bekenden, omgeving (gecodeerd)
4 Steun, medeleven van anderen (b.v. lotgenoten) (gecodeerd)
5 Steun van hulpverleners (slachtofferhulp, psycholoog, politie, etc.) (gecodeerd)
6 Vlotte, goede afwikkeling door instanties (b.v. verzekeringsmaatschappij) (gecodeerd)
7 Trage, slechte afwikkeling door instanties (b.v. verzekeringsmaatschappij) (gecodeerd)
8 Erover kunnen praten (gecodeerd)
9 Mijn geloof (gecodeerd)
10 De hulp van een letselschadeadvocaat (gecodeerd)
11 Weinig, geen begrip of erkenning voor mijn situatie (gecodeerd)
12 Geen erkenning door veroorzaker of verantwoordelijke (gecodeerd)
13 Erkenning (van de fout) (gecodeerd)
14 Niet goed behandeld door werkgever (gecodeerd)
15 Medische fouten (gecodeerd)

VRAAG 1210

475L2

Had er nog iets anders belangrijk kunnen zijn bij de verwerking van wat gebeurd is?

- 1 Ja, namelijk (anders)
- 2 Nee
- 3 Betere of snellere afwikkeling (door verzekeraar, instanties, etc.) (gecodeerd)
- 4 (Meer) contact met de veroorzaker, (meer) medeleven van de veroorzaker (gecodeerd)
- 5 Erkenning van de fout (gecodeerd)
- 6 Spijt of excuses van de veroorzaker of verantwoordelijke (gecodeerd)
- 7 Betere behandeling door werkgever (gecodeerd)
- 8 Betere hulp of begeleiding (ook voor naasten) (gecodeerd)
- 9 Meer aandacht (ook voor naasten) (gecodeerd)
- 10 Opstarten protocol (gecodeerd)
- 11 Tonen van begrip (gecodeerd)

VRAAG 90220

Hiervoor hebt u aangegeven wat naar uw mening heeft bijgedragen of zou kunnen bijdragen aan uw verwerking van wat gebeurd is. Wij zouden graag van u weten welke drie aspecten het belangrijkste zijn voor uw verwerking. We vragen u in de vervolgvragen eerst aan te vinken wat u het allerbelangrijkst vindt. Als u dit gedaan heeft verschijnt de lijst opnieuw, maar zonder het onderwerp dat u gekozen heeft. U kunt dan dus uit de overgebleven onderwerpen kiezen welke voor u het belangrijkste is.

- 1 Doorgaan

Leest u de antwoorden eerst allemaal rustig door.

Welke van deze aspecten vindt u het belangrijkste voor uw verwerking?

- 2 Dat de rechter (of een andere instantie) de veroorzaker van het ongeval schuldig beoordeelt
- 3 Dat de rechter (of een andere instantie) een straf of boete oplegt aan de veroorzaker van het ongeval
- 4 Dat degene die verantwoordelijk is voor het ongeval de fout vlot erkent
- 5 Dat degene die verantwoordelijk is voor het ongeval de juridische aansprakelijkheid vlot erkent
- 6 Dat degene die verantwoordelijk is voor het ongeval zijn excuses aanbiedt
- 7 Dat degene die verantwoordelijk is voor het ongeval een geldbedrag betaalt voor mijn emotionele belasting
- 8 Dat degene die verantwoordelijk is voor het ongeval zijn medeleven toont
- 9 Dat degene die verantwoordelijk is voor het ongeval zich de gevolgen voor het slachtoffer realiseert
- 10 Dat degene die verantwoordelijk is voor het ongeval zich de gevolgen voor mij als naaste van het slachtoffer realiseert
- 11 Dat de verzekeraar van de verantwoordelijke persoon zorgt voor een soepele afwikkeling van de schade
- 12 Dat de verzekeraar van de verantwoordelijke persoon de financiële schade (verlies aan inkomen en extra uitgaven) vergoedt
- 13 Dat de verzekeraar van de verantwoordelijke persoon praktische hulp aanbiedt
- 14 Dat de verzekeraar van de verantwoordelijke persoon aandacht heeft voor mijn emotionele belasting
- 15 Dat acties worden ondernomen om soortgelijke ongevallen in de toekomst te voorkomen
- 16 Dat voor de buitenwereld duidelijk is dat een ander verantwoordelijk is voor het ongeval
- 21 Ja, namelijk (ongecodeerd)
- 22 Nee (ongebruikt)
- 23 Steun, medeleven van familie, vrienden, bekenden, omgeving (gecodeerd)
- 24 Steun, medeleven van anderen (b.v. lotgenoten) (gecodeerd)
- 25 Steun van hulpverleners (slachtofferhulp, psycholoog, politie, etc.) (gecodeerd)
- 26 Vlotte, goede afwikkeling door instanties (b.v. verzekeringsmaatschappij) (gecodeerd)
- 27 Trage, slechte afwikkeling door instanties (b.v. verzekeringsmaatschappij) (gecodeerd)
- 28 Erover kunnen praten (gecodeerd)
- 29 Mijn geloof (gecodeerd)
- 30 De hulp van een letselschadeadvocaat (gecodeerd)
- 31 Weinig, geen begrip of erkenning voor mijn situatie (gecodeerd)
- 32 Geen erkenning door veroorzaker of verantwoordelijke (gecodeerd)
- 33 Erkenning (van de fout) (gecodeerd)
- 34 Niet goed behandeld door werkgever (gecodeerd)
- 35 Medische fouten (gecodeerd)
- 41 Ja, namelijk (ongecodeerd)
- 42 Nee
- 43 Betere of snellere afwikkeling (door verzekeraar, instanties, etc.) (gecodeerd)
- 44 (Meer) contact met de veroorzaker, (meer) medeleven van de veroorzaker (gecodeerd)
- 45 Erkenning van de fout (gecodeerd)
- 46 Spijt of excuses van de veroorzaker of verantwoordelijke (gecodeerd)
- 47 Betere behandeling door werkgever (gecodeerd)
- 48 Betere hulp of begeleiding (ook voor naasten) (gecodeerd)49:Meer aandacht (ook voor naasten) (gecodeerd)
- 50 Opstarten protocol (gecodeerd)
- 51 Tonen van begrip (gecodeerd)

VRAAG 91222

542L2

En welke van deze aspecten vindt u nu het belangrijkste?

- 2 Dat de rechter (of een andere instantie) de veroorzaker van het ongeval schuldig beoordeelt
- 3 Dat de rechter (of een andere instantie) een straf of boete oplegt aan de veroorzaker van het ongeval
- 4 Dat degene die verantwoordelijk is voor het ongeval de fout vlot erkent
- 5 Dat degene die verantwoordelijk is voor het ongeval de juridische aansprakelijkheid vlot erkent
- 6 Dat degene die verantwoordelijk is voor het ongeval zijn excuses aanbiedt
- 7 Dat degene die verantwoordelijk is voor het ongeval een geldbedrag betaalt voor mijn emotionele belasting
- 8 Dat degene die verantwoordelijk is voor het ongeval zijn medeleven toont
- 9 Dat degene die verantwoordelijk is voor het ongeval zich de gevolgen voor het slachtoffer realiseert
- 10 Dat degene die verantwoordelijk is voor het ongeval zich de gevolgen voor mij als naaste van het slachtoffer realiseert
- 11 Dat de verzekeraar van de verantwoordelijke persoon zorgt voor een soepele afwikkeling van de schade
- 12 Dat de verzekeraar van de verantwoordelijke persoon de financiële schade (verlies aan inkomen en extra uitgaven) vergoedt
- 13 Dat de verzekeraar van de verantwoordelijke persoon praktische hulp aanbiedt
- 14 Dat de verzekeraar van de verantwoordelijke persoon aandacht heeft voor mijn emotionele belasting
- 15 Dat acties worden ondernomen om soortgelijke ongevallen in de toekomst te voorkomen
- 16 Dat voor de buitenwereld duidelijk is dat een ander verantwoordelijk is voor het ongeval
- 21 Ja, namelijk (ongecodeerd)
- 22 Nee (ongebruikt)
- 23 Steun, medeleven van familie, vrienden, bekenden, omgeving (gecodeerd)
- 24 Steun, medeleven van anderen (b.v. lotgenoten) (gecodeerd)
- 25 Steun van hulpverleners (slachtofferhulp, psycholoog, politie, etc.) (gecodeerd)
- 26 Vlotte, goede afwikkeling door instanties (b.v. verzekeringsmaatschappij) (gecodeerd)
- 27 Trage, slechte afwikkeling door instanties (b.v. verzekeringsmaatschappij) (gecodeerd)
- 28 Erover kunnen praten (gecodeerd)
- 29 Mijn geloof (gecodeerd)
- 30 De hulp van een letselschadeadvocaat (gecodeerd)
- 31 Weinig, geen begrip of erkenning voor mijn situatie (gecodeerd)
- 32 Geen erkenning door veroorzaker of verantwoordelijke (gecodeerd)
- 33 Erkenning (van de fout) (gecodeerd)
- 34 Niet goed behandeld door werkgever (gecodeerd)
- 35 Medische fouten (gecodeerd)
- 41 Ja, namelijk (ongecodeerd)
- 42 Nee
- 43 Betere of snellere afwikkeling (door verzekeraar, instanties, etc.) (gecodeerd)
- 44 (Meer) contact met de veroorzaker, (meer) medeleven van de veroorzaker (gecodeerd)
- 45 Erkenning van de fout (gecodeerd)
- 46 Spijt of excuses van de veroorzaker of verantwoordelijke (gecodeerd)
- 47 Betere behandeling door werkgever (gecodeerd)
- 48 Betere hulp of begeleiding (ook voor naasten) (gecodeerd)49:Meer aandacht (ook voor naasten) (gecodeerd)
- 50 Opstarten protocol (gecodeerd)
- 51 Tonen van begrip (gecodeerd)

En welke van deze aspecten vindt u nu het belangrijkste?

- 2 Dat de rechter (of een andere instantie) de veroorzaker van het ongeval schuldig beoordeelt
- 3 Dat de rechter (of een andere instantie) een straf of boete oplegt aan de veroorzaker van het ongeval
- 4 Dat degene die verantwoordelijk is voor het ongeval de fout vlot erkent
- 5 Dat degene die verantwoordelijk is voor het ongeval de juridische aansprakelijkheid vlot erkent
- 6 Dat degene die verantwoordelijk is voor het ongeval zijn excuses aanbiedt
- 7 Dat degene die verantwoordelijk is voor het ongeval een geldbedrag betaalt voor mijn emotionele belasting
- 8 Dat degene die verantwoordelijk is voor het ongeval zijn medeleven toont
- 9 Dat degene die verantwoordelijk is voor het ongeval zich de gevolgen voor het slachtoffer realiseert
- 10 Dat degene die verantwoordelijk is voor het ongeval zich de gevolgen voor mij als naaste van het slachtoffer realiseert
- 11 Dat de verzekeraar van de verantwoordelijke persoon zorgt voor een soepele afwikkeling van de schade
- 12 Dat de verzekeraar van de verantwoordelijke persoon de financiële schade (verlies aan inkomen en extra uitgaven) vergoedt
- 13 Dat de verzekeraar van de verantwoordelijke persoon praktische hulp aanbiedt
- 14 Dat de verzekeraar van de verantwoordelijke persoon aandacht heeft voor mijn emotionele belasting
- 15 Dat acties worden ondernomen om soortgelijke ongevallen in de toekomst te voorkomen
- 16 Dat voor de buitenwereld duidelijk is dat een ander verantwoordelijk is voor het ongeval
- 21 Ja, namelijk (ongecodeerd)
- 22 Nee (ongebruikt)
- 23 Steun, medeleven van familie, vrienden, bekenden, omgeving (gecodeerd)
- 24 Steun, medeleven van anderen (b.v. lotgenoten) (gecodeerd)
- 25 Steun van hulpverleners (slachtofferhulp, psycholoog, politie, etc.) (gecodeerd)
- 26 Vlotte, goede afwikkeling door instanties (b.v. verzekeringsmaatschappij) (gecodeerd)
- 27 Trage, slechte afwikkeling door instanties (b.v. verzekeringsmaatschappij) (gecodeerd)
- 28 Erover kunnen praten (gecodeerd)
- 29 Mijn geloof (gecodeerd)
- 30 De hulp van een letselschadeadvocaat (gecodeerd)
- 31 Weinig, geen begrip of erkenning voor mijn situatie (gecodeerd)
- 32 Geen erkenning door veroorzaker of verantwoordelijke (gecodeerd)
- 33 Erkenning (van de fout) (gecodeerd)
- 34 Niet goed behandeld door werkgever (gecodeerd)
- 35 Medische fouten (gecodeerd)
- 41 Ja, namelijk (ongecodeerd)
- 42 Nee
- 43 Betere of snellere afwikkeling (door verzekeraar, instanties, etc.) (gecodeerd)
- 44 (Meer) contact met de veroorzaker, (meer) medeleven van de veroorzaker (gecodeerd)
- 45 Erkenning van de fout (gecodeerd)
- 46 Spijt of excuses van de veroorzaker of verantwoordelijke (gecodeerd)
- 47 Betere behandeling door werkgever (gecodeerd)
- 48 Betere hulp of begeleiding (ook voor naasten) (gecodeerd)49:Meer aandacht (ook voor naasten) (gecodeerd)
- 50 Opstarten protocol (gecodeerd)
- 51 Tonen van begrip (gecodeerd)

VRAAG 2240

5041L2

Welke van deze aspecten vindt u het belangrijkste voor uw verwerking?

- 1 Dat de rechter (of een andere instantie) de dader schuldig beoordeelt
- 2 Dat de rechter (of een andere instantie) een straf of boete oplegt aan de dader
- 3 Dat de dader zijn fout vlot erkent
- 4 Dat de dader de juridische aansprakelijkheid vlot erkent
- 5 Dat de dader zijn excuses aanbiedt
- 6 Dat de dader een geldbedrag betaalt voor mijn emotionele belasting
- 7 Dat de dader zijn medeleven toont
- 8 Dat de dader zich de gevolgen voor het slachtoffer realiseert
- 9 Dat de dader zich de gevolgen voor mij als naaste van het slachtoffer realiseert
- 10 Dat de medewerker van Slachtofferhulp mij goed ondersteunt
- 11 Dat de politie mij correct behandelt
- 12 Dat de politie aandacht heeft voor mijn emotionele belasting
- 13 Dat het Openbaar Ministerie mij correct behandelt
- 14 Dat het Openbaar Ministerie aandacht heeft voor mijn emotionele belasting
- 15 Dat <?> zorgt voor een soepele afwikkeling van de schade
- 16 Dat <?> de financiële schade (verlies aan inkomen en extra uitgaven) vergoedt
- 17 Dat <?> praktische hulp aanbiedt
- 18 Dat <?> aandacht heeft voor mijn emotionele belasting
- 19 Dat acties worden ondernomen om soortgelijke misdrijven in de toekomst te voorkomen
- 20 Dat voor de buitenwereld duidelijk is dat een ander verantwoordelijk is voor het misdrijf
- 21 Ja, namelijk (anders)
- 22 Nee
- 23 Steun, medeleven van familie, vrienden, bekenden, omgeving (gecodeerd)
- 24 Steun, medeleven van anderen (b.v. lotgenoten) (gecodeerd)
- 25 Steun van hulpverleners (slachtofferhulp, psycholoog, politie, etc.) (gecodeerd)
- 26 Vlotte, goede afwikkeling door instanties (b.v. verzekeringsmaatschappij) (gecodeerd)
- 27 Trage, slechte afwikkeling door instanties (b.v. verzekeringsmaatschappij) (gecodeerd)
- 28 Erover kunnen praten (gecodeerd)
- 29 Mijn geloof (gecodeerd)
- 30 De hulp van een letselschadeadvocaat (gecodeerd)
- 31 Weinig, geen begrip of erkenning voor mijn situatie (gecodeerd)
- 32 Geen erkenning door veroorzaker of verantwoordelijke (gecodeerd)
- 33 Erkenning (van de fout) (gecodeerd)
- 34 Niet goed behandeld door werkgever (gecodeerd)
- 35 Medische fouten (gecodeerd)
- 41 Ja, namelijk (anders)
- 42 Nee
- 43 Betere of snellere afwikkeling (door verzekeraar, instanties, etc.) (gecodeerd)
- 44 (Meer) contact met de veroorzaker, (meer) medeleven van de veroorzaker (gecodeerd)
- 45 Erkenning van de fout (gecodeerd)
- 46 Spijt of excuses van de veroorzaker of verantwoordelijke (gecodeerd)
- 47 Betere behandeling door werkgever (gecodeerd)
- 48 Betere hulp of begeleiding (ook voor naasten) (gecodeerd)
- 49 Meer aandacht (ook voor naasten) (gecodeerd)
- 50 Opstarten protocol (gecodeerd)
- 51 Tonen van begrip (gecodeerd)

En welke van deze aspecten vindt u nu het belangrijkste?

- 1 Dat de rechter (of een andere instantie) de dader schuldig beoordeelt
- 2 Dat de rechter (of een andere instantie) een straf of boete oplegt aan de dader
- 3 Dat de dader zijn fout vlot erkent
- 4 Dat de dader de juridische aansprakelijkheid vlot erkent
- 5 Dat de dader zijn excuses aanbiedt
- 6 Dat de dader een geldbedrag betaalt voor mijn emotionele belasting
- 7 Dat de dader zijn medeleven toont
- 8 Dat de dader zich de gevolgen voor het slachtoffer realiseert
- 9 Dat de dader zich de gevolgen voor mij als naaste van het slachtoffer realiseert
- 10 Dat de medewerker van Slachtofferhulp mij goed ondersteunt
- 11 Dat de politie mij correct behandelt
- 12 Dat de politie aandacht heeft voor mijn emotionele belasting
- 13 Dat het Openbaar Ministerie mij correct behandelt
- 14 Dat het Openbaar Ministerie aandacht heeft voor mijn emotionele belasting
- 15 Dat <?> zorgt voor een soepele afwikkeling van de schade
- 16 Dat <?> de financiële schade (verlies aan inkomen en extra uitgaven) vergoedt
- 17 Dat <?> praktische hulp aanbiedt
- 18 Dat <?> aandacht heeft voor mijn emotionele belasting
- 19 Dat acties worden ondernomen om soortgelijke misdrijven in de toekomst te voorkomen
- 20 Dat voor de buitenwereld duidelijk is dat een ander verantwoordelijk is voor het misdrijf
- 21 Ja, namelijk (anders)
- 22 Nee
- 23 Steun, medeleven van familie, vrienden, bekenden, omgeving (gecodeerd)
- 24 Steun, medeleven van anderen (b.v. lotgenoten) (gecodeerd)
- 25 Steun van hulpverleners (slachtofferhulp, psycholoog, politie, etc.) (gecodeerd)
- 26 Vlotte, goede afwikkeling door instanties (b.v. verzekeringsmaatschappij) (gecodeerd)
- 27 Trage, slechte afwikkeling door instanties (b.v. verzekeringsmaatschappij) (gecodeerd)
- 28 Erover kunnen praten (gecodeerd)
- 29 Mijn geloof (gecodeerd)
- 30 De hulp van een letselschadeadvocaat (gecodeerd)
- 31 Weinig, geen begrip of erkenning voor mijn situatie (gecodeerd)
- 32 Geen erkenning door veroorzaker of verantwoordelijke (gecodeerd)
- 33 Erkenning (van de fout) (gecodeerd)
- 34 Niet goed behandeld door werkgever (gecodeerd)
- 35 Medische fouten (gecodeerd)
- 41 Ja, namelijk (anders)
- 42 Nee
- 43 Betere of snellere afwikkeling (door verzekeraar, instanties, etc.) (gecodeerd)
- 44 (Meer) contact met de veroorzaker, (meer) medeleven van de veroorzaker (gecodeerd)
- 45 Erkenning van de fout (gecodeerd)
- 46 Spijt of excuses van de veroorzaker of verantwoordelijke (gecodeerd)
- 47 Betere behandeling door werkgever (gecodeerd)
- 48 Betere hulp of begeleiding (ook voor naasten) (gecodeerd)
- 49 Meer aandacht (ook voor naasten) (gecodeerd)
- 50 Opstarten protocol (gecodeerd)
- 51 Tonen van begrip (gecodeerd)

VRAAG 2240

5045L2

En welke van deze aspecten vindt u nu het belangrijkste?

- 1 Dat de rechter (of een andere instantie) de dader schuldig beoordeelt
- 2 Dat de rechter (of een andere instantie) een straf of boete oplegt aan de dader
- 3 Dat de dader zijn fout vlot erkent
- 4 Dat de dader de juridische aansprakelijkheid vlot erkent
- 5 Dat de dader zijn excuses aanbiedt
- 6 Dat de dader een geldbedrag betaalt voor mijn emotionele belasting
- 7 Dat de dader zijn medeleven toont
- 8 Dat de dader zich de gevolgen voor het slachtoffer realiseert
- 9 Dat de dader zich de gevolgen voor mij als naaste van het slachtoffer realiseert
- 10 Dat de medewerker van Slachtofferhulp mij goed ondersteunt
- 11 Dat de politie mij correct behandelt
- 12 Dat de politie aandacht heeft voor mijn emotionele belasting
- 13 Dat het Openbaar Ministerie mij correct behandelt
- 14 Dat het Openbaar Ministerie aandacht heeft voor mijn emotionele belasting
- 15 Dat <?> zorgt voor een soepele afwikkeling van de schade
- 16 Dat <?> de financiële schade (verlies aan inkomen en extra uitgaven) vergoedt
- 17 Dat <?> praktische hulp aanbiedt
- 18 Dat <?> aandacht heeft voor mijn emotionele belasting
- 19 Dat acties worden ondernomen om soortgelijke misdrijven in de toekomst te voorkomen
- 20 Dat voor de buitenwereld duidelijk is dat een ander verantwoordelijk is voor het misdrijf
- 21 Ja, namelijk (anders)
- 22 Nee
- 23 Steun, medeleven van familie, vrienden, bekenden, omgeving (gecodeerd)
- 24 Steun, medeleven van anderen (b.v. lotgenoten) (gecodeerd)
- 25 Steun van hulpverleners (slachtofferhulp, psycholoog, politie, etc.) (gecodeerd)
- 26 Vlotte, goede afwikkeling door instanties (b.v. verzekeringsmaatschappij) (gecodeerd)
- 27 Trage, slechte afwikkeling door instanties (b.v. verzekeringsmaatschappij) (gecodeerd)
- 28 Erover kunnen praten (gecodeerd)
- 29 Mijn geloof (gecodeerd)
- 30 De hulp van een letselschadeadvocaat (gecodeerd)
- 31 Weinig, geen begrip of erkenning voor mijn situatie (gecodeerd)
- 32 Geen erkenning door veroorzaker of verantwoordelijke (gecodeerd)
- 33 Erkenning (van de fout) (gecodeerd)
- 34 Niet goed behandeld door werkgever (gecodeerd)
- 35 Medische fouten (gecodeerd)
- 41 Ja, namelijk (anders)
- 42 Nee
- 43 Betere of snellere afwikkeling (door verzekeraar, instanties, etc.) (gecodeerd)
- 44 (Meer) contact met de veroorzaker, (meer) medeleven van de veroorzaker (gecodeerd)
- 45 Erkenning van de fout (gecodeerd)
- 46 Spijt of excuses van de veroorzaker of verantwoordelijke (gecodeerd)
- 47 Betere behandeling door werkgever (gecodeerd)
- 48 Betere hulp of begeleiding (ook voor naasten) (gecodeerd)
- 49 Meer aandacht (ook voor naasten) (gecodeerd)
- 50 Opstarten protocol (gecodeerd)
- 51 Tonen van begrip (gecodeerd)

VRAAG 9362

587LI

Hiervoor heeft u drie onderwerpen aangegeven die het belangrijkste zijn voor uw verwerking van wat gebeurd is. Deze onderwerpen staan hieronder, evenals het recht op smartegeld. We willen graag weer van u weten wat u het belangrijkste vindt voor uw verwerking. Dit kunt u als eerste aanvinken. Als u dit gedaan heeft verschijnt de lijst opnieuw, maar zonder het onderwerp dat u gekozen heeft. U kunt dus steeds uit de overgebleven onderwerpen kiezen welke voor u het belangrijkste is. Leest u de antwoorden eerst rustig door.

Welke van deze aspecten vindt u het belangrijkste voor uw verwerking?

- 1 Genoemd als belangrijkste
- 2 Daarna genoemd als belangrijkste
- 3 Daarna genoemd als belangrijkste
- 4 Een recht op smartegeld voor naasten

VRAAG 9362

590LI

En welke van deze aspecten vindt u nu het belangrijkste?

- 1 Genoemd als belangrijkste
- 2 Daarna genoemd als belangrijkste
- 3 Daarna genoemd als belangrijkste
- 4 Een recht op smartegeld voor naasten

VRAAG 9362

593LI

Dummy waarin overgebleven aspect wordt opgeslagen

- 1 Genoemd als belangrijkste
- 2 Daarna genoemd als belangrijkste
- 3 Daarna genoemd als belangrijkste
- 4 Een recht op smartegeld voor naasten

VRAAG 9362

596LI

Dummy waarin overgebleven aspect wordt opgeslagen

- 1 Genoemd als belangrijkste
- 2 Daarna genoemd als belangrijkste
- 3 Daarna genoemd als belangrijkste
- 4 Een recht op smartegeld voor naasten

INFO PAGINA

Onderstaande vragen komen uit de geweldsvragenlijst

PLAATS IN T02 "Welke van deze aspecten vindt u het belangrijkste voor uw verwerking?"

VRAAG 3382

5047LI

Welke van deze aspecten vindt u het belangrijkste voor uw verwerking?

- 1 Genoemd als belangrijkste
- 2 Daarna genoemd als belangrijkste
- 3 Daarna genoemd als belangrijkste
- 4 Een recht op smartegeld voor naasten

VRAAG 3382

5048LI

En welke van deze aspecten vindt u nu het belangrijkste?

- 1 Genoemd als belangrijkste
- 2 Daarna genoemd als belangrijkste
- 3 Daarna genoemd als belangrijkste
- 4 Een recht op smartegeld voor naasten

VRAAG 3382

5049LI

En welke van deze aspecten vindt u nu het belangrijkste?

- 1 Genoemd als belangrijkste
 2 Daarna genoemd als belangrijkste
 3 Daarna genoemd als belangrijkste
 4 Een recht op smartegeld voor naasten

VRAAG 1230**BLOKJES VRAAG MAX 7**

550LI

Gevolgen voor u als naaste

U kunt hieronder aangeven of u het eens bent met de volgende stellingen.

-Ik heb gemist dat binnen het schadeafwikkelingsproces ook is stilgestaan bij de emotionele gevolgen voor mij als naaste.

Zeker niet Zeker wel

Geen antwoord/
Niet van toepassing

VRAAG 1240**BLOKJES VRAAG MAX 7**

551LI

-Ik heb wel eens gedacht dat de verantwoordelijke partij een financiële opoffering zou moeten doen voor de emotionele gevolgen van het ongeval voor mij.

Zeker niet Zeker wel

Geen antwoord/
Niet van toepassing

VRAAG 1250**BLOKJES VRAAG MAX 7**

552LI

-Ik heb wel eens gedacht dat ik als naaste een financiële vergoeding zou moeten krijgen vanwege de emotionele gevolgen van het ongeval.

Zeker niet Zeker wel

Geen antwoord/
Niet van toepassing

VRAAG 1260**BLOKJES VRAAG MAX 7**

553LI

-Ik mis een financiële tegemoetkoming voor de emotionele gevolgen van het ongeval voor mijzelf als naaste.

Zeker niet Zeker wel

Geen antwoord/
Niet van toepassing

VRAAG 1270**BLOKJES VRAAG MAX 7**

554LI

Smartegeld voor naasten

Naasten van slachtoffers hebben nu geen recht op smartegeld. Dat wil zeggen dat zij momenteel geen financiële tegemoetkoming ontvangen voor de emotionele gevolgen van het ongeval voor henzelf. Er is een wetsvoorstel dat bedoeld is om in de toekomst naasten van slachtoffers wél een recht op smartegeld toe te kennen. In het wetsvoorstel wordt benadrukt dat geld geen echte compensatie kan bieden voor de emotionele gevolgen voor naasten, omdat wat gebeurd is niet ongedaan gemaakt kan worden. Hieronder volgen enkele stellingen over een recht op smartegeld voor naasten.

-Bij mij roept de mogelijkheid van smartegeld voor naasten vooral positieve gevoelens op.

Zeker niet Zeker wel

Geen antwoord/
Niet van toepassing

VRAAG 1280	BLOKJES VRAAG MAX 7
-------------------	----------------------------

555LI

-De mogelijkheid van smartengeld voor naasten roept bij mij vooral negatieve gevoelens op.

Zeker niet	□	□	□	□	□	□	□	□	□	Zeker wel
Geen antwoord/ Niet van toepassing	□									

VRAAG 1290	BLOKJES VRAAG MAX 7
-------------------	----------------------------

556LI

-Indien smartengeld voor naasten zou bestaan, zou ik dit willen ontvangen.

Zeker niet	□	□	□	□	□	□	□	□	□	Zeker wel
Geen antwoord/ Niet van toepassing	□									

VRAAG 1300	BLOKJES VRAAG MAX 7
-------------------	----------------------------

557LI

-Een recht op smartengeld voor naasten betekent voor mijzelf een stuk erkenning.

Zeker niet	□	□	□	□	□	□	□	□	□	Zeker wel
Geen antwoord/ Niet van toepassing	□									

VRAAG 1310	BLOKJES VRAAG MAX 7
-------------------	----------------------------

558LI

-Smartengeld voor naasten zou kunnen bijdragen aan de verwerking van de emotionele gevolgen van het ongeval voor mij.

Zeker niet	□	□	□	□	□	□	□	□	□	Zeker wel
Geen antwoord/ Niet van toepassing	□									

VRAAG 1320	BLOKJES VRAAG MAX 7
-------------------	----------------------------

559LI

-Dat ook naasten van slachtoffers met ernstig en blijvend letsel recht op smartengeld zouden hebben, beperkt de mate waarin smartengeld in mijn verwerking zou kunnen bijdragen.

Zeker niet	□	□	□	□	□	□	□	□	□	Zeker wel
Geen antwoord/ Niet van toepassing	□									

VRAAG 1330	BLOKJES VRAAG MAX 7
-------------------	----------------------------

560LI

-Ik vind smartengeld voor naasten een geschikte manier om aandacht te geven aan de emotionele gevolgen voor naasten.

Zeker niet	□	□	□	□	□	□	□	□	□	Zeker wel
Geen antwoord/ Niet van toepassing	□									

VRAAG 1340	BLOKJES VRAAG MAX 7
-------------------	----------------------------

561LI

-Los van mijn persoonlijke voorkeuren, vind ik het een goed idee dat andere naasten van slachtoffers de mogelijkheid krijgen om smartengeld te ontvangen.

Zeker niet	□	□	□	□	□	□	□	□	□	Zeker wel
Geen antwoord/ Niet van toepassing	□									

VRAAG 1350**BLOKJES VRAAG MAX 7**

562LI

-Los van mijn persoonlijke voorkeuren, denk ik dat smartengeld voor naasten voor andere naasten een bijdrage zou kunnen leveren aan hun verwerking.

Zeker niet	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Zeker wel
Geen antwoord/ Niet van toepassing	☐								

VRAAG 1370**BLOKJES VRAAG MAX 7**

599LI

Smartengeld en de verschillende partijen

Hieronder staat een aantal stellingen over wat het voor naasten zou kunnen betekenen, indien zij een recht op smartengeld zouden hebben. In de praktijk wordt dit geld niet betaald door de voor het ongeval verantwoordelijke persoon, maar door zijn verzekeraar.

Een recht op smartengeld voor naasten ...

... betekent dat de verantwoordelijke partij erkent een fout te hebben gemaakt.

Zeker niet	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Zeker wel
Geen antwoord/ Niet van toepassing	☐								

VRAAG 1371**BLOKJES VRAAG MAX 7**

600LI

Een recht op smartengeld voor naasten ...

... betekent dat de verantwoordelijke partij aansprakelijk is.

Zeker niet	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Zeker wel
Geen antwoord/ Niet van toepassing	☐								

VRAAG 1372**BLOKJES VRAAG MAX 7**

601LI

Een recht op smartengeld voor naasten ...

... betekent dat de verantwoordelijke partij wordt gedwongen stil te staan bij de emotionele belasting voor naasten.

Zeker niet	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Zeker wel
Geen antwoord/ Niet van toepassing	☐								

VRAAG 1373**BLOKJES VRAAG MAX 7**

602LI

Een recht op smartengeld voor naasten ...

... betekent dat van de verantwoordelijke partij een opoffering wordt gevraagd.

Zeker niet	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Zeker wel
Geen antwoord/ Niet van toepassing	☐								

VRAAG 1380**BLOKJES VRAAG MAX 7**

603LI

Een recht op smartengeld voor naasten zou betekenen dat het Nederlandse rechtssysteem ...

... naasten serieus neemt.

Zeker niet	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Zeker wel
Geen antwoord/ Niet van toepassing	☐								

VRAAG 1381**BLOKJES VRAAG MAX 7**

604LI

Een recht op smartengeld voor naasten zou betekenen dat het Nederlandse rechtssysteem ...

... de emotionele gevolgen van het ongeval voor naasten erkent.

Zeker niet	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Zeker wel
Geen antwoord/ Niet van toepassing	☐							

VRAAG 1385**BLOKJES VRAAG**

605LI

Een recht op smartengeld voor naasten zou betekenen dat het Nederlandse rechtssysteem ...

... naasten rechtvaardig behandelt.

Zeker niet	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Zeker wel
Geen antwoord/ Niet van toepassing	☐							

VRAAG 1390**BLOKJES VRAAG**

606LI

Smartengeld voor naasten zou eraan bijdragen dat de sociale omgeving (zoals kennissen, burens, collega's, enz.) ...

... de emotionele gevolgen van het ongeval voor naasten erkent.

Zeker niet	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Zeker wel
Geen antwoord/ Niet van toepassing	☐							

VRAAG 1391**BLOKJES VRAAG**

Smartengeld voor naasten zou eraan bijdragen dat de sociale omgeving (zoals kennissen, burens, collega's, enz.) ...

.. ziet dat een ander (en niet het slachtoffer) verantwoordelijk is voor het ongeval.

Zeker niet	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Zeker wel
Geen antwoord/ Niet van toepassing	☐							

VRAAG 1392**BLOKJES VRAAG**

608LI

Smartengeld voor naasten zou eraan bijdragen dat de sociale omgeving (zoals kennissen, burens, collega's, enz.) ...

... denkt dat naasten overal van af zijn zodra ze het smartengeld ontvangen hebben.

Zeker niet	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Zeker wel
Geen antwoord/ Niet van toepassing	☐							

VRAAG 1400**BLOKJES VRAAG MAX 7**

609LI

Besteding

Als ik smartengeld voor naasten zou ontvangen dan zou ik dat gebruiken ...

... om de basisuitgaven te kunnen blijven doen.

Zeker niet	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Zeker wel
Geen antwoord/ Niet van toepassing	☐							

VRAAG 1401**BLOKJES VRAAG MAX 7**

610LI

Als ik smartengeld voor naasten zou ontvangen dan zou ik dat gebruiken ...

... om te sparen of beleggen.

Zeker niet	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Zeker wel
Geen antwoord/ Niet van toepassing	☐								

VRAAG 1402**BLOKJES VRAAG MAX 7**

611LI

Als ik smartengeld voor naasten zou ontvangen dan zou ik dat gebruiken ...

... voor ontspannende activiteiten.

Zeker niet	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Zeker wel
Geen antwoord/ Niet van toepassing	☐								

VRAAG 1403**BLOKJES VRAAG MAX 7**

612LI

Als ik smartengeld voor naasten zou ontvangen dan zou ik dat gebruiken ...

... voor een goed doel.

Zeker niet	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Zeker wel
Geen antwoord/ Niet van toepassing	☐								

VRAAG 1404**BLOKJES VRAAG MAX 7**

613LI

Als ik smartengeld voor naasten zou ontvangen dan zou ik dat gebruiken ...

... om stappen te ondernemen om soortgelijke ongevallen in de toekomst te voorkomen.

Zeker niet	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Zeker wel
Geen antwoord/ Niet van toepassing	☐								

VRAAG 1405**BLOKJES VRAAG MAX 7**

614LI

Als ik smartengeld voor naasten zou ontvangen dan zou ik dat gebruiken ...

... voor een herdenkingsmonument of aandenken.

Zeker niet	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Zeker wel
Geen antwoord/ Niet van toepassing	☐								

VRAAG 1413**BLOKJES VRAAG MAX 7**

615LI

Vast, variabel of genormeerd bedrag

Zoals gezegd hebben naasten nu geen recht op smartengeld. Er is een wetsvoorstel dat bedoeld is om in de toekomst naasten van slachtoffers wél een recht op smartengeld toe te kennen. Er zijn drie verschillende mogelijkheden om een financiële vergoeding vorm te geven: een vast bedrag, een variabel bedrag en een genormeerd bedrag. Onderstaand vindt u beschrijvingen van deze drie vormen en zijn na elke beschrijving enkele stellingen opgenomen. U wordt verzocht aan te geven of u het met de stellingen eens bent. Smartengeld voor naasten in de vorm van een vast bedrag wil zeggen dat in alle gevallen hetzelfde bedrag uitgekeerd wordt. De afwikkeling kan snel worden afgerond, omdat lastige discussies over de hoogte van de vergoeding kunnen worden vermeden. Maar omdat iedereen hetzelfde bedrag krijgt, wordt geen rekening gehouden met individuele omstandigheden.

-Ik vind het belangrijker dat lastige discussies worden vermeden, dan dat rekening wordt gehouden met individuele omstandigheden.

Zeker niet	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Zeker wel
Geen antwoord/ Niet van toepassing	☐								

VRAAG 1416**BLOKJES VRAAG MAX 7**

616LI

-Lastige discussies over de hoogte van het smartengeld zouden mijn verwerking hebben belemmerd.

Zeker niet	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Zeker wel
Geen antwoord/ Niet van toepassing	☐								

VRAAG 1423**BLOKJES VRAAG MAX 7**

617LI

Smartengeld in de vorm van een variabel bedrag houdt in dat de hoogte van het bedrag van geval tot geval wordt vastgesteld. Zo wordt rekening gehouden met de individuele omstandigheden, maar dat de afwikkeling kan langer duren omdat er lastige discussies kunnen ontstaan over de hoogte van de vergoeding.

-Ik vind het belangrijker dat rekening wordt gehouden met individuele omstandigheden, zelfs al leidt dit tot lastige discussies en een langere afwikkeling.

Zeker niet	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Zeker wel
Geen antwoord/ Niet van toepassing	☐								

VRAAG 1426**BLOKJES VRAAG MAX 7**

618LI

-Als rekening zou worden gehouden met mijn individuele omstandigheden bij de hoogte van smartengeld, zou mij dit hebben geholpen bij mijn verwerking.

Zeker niet	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Zeker wel
Geen antwoord/ Niet van toepassing	☐								

VRAAG 1430**BLOKJES VRAAG MAX 7**

619LI

Een tussenvorm tussen een vast en variabel bedrag is een genormeerd bedrag. Dit betekent dat er een tabel wordt opgesteld waarin verschillende letsel- of relatiecategorieën worden beschreven. Per individueel geval wordt voor de hoogte van het bedrag aansluiting gezocht bij één van de categorieën uit de tabel. Op deze manier wordt enigszins rekening gehouden met individuele omstandigheden

-Ik vind het een goed idee als via categorieën gedeeltelijk rekening wordt gehouden met individuele omstandigheden.

Zeker niet	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Zeker wel
Geen antwoord/ Niet van toepassing	☐								

VRAAG 1460

620LI

Welke vorm zou het meest hebben bijgedragen aan uw eigen verwerking?

- 1 Een vast bedrag
 2 Een variabel bedrag
 3 Een genormeerd bedrag
 9 Geen mening

VRAAG 1470**BLOKJES VRAAG MAX 7**

621LI

De hoogte van de vergoeding

Het wetsvoorstel heeft als uitgangspunt dat smartengeld geen echte compensatie kan bieden voor de emotionele gevolgen voor naasten. Wat gebeurd is kan niet ongedaan gemaakt worden.

Als gekozen wordt voor een vaste vergoeding, wat vindt u dan van 10.000 Euro als vast bedrag?

- Veel te hoog Veel te laag
 Geen antwoord

VRAAG 1480**ALPHA 622L9 MAX 999999998**

622L9

We begrijpen dat het moeilijk is aan te geven wat een passend bedrag aan smartengeld zou zijn.

Wilt u toch proberen aan te geven wat u in uw situatie een geschikt bedrag zou vinden?

- Een bedrag van € ... <<open vraag>>
 Geen antwoord

VRAAG 1490**BLOKJES VRAAG MAX 7**

631LI

Het uitkeren van de vergoeding

Uit eerder onderzoek is gebleken dat mensen de manier waarop een financiële vergoeding wordt uitgekeerd belangrijk vinden. Hieronder kunt u aangeven of u het eens bent met een aantal stellingen over de manier van uitkeren.

Het zou goed zijn ...

... als de verzekeraar van de verantwoordelijke persoon een persoonlijke brief stuurt voordat het geld wordt gestort, waaruit medeleven blijkt.

- Geheel mee oneens Geheel mee eens
 Geen antwoord/
 Niet van toepassing

VRAAG 1491**BLOKJES VRAAG MAX 7**

632LI

Het zou goed zijn ...

... als de verzekeraar van verantwoordelijke persoon op bezoek komt voordat het geld wordt gestort, om medeleven te tonen.

- Geheel mee oneens Geheel mee eens
 Geen antwoord/
 Niet van toepassing

VRAAG 1492

BLOKJES VRAAG MAX 7

633LI

Het zou goed zijn ...

... als degene die verantwoordelijk is voor het ongeval zelf een brief stuurt.

Geheel mee oneens Geheel mee eens

Geen antwoord/
Niet van toepassing

VRAAG 1493

BLOKJES VRAAG MAX 7

634LI

Het zou goed zijn ...

... als degene die verantwoordelijk is voor het ongeval zelf het geld komt aanbieden.

Geheel mee oneens Geheel mee eens

Geen antwoord/
Niet van toepassing

VRAAG 1494

BLOKJES VRAAG MAX 7

635LI

Het zou goed zijn ...

... als het geld op een rekening wordt gestort, zonder begeleidende brief of bezoek.

Geheel mee oneens Geheel mee eens

Geen antwoord/
Niet van toepassing

VRAAG 1500

636L2

Zijn er nog andere zaken die u belangrijk vindt bij de uitkering van smartengeld?

- 1 Ja, namelijk
- 2 Nee

VRAAG 1510

BLOKJES VRAAG MAX 7

638LI

Uit eerder onderzoek is gebleken dat veel mensen vinden dat smartengeld een symbolisch karakter heeft, omdat het geen echte compensatie kan bieden voor de emotionele gevolgen van het ongeval voor naasten. Kunt u aangeven of u het eens bent met de volgende stellingen over de manier van aanbieden.

Het zou goed zijn als de verzekeraar van de verantwoordelijke persoon (voorafgaand aan storting van het geld) in een brief ...

... aangeeft dat smartengeld een symbolisch karakter heeft omdat het geen echte compensatie kan bieden voor de emotionele gevolgen van het ongeval voor naasten.

Geheel mee oneens Geheel mee eens

Geen antwoord/
Niet van toepassing

VRAAG 1511**BLOKJES VRAAG MAX 7**

639L1

Het zou goed zijn als de verzekeraar van de verantwoordelijke persoon (voorafgaand aan storting van het geld) in een brief ...

... het symbolische karakter van smartengeld benadrukt door suggesties te doen over de manier waarop het smartengeld kan worden besteed.

Geheel mee oneens	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Geheel mee eens
Geen antwoord/ Niet van toepassing	☐							

VRAAG 1520**BLOKJES VRAAG MAX 7**

640L1

Hieronder kunt u aangeven of u de volgende bestedingssuggesties op prijs zou stellen.

Het zou goed zijn als de suggestie wordt gedaan dat ...

... het geld zou kunnen worden besteed aan het slachtoffer.

Geheel mee oneens	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Geheel mee eens
Geen antwoord/ Niet van toepassing	☐							

VRAAG 1521**BLOKJES VRAAG MAX 7**

641L1

Het zou goed zijn als de suggestie wordt gedaan dat ...

...van het geld een reis of uitstapje zou kunnen worden gemaakt met familie of vrienden.

Geheel mee oneens	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Geheel mee eens
Geen antwoord/ Niet van toepassing	☐							

VRAAG 1522**BLOKJES VRAAG MAX 7**

642L1

Het zou goed zijn als de suggestie wordt gedaan dat ...

...het geld aan een goed doel zou kunnen worden geschonken.

Geheel mee oneens	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Geheel mee eens
Geen antwoord/ Niet van toepassing	☐							

VRAAG 1530

643L2

Zijn er nog andere bestedingssuggesties die u op prijs zou stellen?

- 1 Ja, namelijk
2 Nee

VRAAG 2000**ALPHA 1824L75**

1824L75

Hier toe kunt u hieronder uw e-mailadres invullen.

Bijlage 5

Het verloop van het onderzoek

Procedure TNS NIPO respondenten

Het Screeningsinstrument werden in de maand november en in de maand december 2007 aangeboden als onderdeel van een vast maandelijks verzoek aan leden van het TNS NIPO deelnemersbestand tot deelname aan screeningsonderzoek. Voor dit maandelijks screeningsonderzoek wordt een omnibusvragenlijst aangeboden bestaande uit meerdere onderwerpen. Het maandelijks screeningsonderzoek heeft als doel voor diverse vervolgonderzoeken te bepalen of leden tot de doelgroep behoren.

Bij aanbidding van het screeningsinstrument en de vragenlijst aan de eerste, tweede en derde steekproef uit het TNS NIPO panel werden deze panelleden er per e-mail op geattendeerd dat een vragenlijst voor hen klaar stond. In de uitnodiging voor het hoofdonderzoek werd naar het onderzoek verwezen als ‘Onderzoek onder naasten van letselschadeslachtoffers’. Leden konden het screeningsinstrument en vragenlijst op hun eigen computer binnenhalen en invullen, volgens de CASI-methode (*Computer Assisted Self Interviewing*).¹⁷⁴

Voor verzending en dataverzameling van de geweldsversie van de vragenlijst werd gebruik gemaakt van webtechnologie genaamd CAWI (*Computer Assisted Web Interviewing*), omdat op het moment van programmering reeds bekend was dat deze vragenlijst ook zou worden gebruikt voor op alternatieve wijze geworven personen die geen deel uitmaakten van het TNS NIPO deelnemersbestand. De leden van het TNS NIPO panel werden per e-mail uitgenodigd de vragenlijst (online) in te vullen. In de e-mail werd gesproken over het ‘Onderzoek geweldsmisdrijven’ en stond een link naar de website waarop de vragenlijst te vinden was en een unieke inlogcode die toegang verschaftte tot de vragenlijst.

Zowel de CASI- als de CAWI-vragenlijsten konden worden afgebroken om op een later moment verder te worden ingevuld. Leden van het TNS NIPO panel ontvingen ongeveer twee weken na het uitsturen van de vragenlijst een reminder.

Leden van het TNS NIPO panel worden per onderzoek beloond in spaarpunten afhankelijk van de duur van de vragenlijst. De gemiddelde invultijd van de onderhavige vragenlijst was voor mensen uit de eerste steekproef 21,5 minuten. Een vragenlijst van 15 minuten levert een tegenwaarde op van circa 2 euro. Respondenten uit het TNS NIPO deelnemersbestand ontvingen gemiddeld een vergoeding van bijna 3 euro. Aan het einde van de vragenlijst werden TNS NIPO respondenten in de mogelijkheid gesteld te kiezen op welke manier zij hun spaarpunten wilden sparen.

Procedure Aanvullend geworven respondenten

Voor alle aanvullend geworven respondenten werd gebruik gemaakt van de CAWI-methode van TNS NIPO.

Een deel van de nabestaanden van verkeersslachtoffers reageerde op een brief van Slachtofferhulp Nederland. In deze brief was het internetadres opgenomen waar de vragenlijst te vinden was, alsmede een persoonlijke inlogcode waarmee toegang kon worden verkregen. Er werd geen reminder gestuurd.

Een ander deel respondenten had aan hun letselschade belangenbehartiger goedkeuring gegeven voor afgifte van hun contactgegevens aan de onderzoekers. Deze personen ontvingen een

¹⁷⁴ Als leden door screening buiten de doelgroep vielen, werd de vragenlijst niet aangeboden. Alleen deelnemers die een andere relatiecategorie tot het slachtoffer invulden dan de kring van gerechtigden van het wetsvoorstel gingen wel door.

schriftelijke brief (en een enkeling ontving een e-mail) van de onderzoekers met het verzoek tot deelname aan het vragenlijstonderzoek. Ook hier was het internetadres opgenomen waar de vragenlijst te vinden was, alsmede en een persoonlijke inlogcode waarmee toegang kon worden verkregen. Na ongeveer twee weken werd een reminder gestuurd.

Aanvullend geworven nabestaanden van geweldslachtoffers ontvingen eerst een e-mail van de lotgenotenorganisatie waarvan zij lid waren met een uitnodiging tot deelname aan het vragenlijstonderzoek. Hierin was aangegeven dat het onderzoek zich richtte op ouders, kinderen en partners van overleden geweldsslachtoffers. Belangstellenden meldde zich zelf per e-mail bij de onderzoekers aan voor deelname. Voor één lotgenotenorganisatie gold dat geïnteresseerden aan een contactpersoon van de lotgenotenorganisatie hun belangstelling doorgaven en instemden met afgifte van hun e-mailadres aan de onderzoekers. De personen die zich hadden aangemeld ontvingen vervolgens per e-mail een uitnodiging met het internetadres van de vragenlijst en een persoonlijke inlogcode.

Ook voor aanvullend geworven respondenten werd eerst het screeningsinstrument (digitaal) aangeboden, vervolgens de aanvullende aansprakelijkheidsvragen en extra vragen over een aantal demografische gegevens (die voor het TNS NIPO panel via TNS NIPO werden verkregen) en daarna de vragenlijst.

De aanvullend geworven respondenten konden er na het invullen van de vragenlijst voor kiezen hun e-mailadres achter te laten. Als zij dit deden, ontvingen zij een digitale waardebon ter waarde van 10 euro.

Bijlage 6

Interviewschema (Belgische nabestaanden en naasten)

Inleiding

Bedanken.

Duur van het gesprek is één uur

Achtergrond onderzoek.

In opdracht van het Nederlandse Ministerie van Justitie doet de Vrije Universiteit Amsterdam onderzoek naar de behoefte aan “smartengeld” (= genegenheidschade) voor leed en verlies bij naasten van slachtoffers.

Anders dan in België bestaat deze vorm van schadevergoeding in Nederland nog niet. In Nederland is er een wetsvoorstel om deze vorm van schadevergoeding ook te introduceren.

De Nederlandse wetgever realiseert zich dat een geldbedrag nooit een werkelijke compensatie kan bieden voor het overlijden of ernstig letsel van een verwante. Het gebeurde kan immers niet ongedaan worden gemaakt. Doel van smartengeld is om – hoe onbeholpen ook - toch enige vorm van erkenning te bieden voor de emotionele gevolgen voor naasten van een slachtoffer.

De vraag is nu of toekenning van een dergelijke vergoeding bijdraagt aan de verwerking van naasten van slachtoffers. Daarnaast wil men inzicht krijgen of de manier van toekenning van invloed is op de verwerking van naasten.

Om antwoord te krijgen op deze vragen wil de Nederlandse wetgever graag leren van ervaringen van Belgische naasten van slachtoffers.

Ik zou het gesprek graag willen opnemen heeft u daar bezwaar tegen? Dit gesprek zal anoniem (zonder herleidbare persoonsgegevens) worden verwerkt. Hebt u voor dat we beginnen nog vragen?

Semi-gestructureerd interview

Er zullen 5 thema's aan bod komen.

1. Persoonlijke vragen

Ik zou u eerst een aantal achtergrond vragen willen stellen

- *Woonplaats?*
- *Geboortedatum?*
- *Burgerlijke staat? Gezinssituatie?*
- *Geboorteland? Geboorteland ouders?*
- *Kerkelijke/ levensbeschouwelijke stroming? Verbondenheid met kerk, moskee, enz.?*
- *Hoogste opleiding met diploma afgerond?*
- *Beroep?*
-

2. De feiten

Kunt u vertellen wat er met <het slachtoffer bv uw partner> is gebeurd?

- *Wanneer*
- *Soort letsel*
- *Impact algemeen (slachtoffer, uzelf, relatie)*
- *Financiële consequenties (inkomen (huishouden) – veranderingen (inkomenskaart)*

3. Afwikkeling

Kunt u iets vertellen over uw ervaringen met het juridische proces?

- *Waarom het meest behoefte*
- *Wat het meest gemist?*
 - *[Rol dader/ verantwoordelijke/ Rechtsapparaat/ sociale omgeving*
 - *Erkenning/ Excuses/ juridische procedure/ aandacht voor emotionele belasting/ praktische hulp/ acties om toekomstige ongevallen te voorkomen]*

4. Beleving

Ik heb begrepen dat u als onderdeel van het juridische proces een vergoeding voor genegenheidschade hebt ontvangen. Is dat juist?

Zo ja => Hoe heeft u dat ervaren?

- *Onderscheid materiële schade (verlies inkomsten, extra uitgaven)/ genegenheidschade?*
- *Besteding?*
- *Bijgedragen aan uw verwerking (erkenning van leed)?*

5. Het Nederlandse wetsvoorstel Affectieschade

In Nederland is er een wetsvoorstel voor vergoeding van genegenheidschade. Belangrijke elementen daarin zijn de hoogte van het uit te keren bedrag en de manier waarop het bedrag wordt vastgesteld. Kunt u zeggen hoe u daarover denkt?

- **Hoogte €10.000**
- **Vaststellen:**
 - *Alle naasten en nabestaanden hetzelfde bedrag,*
 - *Een variabel bedrag waarin rekening gehouden wordt met individuele omstandigheden maar waar mogelijk lastige discussie over kunnen ontstaan*
 - *Een indicatieve tabel bedrag (waarmee in België wordt gewerkt)*
- **Vorm** *brief / bezoek van verzekeraar of van dader/ verantwoordelijke benadrukken symbolische karakter/ bestedingssuggesties*

Afronding

Wij hadden moeite mensen te vinden voor dit onderzoek. Hoe zat komen, denkt u?

Zijn er vragen?

Wilt u op de hoogte gebonden worden van onderzoek?

Bedanken en overhandigen visitekaartje.

Inkomenskaart

* Het inkomen van uw huishouden bestaat uit uw eigen inkomen plus dat van uw eventuele partner

* Het inkomen van inwonende kinderen alleen meetellen als dit wordt afgedragen (kostgeld)

* Wij bedoelen hier inkomen uit arbeid, uitkering en/of vermogen dat u per maand schoon in handen krijgt (dat is na aftrek van belastingen en premies)

* Vakantiegeld niet meerekenen

	<i>netto maandinkomen</i>		<i>netto jaarinkomen</i>
1	< 1000 euro	1	< 12.000 euro
2	1000 – 2000 euro	2	12.000 – 24.000 euro
3	2001 – 3000 euro	3	24.001 – 36.000 euro
4	3001 – 4000 euro	4	36.001 – 48.000 euro
5	4001 – 5000 euro	5	48.001 – 60.000 euro
6	> 5000 euro	6	> 60.000 euro

Bijlage 7

De begeleidingscommissie

Voorzitter:

Prof. dr. J. van der Pligt

Faculteit der Maatschappij- en Gedragwetenschappen, Universiteit van Amsterdam

Leden:

Prof. mr. S.D. Lindenberg

Hoogleraar Privaatrecht, Capaciteitsgroep Privaatrecht, Erasmus Universiteit
Rotterdam

Prof. dr. J.H.M. Nelissen

CentERdata, Universiteit van Tilburg

Drs. J. Smit

Slachtofferhulp Nederland

Mw. mr. W. Van der Velde

Ministerie van Justitie, Directie wetgeving

Mw. mr. Y. Visser

Ministerie van Justitie, Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum

Bijlage 8

De onderzoeksgroep

Prof. mr. A.J. Akkermans

Hoogleraar privaatrecht, afdeling privaatrecht, VU

Mw. mr. J.E Hulst, B.Sc.

Onderzoeker, afdeling privaatrecht, VU

Mw. drs. E.A.M. Claassen

Onderzoeker, VUmc

Mw. drs. A. ten Boom

Ministerie van Justitie, Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum

Mw. drs. N.A. Elbers

Onderzoeker, afdeling privaatrecht, VU

Mr. dr. K.A.P.C. van Wees

Universitair docent, afdeling privaatrecht, VU

Dr. D.J. Bruinvels

Senior onderzoeker/bedrijfsarts, afdeling sociale geneeskunde, VUmc

Mw. dr. R.M.E. Huwer

TNS NIPO